उद्धवगीता

श्रीराधाकृष्णाभ्यां नमः ।

श्रीमद्भागवतपुराणम् ।

एकादशः स्कन्धः । उद्धव गीता ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

श्रीबादरायणिः उवाच ।

कृत्वा दैत्यवधं कृष्णः सरमः यदुभिः वृतः ।
भुवः अवतारवत् भारं जविष्ठन् जनयन् कलिम् ॥ १॥

ये कोपिताः सुबहु पाण्डुसुताः सपत्नैः
्द्यूतहेलनकचग्रहण आदिभिः तान् ।
कृत्वा निमित्तम् इतर इतरतः समेतान्
्षितिभारम् ईशः ॥ २॥

भूभारराजपृतना यदुभिः निरस्य
गुप्तैः स्वबाहुभिः अचिन्तयत् अप्रमेयः ।
मन्ये अवनेः ननु गतः अपि अगतं हि भारम्
यत् यादवं कुलम् अहो हि अविषह्यम् आस्ते ॥ ३॥

्चित्
मत् संश्रयस्य विभव उन्नहन् अस्य नित्यम् ।
अन्तःकलिम् यदुकुलस्य विध्हाय वेगुः
्तिम् उपैमि धाम ॥ ४॥

एवं व्यवसितः राजन् सत्यसङ्कल्पः ईश्वरः ।
शापव्याजेन विप्रारगां सञ्जह्वे स्वकुलं विभुः ॥ ५॥

्मुक्त्या लोचनं नृरगाम् ।
्रिया ॥ ६॥

्छिद्य कीर्तिं सुरु लोकां वितत्य हि अञ्जसा नु कौ ।
्ति इति अगात् स्वं पदम् ईश्वरः ॥ ७॥

राजा उवाच ।
ब्रह्मरग यानां वदान्यानां नित्यं वृद्धौपसेविनाम् ।
विप्रशापः कथम् अभूत् वृष्रगीनां कृष्रगचेतसाम्
॥ ८॥

्विजसत्तम ।

्वं वदस्व मे ॥ ९॥

श्रीशुकः उवाच ।

बिभ्रत् वपुः सकलसुन्दरसंनिवेशम्

कर्माचरन् भुवि सुमङ्गलम् आप्तकामः ।

आस्थाय धाम रममाणः उदारकीर्तिः

्थितकृत्यशेषः ॥ १०॥

कर्माणि पुण्यनिवहानि सुमङ्गलानि

गायत् जगत् कलिमलापहराणि कृत्वा ।

काल आत्मना निवसता यदुदेवगेहे

पिण्डारकं समगमन् मुनयः निसृष्टाः ॥ ११॥

विश्वामित्रः असितः कण्वः दुर्वासाः भृगुः अङ्गिराः ।

्रिः वसिष्ठः नारद आदयः ॥ १२॥

क्रीडन्तः तान् उपव्रज्य कुमाराः यदुनन्दनाः ।

उपसङ्गृह्य पप्रच्छुः अविनीता विनीतवत् ॥ १३॥

ते वेषयित्वा स्त्रीवेषैः साम्बं जाम्बवतीसुतम् ।

्वत् न्यसित ईद्वरगा ॥ १४ ॥

्शनाः ।
्वित् सञ्जनयिष्यति ॥ १५ ॥

एवं प्रलब्ध्वा मुनयः तान् ऊचुः कुपिता नृप ।
जनयिष्यति वः मन्दाः मुसलं कुलनाशनम् ॥ १६ ॥

तत् शृत्वा ते अतिसन्त्रस्ताः विमुच्य सहसोदरम् ।
्मिन् मुसलं खलु अयस्मयम् ॥ १७ ॥

्ति नः जनाः ।
इति विह्वलिताः गेहान् आदाय मुसलं ययुः ॥ १८ ॥

्रियः ।
्वयादवसंनिधौ ॥ १९ ॥

श्रुत्वा अमोघं विप्रशापं दृष्ट्वा च मुसलं नृप ।
्मिताः भयसन्त्रस्ताः बभूवुः द्वारकौकसः ॥ २० ॥

्रगयित्वा मुसलं यदुराजः सः आहुकः ।

समुद्रसलिले प्रास्यत् लोहं च अस्य अवशेषितम् ॥ २१॥

्चित् मत्स्यः अग्रसीत् लोहं चूर्णानि तरलैः ततः ।
उह्यमानानि वेलायां लग्नानि आसन् किल ऐरिकाः ॥ २२॥

्रणवे ।
तस्य उदरगतं लोहं सः शल्ये लुब्धकः अकरोत् ॥ २३॥

्थः ईश्वरः अपि तदन्यथा ।
्तुं न ऐच्छत् विप्रशापं कालरूपी अन्वमोदत ॥ २४॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे विप्रशापो नाम प्रथमोऽध्यायः
॥ १॥

्वितीयोऽध्यायः ।
श्रीशुकः उवाच ।
गोविन्दभुजगुप्तायां द्वारवत्यां कुरूद्वह ।
अवात्सीत् नारदः अभीक्ष्णं कृष्णोपासनलालसः ॥ १॥

्रियवान् मुकुन्दचरणाम्बुजम् ।

्वतः मृत्युः उपास्यम् अमरौत्तमैः ॥ २॥

तम् एकदा देवर्षिं वसुदेवः गृह आगतम् ।
अर्चितं सुखम् आसीनम् अभिवाद्य इदम् अब्रवीत् ॥ ३॥

वसुदेवः उवाच ।
्वदेहिनाम् ।
्त्मनाम् ॥ ४॥

भूतानां देवचरितं दुःखाय च सुखाय च ।
सुखाय एव हि साधूनां त्वादृशाम् अच्युत आत्मनाम् ॥

५॥

्ति ये यथा देवान् देवाः अपि तथा एव तान् ।
्मसचिवाः साधवः दीनवत्सलाः ॥ ६॥

ब्रह्मन् तथा अपि पृच्छामः धर्मान् भागवतान् तव ।
्वतः भयात् ॥ ७॥

्तिदम् ।

अपूजयं न मोक्षाय मोहितः देवमायया ॥ ८॥

्भिः विश्वतः भयात् ।
मुच्येम हि अञ्जसा एव अद्धा तथा नः शाधि सुव्रत ॥ ९॥

श्रीशुकः उवाच ।
राजन् एवं कृतप्रश्न नः वसुदेवेन धीमता ।
प्रीतः तम् आह देवर्षिः हरेः संस्मारितः गुरगैः ॥ १०॥

नारदः उवाच ।
्षभ ।
यत् पृच्छसे भागवतान् धर्मान् त्वं विश्वभावनान् ॥

११॥

श्रुतः अनुपठितः ध्यातः आदृतः वा अनुमोदितः ।
्मः देवविश्वद्रुहः अपि ॥ १२॥

्तनः ।
स्मारितः भगवान् अद्य देवः नारायरगः मम ॥ १३॥

्ति इमम् इतिहासं पुरातनम् ।
्षभाणां च संवादं विदेहस्य महात्मनः ॥ १४ ॥

्रियव्रतः नाम सुतः मनोः स्वायम्भुवस्य यः ।
तस्य अग्नीध्रः ततः नाभिः ऋषभः तत् सुतः स्मृतः ॥ १५ ॥

्मविवक्षया ।
्रणं सुतशतं तस्य आसीत् वेदपारगम् ॥ १६ ॥

तेषां वै भरतः ज्येष्ठः नारायणपरायणः ।
्षम् एतत् यत् नाम्ना भारतम् अद्भुतम् ॥ १७ ॥

्गतः तपसा हरिम् ।
्रिभिः ॥ १८ ॥

तेषां नव नवद्वीपपतयः अस्य समन्ततः ।
्विजातयः ॥ १९ ॥

्थशंसिनः ।
श्रमणाः वातः अशनाः आत्मविद्याविशारदाः ॥ २० ॥

कविः हरिः अन्तरिक्षः प्रबुद्धः पिप्पलायनः ।
आविर्होत्रः अथ द्रुमिलः चमसः करभाजनः ॥ २१॥

एते वै भगवद्रूपं विश्वं सदसद् आत्मकम् ।
आत्मनः अव्यतिरेकेण पश्यन्तः व्यचरत् महीम् ॥ २२॥

अव्याहत इष्टगतयाः सुरसिद्धसिद्धसाध्य
्वयक्षनरकिन्नरनागलोकान् ।
्ति मुनिचारणभूतनाथ
्विजगवां भुवनानि कामम् ॥ २३॥

तः एकदा निमेः सत्रम् उपजग्मुः यत् ऋच्छया ।
वितायमानम् ऋषिभिः अजनाभे महात्मनः ॥ २४॥

्यसङ्काशान् महाभगवतान् नृपः ।
्थिरे ॥ २५॥

विदेहः तान् अभिप्रेत्य नारायणपरायणान् ।
्हतः ॥ २६॥

तान् रोचमानान् स्वरुचा ब्रह्मपुत्रौपमान् नव ।

पप्रच्छ परमप्रीतः प्रश्रय अवनतः नृपः ॥ २७॥

विदेहः उवाच ।
्विषः ।
्ति हि ॥ २८॥

्लभः मानुषः देहः देहिनां क्षणभङ्गुरः ।
्शनम् ॥ २९॥

्तिकं कहेमं पृच्छामः भवतः अनघाः ।
्धः अपि सत्सङ्गः शेवधिः नृणाम् ॥

३०॥

धर्मान् भागवतान् ब्रूत यदि नः श्रुतये क्षमम् ।
यैः प्रसन्नः प्रपन्नाय दास्यति आत्मानम् अपि अजः ॥ ३१॥

श्रीनारदः उवाच ।
एवं ते निमिना पृष्टा वसुदेव महत्तमाः ।
्विजं नृपम् ॥ ३२॥

कविः उवाच ।

्चित् भयम् अच्युतस्य
    पादाम्बुजौपासनम् अत्र नित्यम् ।
्विग्नबुद्धेः असत् आत्मभावात्
्तते भीः ॥ ३३॥

ये वै भगवता प्रोक्ताः उपायाः हि आत्मलब्धये ।
्धि भागवतान् हि तान् ॥ ३४ ॥

यान् आस्थाय नरः राजन् न प्रमाद्येत कर्हिचित् ।
धावन् निमील्य वा नेत्रे न स्खलेन पतेत् इह ॥ ३५॥

्रियैः वा
    बुद्ध्या आत्मना वा अनुसृतस्वभावात् ।
करोति यत् यत् सकलं परस्मै
्पयेत् तत् ॥ ३६॥

्वितीयाभिनिवेशतः स्यात्
्ययः अस्मृतिः ।
तत् मायया अतः बुधः आभजेत् तं

भक्त्या एक ईशं गुरुदेवतात्मा ॥ ३७।

अविद्यमानः अपि अवभाति हि द्वयोः
ध्यातुः धिया स्वप्नमनोरथौ यथा ।
मसङ्कल्पविकल्पकं मनः
बुधः निरुन्ध्यात् अभयं ततः स्यात् ॥ ३८॥

शृुर वन् सुभद्रारिग रथाङ्गपारगेः
जन्मानि कर्मारिग च यानि लोके ।
थकानि
गायन् विलज्जः विचरेत् असङ्गः ॥ ३९॥

रियनामकीर्त्या
जातानुरागः द्रुतचित्तः उच्चैः ।
हसति अथः रोदिति रौति गायति
उन्मादवत् नृत्यति लोकबाह्यः ॥ ४०॥

निं सलिलं महीं च
ज्योतींषि सत्त्वानि दिशः द्रुमआदीन् ।
सरित् समुद्रान् च हरेः शरीरं
किञ्च भूतं प्ररामेत् अनन्यः ॥ ४१॥

्तिः
्रिकः एककालः ।
प्रपद्यमानस्य यथा अश्नतः स्युः
्टिः क्षुत् अपायः अनुघासम् ॥ ४२॥

्रिं भजतः अनुवृत्त्या
्तिः भगवत् प्रबोधः ।
्ति वै भागवतस्य राजन्
्तिम् उपैति साक्षात् ॥ ४३॥

राजा उवाच ।
्मः यादृशः नृणाम् ।
्रियः ॥ ४४॥

हरिः उवाच ।
्वभूतेषु यः पश्येत् भगवत् भाव आत्मनः ।
भूतानि भागवति आत्मनि एष भागवतौत्तमः ॥ ४५॥

्विषत्सु च ।

प्रेममैत्रीकृपाउपेक्षा यः करोति स मध्यमः ॥ ४६॥

अर्चायाम् एव हरये पूजां यः श्रद्धया ईहते ।
न तत् भक्तेषु च अन्येषु सः भक्तः प्राकृतः स्मृतः ॥

४७॥

्टि न हृष्यति ।
विष्णोः मायाम् इदं पश्यन् सः वै भागवत उत्तमः ॥ ४८॥

्रियप्राणमनःधियां यः
्षकृच्छ्रैः ।
्मैः अविमुह्यमानः
स्मृत्या हरेः भागवतप्रधानः ॥ ४९॥

्मबीजानां यस्य चेतसि सम्भवः ।
वासुदेवएकनिलयः सः वै भागवत उत्तमः ॥ ५०॥

्मभ्यां न वर्णाश्रमजातिभिः ।
्रियः ॥ ५१॥

न यस्य स्वः परः इति वित्तेषु आत्मनि वा भिदा ।
्वभूतसमः शान्तः सः वौ भागवत उत्तमः ॥ ५२॥

्रिभुवनविभवहेतवे अपि अकुण्ठस्मृतिः
अजितआत्मसुरआदिभिः विमृग्यात् ।
न चलति भगवत् पद अरविन्दात्
्धम् अपि यः सः वैष्णव अग्र्यः ॥ ५३॥

्रिशाखा
्रिकया निरस्ततापे ।
हृदि कथम् उपसीदतां पुनः सः
्कतापः ॥ ५४ ॥

विसृजति हृदयं न यस्य साक्षात्
हरिः अवश अभिहितः अपि अघौघनाशः ।
्रिपद्मः
सः भवति भागवतप्रधानः उक्तः ॥ ५५॥

इति श्रीमत् भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
्वितीयः

अध्यायः ॥ २॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ।
परस्य विष्णोः ईशस्य मायिनाम अपि मोहिनीम् ।
मायां वेदितुम् इच्छामः भगवन्तः ब्रुवन्तु नः ॥ १॥

न अनुतृप्ये जुषन् युष्मत् वचः हरिकथा अमृतम् ।
्त्यः तत् ताप भेषजम् ॥ २॥

अन्तरिक्षः उवाच ।
एभिः भूतानि भूतात्मा महाभूतैः महाभुज ।
ससर्जोत् च अवचानि आद्यः स्वमात्रप्रसिद्धये ॥ ३॥

एवं सृष्टानि भूतानि प्रविष्टः पञ्चधातुभिः ।
एकधा दशधा आत्मानं विभजन् जुषते गुणान् ॥ ४ ॥

गुणैः गुणान् सः भुञ्जानः आत्मप्रद्योदितैः प्रभुः ।
मन्यमानः इदं सृष्टम् आत्मानम् इह सज्जते ॥ ५॥

्वन् सनिमित्तानि देहभृत् ।
्मफलं गृहणन् भ्रमति इह सुखैतरम् ॥ ६॥

्मगतीः गच्छन् बह्वभद्रवहाः पुमान् ।
्गप्रलयौ अश्नुते अवशः ॥ ७॥

धातु उपप्लवः आसन्ने व्यक्तं द्रव्यगुणात्मकम् ।
्षति ॥ ८॥

्टिः भविष्यति उल्बणा भुवि ।
्कः लोकान् त्रीन् प्रतपिष्यति
॥९॥

्षणमुख अनलः ।
्धते वायुना ईरितः ॥ १०॥

्षति स्म शतं समाः ।
्तिहस्ताभिः लीयते सलिले विराट् ॥ ११॥

ततः विराजम् उत्सृज्य वैराजः पुरुषः नृप ।
अव्यक्तं विशते सूक्ष्मं निरिन्धनः इव अनलः ॥ १२॥

वायुना हृतगन्धा भूः सलिलत्वाय कल्पते ।

सलिलं तत् धृतरसं ज्योतिष्ट्वाय उपकल्पते ॥ १३॥

हृतरूपं तु तमसा वायौ ज्योतिः प्रलीयते ।
्शः अवकाशेन वायुः नभसि लीयते ।
कालात्मना हृतगुणं नवः आत्मनि लीयते ॥ १४॥

्धिः सह वैकारिकैः नृप ।
्ति हि अहङ्कारं स्वगुणैः अहम् आत्मनि ॥ १५॥

्थिति अन्तकारिणी ।
्रिवर्णा वर्णिता अस्माभिः किं भूयः श्रोतुम् इच्छसि ॥ १६॥

राजा उवाच ।
यथा एताम् ऐश्वरीं मायां दुस्तराम् अकृतात्मभिः ।
्षः इदम् उच्यताम् ॥ १७॥

प्रबुद्धः उवाच ।
कर्माणि आरभमाणानां दुःखहत्यै सुखाय च ।
पश्येत् पाकविपर्यासं मिथुनीचारिणां नृणाम् ॥ १८॥

्लभेन आत्ममृत्युना ।

गृह अपत्यआप्तपशुभिः का प्रीतिः साधितैः चलैः ॥

१९॥

्मनिर्मितम् ।
सतुल्य अतिशय ध्वंसं यथा मरा डलवर्तिनाम् ॥ २०॥

तस्मात् गुरुं प्रपद्येत जिज्ञासुः श्रेयः उत्तमम् ।
शाब्दे परे च निष्रगातं ब्रह्मरिग उपशमआश्रयम् ॥ २१॥

तत्र भागवतान् धर्मान् शिद्धेत् गुरुआत्मदैवतः ।
अमायया अनुवृत्या यैः तुष्येत् आत्मा आत्मदः हरिः ॥
२२॥

्वतः मनसः असङ्गम् आदौ सङ्गं च साधुषु ।
दयां मैत्रीं प्रश्रयं च भूतेषु अद्धा यथा उचितम्
॥ २३॥

्जवम् ।
्यं अहिंसां च समत्वं द्वन्द्वसञ्ज्ञयोः ॥ २४॥

्वत्र आत्मेश्वर अन्वीक्षां कैवल्यम् अनिकेतताम् ।
विविक्तचीरवसनं सन्तोषं येन केनचित् ॥ २५॥

श्रद्धां भागवते शास्त्रे अनिन्दाम् अन्यत्र च अपि हि ।
्मदण्डं च सत्यं शमदमौ अपि ॥ २६॥

्मणः ।
्टितम् ॥ २७॥

्रियम् ।
दारान् सुतान् गृहान् प्राणान् यत् परस्मै निवेदनम् ॥ २८॥

एवं कृष्णआत्मनाथेषु मनुष्येषु च सौहृदम् ।
परिचर्यां च उभयत्र महत्सु नृषु साधुषु ॥ २९॥

परस्पर अनुकथनं पावनं भगवत् यशः ।
्तिः मिथः आत्मनः ॥ ३०॥

स्मरन्तः स्मारयन्तः च मिथः अघौघहरं हरिम् ।
भक्त्या सञ्जातया भक्त्या बिभ्रति उत्पुलकां तनुम् ॥
३१॥

्ति अच्युतचिन्तया क्वचित्
्ति अलौकिकाः ।
्ति
्वृताः ॥ ३२ ॥

इति भागवतान् धर्मान् शिक्षन् भक्त्या तदुत्थया ।
नारायणपरः मायम् अञ्जः तरति दुस्तराम् ॥ ३३ ॥

राजा उवाच ।
नारायण अभिधानस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ।
्हथ नः वक्तुं यूयं हि ब्रह्मवित्तमाः ॥ ३४ ॥

पिप्पलायनः उवाच ।
्थिति उद्भवप्रलयहेतुः अहेतुः अस्य
्तिषु सत् बहिः च ।
्ति येन
सञ्जीवितानि तत् अवेहि परं नरेन्द्र ॥ ३५ ॥

न एतत् मनः विशति वागुत चक्षुः आत्मा

्रियारिग च यथा ग्रनलम् ग्रर्चिषः स्वाः ।
शब्दः ग्रपि बोधकनिषेधतया ग्रात्ममूलम्
्धिः ॥ ३६ ॥

्रिवृदेकम् ग्रादौ
्ति जीवम् ।
्ति
ब्रह्म एव भाति सत् ग्रसत् च तयोः परं यत् ॥ ३७ ॥

न ग्रात्मा जजान न मरिष्यति न एधते ग्रसौ
न ह्वीयते सवनवित् व्यभिचारिरगां हि ।
्धिमात्रं
्पितं सत् ॥ ३८ ॥

्चितेषु
प्रारगः हि जीवम् उपधावति तत्र तत्र ।
्रियगरगे ग्रहमि च प्रसुप्ते
कूटस्थः ग्राशयमृते तत् ग्रनुस्मृतिः नः ॥ ३९ ॥

यः हि ग्रब्ज नाभ चररग एषरगयोः उभक्त्या

्मजानि ।
्मिन् विशुद्धः उपलभ्यतः आत्मतत्त्वम्
साक्षात् यथा अमलदृशः सवितृप्रकाशः ॥ ४०॥

्मयोगं वदत नः पुरुषः येन संस्कृतः ।
्म्यं विन्दते परम् ॥ ४१॥

्तिके ।
न अब्रुवन् ब्रह्मणः पुत्राः तत्र कारणम् उच्यताम् ॥ ४२॥

आविर्होत्रः उवाच ।
्म इति वेदवादः न लौकिकः ।
्ति सूरयः ॥ ४३॥

परोक्षवादः वेदः अयं बालानाम् अनुशासनम् ।
्ममोक्षाय कर्माणि विधत्ते हि अगदं यथा ॥ ४४॥

्रियः ।
्मेण मृत्योः मृत्युम् उपैति सः ॥ ४५॥

वेद उक्तम् एव कुर्वाणः निःसङ्गः अर्पितम् ईश्वरे ।

्धिं रोचनार्था फलश्रुतिः ॥ ४६॥

्थिं निर्जिहीषुः परात्मनः ।
विधिना उपचरेत् देवं तन्त्र उक्तेन च केशवम् ॥ ४७॥

लब्ध अनुग्रहः आचार्यात् तेन सन्दर्शितआगमः ।
्चेत् मूर्त्या अभिमतया आत्मनः ॥ ४८॥

शुचिः संमुखम् आसीनः प्रारगसंयमनआदिभिः ।
्चयेत् हरिम् ॥ ४९॥

्चआदौ हृदये च अपि यथालब्ध उपचारकैः ।
्षितिआत्मलिङ्गानि निष्पाद्य प्रोद्दय च आसनम्
॥ ५०॥

पाद्यआदीन् उपकल्प्या अथ संनिधाप्य समाहितः ।
्चयेत् ॥ ५१॥

्षदां तां तां मूर्तिं स्वमन्त्रतः ।
्घ्यआचमनीयआद्यैः स्नानवासःविभूषरगैः
॥ ५२॥

्भिः धूपदीपहारकैः ।
साङ्गं सम्पूज्य विधिवत् स्तवैः स्तुत्वा नमेत् हरिम् ॥
५३॥

आत्मां तन्मयं ध्यायन् मूर्तिं सम्पूजयेत् हरेः ।
्नि उद्वास्य सत्कृतम् ॥ ५४॥

्कतोयआदौ अतिथौ हृदये च यः ।
यजति ईश्वरम् आत्मानम् अचिरात् मुच्यते हि सः ॥ ५५॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे निमिजायन्तसंवादे
्मब्रह्मनिरूपणं तृतीयोऽध्यायः ॥ ३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।
राजा उवाच ।
यानि यानि इह कर्माणि यैः यैः स्वच्छन्दजन्मभिः ।
चक्रे करोति कर्ता वा हरिः तानि ब्रुवन्तु नः ॥ १॥

द्रुमिलः उवाच ।

यः वा अनन्तस्य गुणान् अनन्तान्
्धिः ।
्चित्
्तिधाम्नः ॥ २ ॥

भूतैः यदा पञ्चभिः आत्मसृष्टैः
्मिन् ।
स्वांशेन विष्टः पुरुषाभिधान
मवाप नारायणः आदिदेवः ॥ ३ ॥

यत् कायः एषः भुवनत्रयसंनिवेशः
्रियाणि ।
ज्ञानं स्वतः श्वसनतः बलम् ओजः ईहा
्थितिलयौद्भवः आदिकर्ता ॥ ४ ॥

्गे
्मसेतुः ।
रुद्रः अपि अयाय तमसा पुरुषः सः आद्यः
्थितिलयाः सततं प्रजासु ॥ ५ ॥

्यजनिष्टः मूर्त्या
    नारायणः नरः ऋषिप्रवरः प्रशान्तः ।
्म
्रिः ॥ ६ ॥

इन्द्रः विशङ्क्य मम धाम जिघृक्षति इति
    कामं न्ययुङ्क्त सगणं सः बदरिउपाख्यम् ।
गत्वा अप्सरोगणवसन्तसुमन्दवातैः
    स्त्रीप्रेक्षण इषुभिः अविध्यतत् महिज्ञः ॥ ७ ॥

विज्ञाय शक्रकृतम् अक्रमम् आदिदेवः
    प्राह प्रहस्य गतविस्मयः एजमानान् ।
मा भैष्ट भो मदन मारुत देववध्वः
    गृह्णीत नः बलिम् अशून्यम् इमं कुरुध्वम् ॥ ८ ॥

इत्थं ब्रुवति अभयदे नरदेव देवाः
    सव्रीडनम्रशिरसः सघृणम् तम् ऊचुः ।
न एतत् विभो त्वयि परे अविकृते विचित्रम्
    स्वारामधीः अनिकरानतपादपद्मे ॥ ९ ॥

त्वां सेवतां सुरकृता बहवः अन्तरायाः
स्वौको विलङ्घ्य परमं व्रजतां पदं ते ।
न अन्यस्य बर्हिषि बलीन् ददतः स्वभागान्
्नि ॥ १० ॥

्रिकालगुणमारुतजैह्व्यशैश्न्यान्
्य केचित् ।
्ति विफलस्य वश पदे गोः
्ति ॥ ११ ॥

्शनाः ।
्वतीः विभुः ॥ १२ ॥

्रियः श्रीः इव रूपिणीः ।
्रियः ॥ १३ ॥

तान् आह देवदेव ईशः प्रणतान् प्रहसन् इव ।
्गभूषणाम् ॥

१४ ॥

्दिनः ।
्वशीम् अप्सरःश्रेष्ठां पुरस्कृत्य दिवं ययुः ॥ १५॥

्रिदिवौकसाम् ।
्मितः ॥ १६॥

हंसस्वरूपी अवददत् अच्युतः आत्मयोगम्
दत्तः कुमार ऋषभः भगवान् पिता नः ।
्रगः
तेन आहृताः मधुभिदा श्रुतयः हयास्ये ॥ १७॥

गुप्तः अपि अये मनुः इला ओषधयः च मात्स्ये
क्रौडे हतः दितिजः उद्धरता अम्भसः क्ष्माम् ।
्रिः अमृत उन्मथने स्वपृष्ठे
्तम् ॥ १८॥

्धिपतितान् श्रमरगान् ऋषीं च
शक्रं च वृत्रवधतः तमसि प्रविष्टम् ।
्रियः असुरगृहे पिहिताः अनाथाः
जघ्ने असुरेन्द्रम् अभयाय सतां नृसिंहे ॥ १९॥

्थे

हत्वा अन्तरेषु भुवनानि अदधात् कलाभिः ।

भूत्वा अथ वामनः इमाम् अहरत् बलेः क्ष्माम्

याञ्चाच्छलेन समदात् अदितेः सुतेभ्यः ॥ २०॥

्रिःसप्तकृत्वः

्निः ।

्धिं बबन्ध दशवक्त्रम् अहन् सलङ्कम्

सीतापतिः जयति लोकम् अलघ्नकीर्तिः ॥ २१॥

भूमेः भर अवतरणाय यदुषु अजन्मा जातः

करिष्यति सुरैः अपि दुष्कराणि ।

वादैः विमोहयति यज्ञकृतः अतदर्हान्

्षितिभुजः न्यहनिष्यदन्ते ॥ २२॥

एवंविधानि कर्माणि जन्मानि च जगत् पतेः ।

भूरीणि भूरियशसः वर्णितानि महाभुज ॥ २३॥

इति श्रीमद्भगवते महापुराणे पारमहंस्यां

संहितायामेकादशस्कन्धे निमिजायन्तसंवादे
चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।
राजा उवाच ।
्ति आत्मवित्तमाः ।
तेषाम् अशान्तकामानां का निष्ठा अविजितात्मनाम् ॥ १ ॥

चमसः उवाच ।
मुखबाहूरूपआदेभ्यः पुरुषस्य आश्रमैः सह ।
्जिरे वर्णाः गुणैः विप्रआदयः पृथक् ॥ २ ॥

यः एषां पुरुषं साक्षात् आत्मप्रभवम् ईश्वरम् ।
्ति अधः ॥ ३ ॥

्तनाः ।
्रियः शूद्रआदयः च एव ते अनुकम्प्या भवादृशाम् ॥ ४ ॥

्तिकम् ।
्ति आम्नायवादिनः ॥ ५ ॥

्डितमानिनः ।
्ति चाटुकात् मूढाः यया माध्व्या गिर उत्सुकाः ॥ ६॥

रजसा घोरसङ्कल्पाः कामुकाः अहिमन्यवः ।
्रियान् ॥ ७॥

्रियः
    गृहेषु मैथुन्यसुखेषु च आशिषः ।
्षिरागम्
्विदः ॥ ८॥

्रिया विभूत्या अभिजनेन विद्यया
्मरणा
्रियान् खलाः ॥ ९॥

्थितम्
    यथा स्वम् आत्मानम् अभीष्टम् ईश्वरम् ।
वेदोपगीतं च न श्रुण्वते अबुधाः
्तया ॥ १०॥

लोके व्यवाय ग्रामिषम् ग्रद्यसेवा
    नित्याः तु जन्तोः न हि तत्र चोदना ।
्थितिः तेषु विवाहयज्ञ
्तिः इष्टा ॥ ११॥

्मएकफलं यतः वै
्ति ।
्ति कलेवरस्य
्यम् ॥ १२॥

यत् घ्राणभक्षः विहितः सुरायाः
    तथा पशोः ग्रालभनं न हिंसा ।
एवं व्यवायः प्रजया न रत्या
्मम् ॥ १३॥

ये तु ग्रनेवंविदः ग्रसन्तः स्तब्धाः सत् ग्रभिमानिनः ।
्ति ते च तान् ॥ १४॥

्विषन्तः परकायेषु स्वात्मानं हरिम् ईश्वरम् ।
्ति ग्रधः ॥ १५॥

ये कैवल्यम् असम्प्राप्ताः ये च अतीताः च मूढताम् ।
्ति ते ॥ १६॥

एतः आत्महनः अशान्ताः अज्ञाने ज्ञानमानिनः ।
्ति अकृतकृत्याः वै कालध्वस्तमनोरथाः ॥ १७॥

्रियः ।
्ति अनिच्छन्तः वासुदेवपराङ्मुखाः ॥ १८॥

राजा उवाच ।
्रगः कीदृशः नृभिः ।
नाम्ना वा केन विधिना पूज्यते तत् इह उच्यताम् ॥ १९॥

करभाजनः उवाच ।
कृतं त्रेता द्वापरं च कलिः इत्येषु केशवः ।
्रग अभिधआकारः नाना एव विधिना इज्यते ॥ २०॥

कृते शुक्लः चतुर्बाहुः जटिलः वल्कलाम्बरः ।
कृष्णाजिनौपवीताक्षान् बिभ्रत् दण्डकमण्डलून् ॥ २१॥

मनुष्याः तु तदा शान्ताः निर्वैराः सुहृदः समाः ।
्ति तपसा देवं शमेन च दमेन च ॥ २२॥

्मः योगेश्वरः अमलः ।
ईश्वरः पुरुषः अव्यक्तः परमात्मा इति गीयते ॥ २३॥

्रिमेखलः ।
हिरण्यकेशः त्रयी आत्मा स्रुक्स्रुवआदि उपलक्षणः ॥
२४॥

्वदेवमयं हरिम् ।
्ति विद्यया त्रय्या धर्मिष्ठाः ब्रह्मवादिनः ॥ २५॥

्वदेवः उरुक्रमः ।
्यते ॥ २६॥

द्वापरे भगवान् श्यामः पीतवासा निजायुधः ।
्षितः ॥ २७॥

तं तदा पुरुषं मर्त्या महाराजौपलक्षणम् ।
्ति वेदतन्त्राभ्यां परं जिज्ञासवः नृप ॥ २८॥

्षणाय च ।

प्रद्युम्नाय अनिरुद्धाय तुभ्यं भगवते नमः ॥ २९ ॥

नारायणाय ऋषये पुरुषाय महात्मने ।

्वभूतआत्मने नमः ॥ ३० ॥

्ति जगदीश्वरम् ।

नानातन्त्रविधानेन कलौ अपि यथा श्रुणु ॥ ३१ ॥

्विषाकृष्णं साङ्गौपाङ्गास्त्र

्षदम् ।

्ति हि सुमेधसः ॥ ३२ ॥

ध्येयं सदा परिभवघ्नम् अभीष्टदोहम्

्चिनुतं शरण्यम् ।

्धिपोतम्

वन्दे महापुरुष ते चरणारविन्दम् ॥ ३३ ॥

्सितराज्यलक्ष्मीम्

्यवचसा यत् अगात् अरण्यम् ।

्सितम् अन्वधावत्
    वन्दे महापुरुष ते चरणारविन्दम् ॥ ३४ ॥

एवं युगानुरूपाभ्यां भगवान् युगवर्तिभिः ।
मनुजैः इज्यते राजन् श्रेयसाम् ईश्वरः हरिः ॥ ३५ ॥

्ति आर्या गुणज्ञाः सारभागिनः ।
्थः अभिलभ्यते ॥ ३६ ॥

न हि अतः परमः लाभः देहिनां भ्राम्यताम् इह ।
्तिं नश्यति संसृतिः ॥ ३७ ॥

्ति सम्भवम् ।
्ति नारायणपरायणाः ॥ ३८ ॥

क्वचित् क्वचित् महाराज द्रविडेषु च भूरिशः ।
्विनी ॥ ३९ ॥

कावेरी च महापुण्या प्रतीची च महानदी ।
्ति जलं तासां मनुजा मनुजेश्वर ।
प्रायः भक्ताः भगवति वासुदेवः अमल आशयाः ॥ ४० ॥

देवर्षिभूतआप्तनृणा पितृणां
    न किङ्करः न अयं ऋणी च राजन् ।
्वआत्मना यः शरणं शरण यम्
्तुम् ॥ ४१ ॥

्रियस्य
    त्यक्तान्यभावस्य हरिः परेशः ।
्चित्
्वं हृदि संनिविष्टः ॥ ४२ ॥

नारदः उवाच ।
धर्मान् भागवतान् इत्थं श्रुत्वा अथ मिथिलेश्वरः ।
जायन्त इयान् मुनीन् प्रीतः सोपाध्यायः हि अपूजयत् ॥ ४३ ॥

्वलोकस्य पश्यतः ।
राजा धर्मान् उपातिष्ठन् अवाप परमां गतिम् ॥ ४४ ॥

त्वम् अपि एतान् महाभाग धर्मान् भागवतान् श्रुतान् ।

्थितः श्रद्धया युक्तः निःसङ्गः यास्यसे परम् ॥ ४५॥

युवयोः खलु दम्पत्योः यशसा पूरितं जगत् ।
पुत्रताम् अगमत् यत् वां भगवान् ईश्वरः हरिः ॥ ४६॥

्शनआलिङ्गनआलापैः शयनआसनभोजनैः ।
्वतोः ॥ ४७॥

वैरेण यं नृपतयः शिशुपालपौण्ड्र
    शाल्वआदयः गतिविलासविलोकनआदयैः ।
ध्यायन्तः आकृतधियः शयनआसनआदौ
    तत् साम्यम् आपुः अनुरक्तधियां पुनः किम् ॥ ४८॥

्वआत्मनईश्वरे ।
्ये परे अव्यये ॥ ४९॥

भूभारराजन्यहन्तवे गुप्तये सताम् ।
्वृत्यै यशः लोके वितन्यते ॥ ५०॥

श्रीशुकः उवाच ।
्मितः ।

देवकी च महाभागाः जहतुः मोहम् आत्मनः ॥ ५१ ॥

इतिहासम् इमं पुण्यं धारयेत् यः समाहितः ।
सः विधूय इह शमलं ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५२ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे वसुदेवनारदसंवादे
पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ।
श्रीशुकः उवाच ।
अथ ब्रह्मा आत्मजैः देवैः प्रजेशैः आवृतः अभ्यगात् ।
भवः च भूतभव्यईशः ययौ भूतगणैः वृतः ॥ १ ॥

्विनौ ।
ऋभवः अङ्गिरसः रुद्राः विश्वे साध्याः च देवताः ॥ २ ॥

गन्धर्वाप्सरसः नागाः सिद्धचारणगुह्यकाः ।
ऋषयः पितरः च एव सविद्याधरकिन्नराः ॥ ३ ॥

्वे कृष्णआदिदृक्षवः ।

वपुषा येन भगवान् नरलोकमनोरमः ।
्वलोकमलापहम् ॥ ४ ॥

तस्यां विभ्राजमानायां समृद्धायां महर्धिभिः ।
्शनम् ॥

५ ॥

स्वर्गोद्यानोपगैः माल्यैः छादयन्तः यदु उत्तमम् ।
गीर्भिः चित्रपदार्थाभिः तुष्टुवुः जगत् ईश्वरम् ॥६॥

देवाः ऊचुः ।
नताः स्म ते नाथ पदारविन्दं
्रियप्राणमनोवचोभिः ।
्हृदि भावयुक्तैः
्ममय ऊरुपाशात् ॥ ७ ॥

्रिगुणया आत्मनि दुर्विभाव्यं
व्यक्तं सृजसि अवसि लुम्पसि तत् गुणस्थः ।
्मभिः अज्यते वै

यत् स्वे सुखे अव्यवहिते अभिरतः अनवद्यः ॥ ८॥

॑धिः नृणां न तु तथा ईड्य दुराशयानां
॑रियाभिः ।
सत्त्वआत्मनाम् ऋषभ ते यशसि प्रवृद्ध
सत् श्रद्धया श्रवणसम्भृतया यथा स्यात् ॥ ९॥

॑रिः अशुभाशयधूमकेतुः
॑द्भहृदौह्यमानः ।
॑भिः
व्यूहे अर्चितः सवनशः स्वः अतिक्रमाय ॥ १०॥

यः चिन्त्यते प्रयतपाणिभिः अध्वराग्नौ
त्रय्या निरुक्तविधिना ईश हविः गृहीत्वा ।
अध्यात्मयोगः उत योगिभिः आत्ममायां
जिज्ञासुभिः परमभागवतैः परीष्टः ॥ ११॥

॑युष्टया तव विभो वनमालया इयं
॑निवत् श्रीः ।
॑हणम् आदत् अन्नः

्रिः अशुभआशयधूमकेतुः ॥ १२॥

्रिपत् पताकः

यः ते भयाभयकरः असुरदेवचम्वोः ।

स्वर्गाय साधुषु खलु एषु इतराय भूमन्

पादः पुनातु भगवन् भजताम् अधं नः ॥ १३॥

्ति

्द्यमानाः ।

कालस्य ते प्रकृतिपूरुषयओः परस्य

शं नः तनोतु चररगः पुरुषोत्तमस्य ॥ १४॥

्थितिसंयमानां

अव्यक्तजीवमहताम् अपि कालम् आहुः ।

्रिगाभिः अखिल अपचये प्रवृत्तः

कालः गभीररयः उत्तमपूरुषः त्वम् ॥ १५॥

्य

्यः ।

सः अयं तया अनुगतः आत्मनः आरा डकोशं

्ज बहिः आवरणैः उपेतम् ॥ १६॥

तत्तस्थुषः च जगतः च भवान् अधीशः
्रियया उपनीतान् ।
अर्थान् जुषन् अपि हृषीकपते न लिप्तः
    ये अन्ये स्वतः परिहृतात् अपि बिभ्यति स्म ॥ १७॥

स्माया अवलोकलवदर्शितभावहारि
    भ्रूमण्डलप्रहितसौरतमन्त्रशौण्डैः ।
पत्न्यः तु षोडशसहस्रम् अनङ्गबाणैः
्रियं विमथितुं करणैः विभ्व्यः ॥ १८॥

्रिलोक्याः
    पादौ अनेजसरितः शमलानि हन्तुम् ।
्रिजम् अङ्गसङ्गैः
्ति ॥ १९॥

बादरायणिः उवाच ।
इति अभिष्टूय विबुधैः सेशः शतधृतिः हरिम् ।
्रितः ॥ २०॥

ब्रह्म उवाच ।
भूमेः भार अवताराय पुरा विज्ञापितः प्रभो ।
त्वम् अस्माभिः अशेषआत्मन् तत् तथा एव उपपादितम् ॥
२१॥

्मः च स्थापितः सत्सु सत्यसन्धेषु वै त्वया ।
्वलोकमलआपहा ॥ २२॥

्य यदोः वंशे बिभ्रत् रूपम् अनुत्तमम् ।
कर्माणि उद्दामवृत्तानि हिताय जगतः अकृथाः ॥ २३॥

यानि ते चरितानि ईश मनुष्याः साधवः कलौ ।
्ति अञ्जसा तमः ॥ २४॥

्रगस्य भवतः पुरुषोत्तम ।
शरत् शतं व्यतीयाय पञ्चविंश अधिकं प्रभोः ॥ २५॥

्य अवशेषितम् ।
कुलं च विप्रशापेन नष्टप्रायम् अभूत् इदम् ॥ २६॥

ततः स्वधाम परमं विशस्व यदि मन्यसे ।
सलोकान् लोकपालान् नः पाहि वैकुण्ठकिङ्करान् ॥ २७॥

श्री भगवान् उवाच ।
अवधारितम् एतत् मे यदात्थ विबुधेश्वर ।
्यम् अखिलं भूमेः भारः अवतारितः ॥ २८॥

्रियोद्धतम् ।
्रागवः ॥ २९॥

यदि असंहृत्य दृप्तानां यदूनां विपुलं कुलम् ।
्मि अनेन लोकः अयम् उद्वेलेन विनङ्क्ष्यति ॥ ३०॥

्विजशापतः ।
यास्यामि भवनं ब्रह्मन् न एतत् अन्ते तव आनघ ॥ ३१॥

श्री शुकः उवाच ।
इति उक्तः लोकनाथेन स्वयम्भूः प्रणिपत्य तम् ।
सह देवगणैः देवः स्वधाम समपद्यत ॥ ३२॥

्थितान् ।
विलोक्य भगवान् आह यदुवृद्धान् समागतान् ॥ ३३॥

श्री भगवान् उवाच ।
्वतः ।
शापः च नः कुलस्य आसीत् ब्राह्मणेभ्यः दुरत्ययः ॥ ३४॥

्यकाः ।
प्रभासं सुमहत् पुण्यं यास्यामः अद्य एव मा चिरम् ॥ ३५॥

यत्र स्नात्वा दक्षशापात् गृहीतः यक्ष्मणा उडुराट् ।
्बिषात् सद्यः भेजे भूयः कलोदयम् ॥ ३६॥

्पयित्वा पितॄन्सुरान् ।
भोजयित्वा उशिजः विप्रान् नानागुणवता अन्धसा ॥ ३७॥

्ति वै ।
्णवम् ॥ ३८॥

श्री शुकः उवाच ।
एवं भगवता आदिष्टाः यादवाः कुलनन्दन ।

्थं स्यन्दनान् समयूयुजन् ॥ ३९॥

तत् निरीक्ष्य उद्धवः राजन् श्रुत्वा भगवता उदितम् ।
दृष्ट्वा अरिष्टानि घोराणि नित्यं कृष्णम् अनुव्रतः ॥ ४०॥

विविक्तः उपसङ्गम्य जगताम् ईश्वरेश्वरम् ।
प्रणम्य शिरसा पादौ प्राञ्जलिः तम् अभाषत ॥ ४१॥

उद्धवः उवाच ।
्तन ।
संहृत्य एतत् कुलं नूनं लोकं सन्त्यक्ष्यते भवान् ।
्थः अपि प्रत्यहन् न यदि ईश्वरः ॥ ४२॥

्धम् अपि केशव ।
त्यक्तुं समुत्सहे नाथ स्वधाम नय माम् अपि ॥ ४३॥

तव विक्रीडितं कृष्ण नृणां परममङ्गलम् ।
्णपीयूषम् आस्वाद्य त्यजति अन्यस्पृहां जनः ॥ ४४॥

शय्यआसनाटनस्थानस्नानक्रीडाशनआदिषु ।
्रियम् आत्मानं वयं भक्ताः त्यजेमहि ॥ ४५॥

त्वया उपभुक्तस्रक्गन्धवासः अलङ्कारचर्चिताः ।
्छिष्टभोजिनः दासाः तव मायां जयेमहि ॥ ४६॥

्थिनः ।
्ति शान्ताः संन्यासिनः अमलाः ॥

४७॥

्त्मसु ।
्तया तरिष्यामः तावकैः दुस्तरं तमः ॥ ४८॥

्तयन्तः ते कृतानि गदितानि च ।
्मितईक्षरगद्वेलि यत् नृलोकविडम्बनम् ॥ ४९॥

श्री शुकः उवाच ।
एवं विज्ञापितः राजन् भगवान् देवकीसुतः ।
्रियं भृत्यम् उद्धवं समभाषत ॥ ५०॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे देवस्तुत्युद्धवविज्ञापनं नाम

षष्ठोऽध्यायः ॥ ६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।
श्री भगवान् उवाच ।
यत् आत्थ मां महाभाग तत् चिकीर्षितम् एव मे ।
्षिरगः ॥ १॥

्यम् अशेषतः ।
्रगः अहम् अंशेन ब्रह्मरगार्थितः ॥ २॥

्दग्धं नङ्क्ष्ति अन्योन्यविग्रहात् ।
समुद्रः सप्तमे अह्न्ह्येतां पुरीं च प्लावयिष्यति ॥ ३॥

यः हि एव अयं मया त्यक्तः लोकः अयं नष्टमङ्गलः ।
भविष्यति अचिरात् साधो कलिनाऽपि निराकृतः ॥ ४॥

न वस्तव्यं त्वया एव इह मया त्यक्ते महीतले ।
्मरुचिः भद्रः भविष्यति कलौ युगे ॥ ५॥

्वं परित्यज्य स्नेहं स्वजनबन्धुषु ।
मयि आवेश्य मनः सम्यक् समदृक् विचरस्व गाम् ॥ ६॥

यत् इदं मनसा वाचा चक्षुर्भ्यां श्रवणआदिभिः ।
धि मायामनोमयम् ॥ ७॥

थः भ्रमः सः गुणदोषभाक् ।
म इति गुणदोषधियः भिदा ॥ ८॥

रियग्रामः युक्तचित्तः इदं जगत् ।
आत्मनि ईक्षस्व विततम् आत्मानं मयि अधीश्वरे ॥ ९॥

ज्ञानविज्ञानसंयुक्तः आत्मभूतः शरीरिणाम् ।
आत्मानुभवतुष्टआत्मा न अन्तरायैः विहन्यसे ॥ १०॥

तते ।
भकः ॥ ११॥

वभूतसुहृत् शान्तः ज्ञानविज्ञाननिश्चयः ।
पश्यन् मदात्मकं विश्वं न विपद्येत वै पुनः ॥ १२॥

श्री शुकः उवाच ।
इति आदिष्टः भगवता महाभागवतः नृप ।

उद्धवः प्रणिपत्य आह तत्त्वजिज्ञासुः अच्युतम् ॥ १३॥

उद्धवः उवाच ।
योगेश योगविन्न्यास योगात्म योगसम्भव ।
निःश्रेयसाय मे प्रोक्तः त्यागः संन्यासलक्षणः ॥ १४ ॥

त्यागः अयं दुष्करः भूमन् कामानां विषयआत्मभिः ।
ुवआत्मन् न अभक्तैः इति मे मतिः ॥ १५॥

सः अहं मम अहम् इति मूढमतिः विगाढः
त्वत् मायया विरचित आत्मनि सानुबन्धे ।
तत् तु अञ्जसा निगदितं भवता यथा अहम्
संसाधयामि भगवन् अनुशाधि भृत्यम् ॥ १६॥

सत्यस्य ते स्वदृशः आत्मनः आत्मनः अन्यम्
वक्तारम् ईश विबुधेषु अपि न अनुचक्षे ।
ुवे विमोहितधियः तव मायया इमे
ुथभावः ॥ १७॥

तस्मात् भवन्तम् अनवद्यम् अनन्तपारम्

्रिग अयम् ।
निर्विण्णधीः अहम् उ ह वृजनाभितप्तः
नारायणं नरसखं शरणं प्रपद्ये ॥ १८॥

श्री भगवान् उवाच ।
प्रायेण मनुजा लोके लोकतत्त्वविचक्षणाः ।
्ति हि आत्मानम् आत्मना एव अशुभआशयात् ॥ १९॥

आत्मनः गुरुः आत्मा एव पुरुषस्य विशेषतः ।
यत् प्रत्यक्ष अनुमानाभ्यां श्रेयः असौ अनुविन्दते ॥ २०॥

पुरुषत्वे च मां धीराः साङ्ख्ययोगविशारदाः ।
्ति उपबृंहितम् ॥ २१॥

्रिचतुष्पादः बहुपादः तथा अपदः ।
्रिया ॥ २२॥

्गयन्त्यक्षाः युक्ताः हेतुभिः ईश्वरम् ।
गृह्यमाणैः गुणैः लिङ्गैः अग्राह्यम् अनुमानतः ॥ २३॥

्ति इमम् इतिहासं पुरातनम् ।

अवधूतस्य संवादं यदोः अमिततेजसः ॥ २४ ॥

(अथ अवधूतगीतम् ।)
्चित् चरन्तम् अकुतोभयम् ।
्मवित् ॥ २५ ॥

यदुः उवाच ।
्तुः सुविशारदा ।
याम् आसाद्य भवान् लोकं विद्वान् चरति बालवत् ॥ २६ ॥

्थकामेषु विवित्सायां च मानवाः ।
्रियः ॥ २७ ॥

त्वं तु कल्पः कविः दक्षः सुभगः अमृतभाषणः ।
्चित् जडौन्मत्तपिशाचवत् ॥ २८ ॥

्निना ।
्विपः ॥ २९ ॥

त्वं हि नः पृच्छतां ब्रह्मन् आत्मनि आनन्दकारणम् ।
्शविहीनस्य भवतः केवल आत्मनः ॥ ३० ॥

श्री भगवान् उवाच ।
यदुना एवं महाभागः ब्रह्मरा येन सुमेधसा ।
्विजः ॥ ३१ ॥

ब्राह्मरगः उवाच ।
्रिताः ।
्धिम् उपादाय मुक्तः अटामि इह तान् श्रुरगु ॥ ३२ ॥

्निः चन्द्रमा रविः ।
कपोतः अजगरः सिन्धुः पतङ्गः मधुकृद् गजः ॥ ३३ ॥

्भकः ।
्रगनाभिः सुपेशकृत् ॥ ३४ ॥

्रिताः ।
्तिभिः एतेषाम् अन्वशिक्षम् इह आत्मनः ॥ ३५ ॥

यतः यत् अनुशिक्षामि यथा वा नाहुषआत्मज ।
तत् तथा पुरुषव्याघ्र निबोध कथयामि ते ॥ ३६ ॥

भूतैः आक्रमाणः अपि धीरः दैववशानुगैः ।
्षितेः व्रतम् ॥ ३७॥

्थ एकान्तसम्भवः ।
साधुः शिक्षेत भूभृत्तः नगशिष्यः परात्मताम् ॥

३८॥

्रियैः ।
्येत वाङ्मनः ॥ ३९॥

्वतः ।
गुणदोषव्यपेत आत्मा न विषज्जेत वायुवत् ॥ ४०॥

पार्थिवेषु इह देहेषु प्रविष्टः तत् गुणआश्रयः ।
गुणैः न युज्यते योगी गन्धैः वायुः इव आत्मदृक् ॥ ४१॥

्थिरजङ्गमेषु
ब्रह्म आत्मभावेन समन्वयेन ।
व्याप्त्य अवच्छेदम् असङ्गम् आत्मनः
मुनिः नभः त्वं विततस्य भावयेत् ॥ ४२॥

तेजः अबन्नमयैः भावैः मेघ आद्यैः वायुना ईरितैः ।
न स्पृश यते नभः तद्वत् कालसृष्टैः गुरगैः पुमान् ॥

४३॥

थभूः नृरगाम् ।
तनैः ॥ ४४॥

धर्षौदरभाजनः ।
निवत् ॥ ४५॥

क्वचित् शन्नः क्वचित् स्पष्टः उपास्यः श्रेयः इच्छताम् ।
वत्र दातृरगां दहन् प्राक् उत्तर अशुभम् ॥

४६॥

स्वमायया सृष्टम् इदं सत् असत् लद्धरगं विभुः ।
निः इव एधसि ॥ ४७॥

विसर्गाद्याः श मशानान्ताः भावाः देहस्य न आत्मनः ।

्त्मना ॥ ४८॥

कालेन हि ओघवेगेन भूतानां प्रभव अपि अयौ ।
नित्यौ अपि न दृश्येते आत्मनः अग्नेः यथा अर्चिषाम् ॥
४९॥

गुणैः गुणान् उपादत्ते यथाकालं विमुञ्चति ।
न तेषु युज्यते योगी गोभिः गाः इव गोपतिः ॥ ५०॥

्तिस्थः इव तत् गतः ।
्कवत् ॥ ५१॥

्तव्यः क्व अपि केनचित् ।
्वन् विन्देत सन्तापं कपोतः इव दीनधीः ॥ ५२॥

कपोतः कश्चन अरण्ये कृतनीडः वनस्पतौ ।
्धम् उवास कतिचित् समाः ॥ ५३॥

कपोतौ स्नेहगुणितहृदयौ गृहधर्मिणौ ।
्धिं बुद्ध्या बबन्धतुः ॥

५४ ॥

शय्यासनाटनस्थानवार्ताक्रीडाशनआदिकम् ।
मिथुनीभूय विस्रब्धौ चेरतुः वनराजिषु ॥ ५५ ॥

्पिता ।
्रियः ॥ ५६ ॥

्भं गृहगति कालः आगते ।
अरा' डानि सुषुवे नीडे स्वपत्युः संनिधौ सती ॥ ५७ ॥

तेषू काले व्यजायन्त रचितावयवा हरेः ।
्तिभिः दुर्विभाव्याभिः कोमलाङ्गतनूरुहाः ॥ ५८ ॥

प्रजाः पुपुषतुः प्रीतौ दम्पती पुत्रवत्सलौ ।
्वृतौ कलभाषितैः ॥ ५९ ॥

्टितैः ।
प्रत्युद्गमैः अदीनानां पितरौ मुदम् आपतुः ॥ ६० ॥

स्नेहानुबद्धहृदयौ अन्योन्यं विष्णुमायया ।

विमोहितौ दीनधियौ शिशून् पुपुषतुः प्रजाः ॥ ६१॥

्बिनौ ।
्मिन् अर्थिनौ चेरतुः चिरम् ॥ ६२॥

्चित् यदृच्छ अतः वनेचरः ।
्तिके ॥ ६३॥

कपोतः च कपोती च प्रजापोषे सदा उत्सुकौ ।
गतौ पोषणम् आदाय स्वनीडम् उपजग्मतुः ॥ ६४ ॥

कपोती स्वात्मजान् वीक्ष्य बालकान् जालसंवृतान् ।
तान् अभ्यधावत् क्रोशन्ती क्रोशतः भृशदुःखिता ॥ ६५॥

सा असकृत् स्नेहगुणिता दीनचित्ता अजमायया ।
्ति अपस्मृतिः ॥ ६६॥

्रियान् ।
भार्यां च आत्मसमां दीनः विललाप अतिदुःखितः ॥ ६७॥

्मतेः ।

थस्य गृहः त्रैवर्गिकः हतः ॥ ६८॥

अनुरूपा अनुकूला च यस्य मे पतिदेवता ।
शून्ये गृहे मां सन्त्यज्य पुत्रैः स्वर्याति साधुभिः ॥ ६९॥

सः अहं शून्ये गृहे दीनः मृतदारः मृतप्रजः ।
थं वा विधुरः दुःखजीवितः ॥ ७०॥

भिः मृत्युग्रस्तान् विचेष्टतः ।
स्वयं च कृपणः शिद्धु पश यन् अपि अबुधः अपतत् ॥ ७१॥

तं लब्ध्वा लुब्धकः क्रूरः कपोतं गृहमेधिनम् ।
थः प्रययौ गृहम् ॥ ७२॥

रिवत् ।
पुष्णन् कुटुम्बं कृपणः सानुबन्धः अवसीदति ॥ ७३॥

तिद्वारम् अपावृतम् ।
गृहेषु खगवत् सक्तः तम् आरूढच्युतं विदुः ॥ ७४॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां

संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे
यद्वधूतेतिहासे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७॥

अथाष्टमोऽध्यायः ।
्गे नरकः एव च ।
देहिनः यत् यथा दुःखं तस्मात् न इच्छेत तत् बुधाः ॥ १॥

ग्रासं सुमृष्टं विरसं महान्तं स्तोकम् एव वा ।
्रियः ॥ २॥

शयीत अहानि भूरीणि निराहारः अनुपक्रमः ।
यदि न उपनमेत् ग्रासः महाहिः इव दिष्टभुक् ॥ ३॥

्मकम् ।
्रियवान् अपि ॥ ४॥

मुनिः प्रसन्नगम्भीरः दुर्विगाह्यः दुरत्ययः ।
्णवः ॥ ५॥

समृद्धकामः हीनः वा नारायणपरः मुनिः ।
्भिः इव सागरः ॥ ६॥

्रियः ।
प्रलोभितः पतति अन्धे तमसि अग्नौ पतङ्गवत् ॥ ७॥

योषित् हिरण्य आभरण अम्बरादि
द्रव्येषु मायारचितेषु मूढः ।
प्रलोभितात्मा हि उपभोगबुद्ध्या
्टिः ॥ ८॥

्तेत यावता ।
्तिं माधुकरीं मुनिः ॥ ९॥

अणुभ्यः च महद्भ्यः च शास्त्रेभ्यः कुशलः नरः ।
्वतः सारम् आदद्यात् पुष्पेभ्यः इव षट्पदः ॥ १०॥

्षितम् ।
्षिका इव न सङ्ग्रही ॥ ११॥

सायन्तनं श्वस्तनं वा न सङ्गृह्णीत भिक्षुकः ।
्षिकाः इव सङ्गृह्णन् सह तेन विनश्यति ॥ १२॥

पद अपि युवतीं भिक्षुः न स्पृशेत् दारवीम् अपि ।
स्पृशन् करीव बध्येत करिण्या अङ्गसङ्गतः ॥ १३॥

्रियं प्राज्ञः कर्हिचित् मृत्युम् आत्मनः ।
बल अधिकैः स हन्येत गजैः अन्यैः गजः यथा ॥ १४॥

्चितम् ।
्थवित् मधु ॥ १५॥

सुख दुःख उपार्जितैः वित्तैः आशासानां गृह आशिषः ।
मधुहेव अग्रतः भुङ्क्ते यतिः वै गृहमेधिनाम् ॥ १६॥

ग्राम्यगीतं न शृणुयात् यतिः वनचरः क्वचित् ।
शिखेत हरिणात् बद्धात् मृगयोः गीतमोहितात् ॥ १७॥

नृत्यवादित्रगीतानि जुषन् ग्राम्याणि योषिताम् ।
आसां क्रीडनकः वश यः ऋष्यशृङ्गः मृगीसुतः ॥ १८॥

जिह्वया अतिप्रमाथिन्या जनः रसविमोहितः ।
्धिः मीनः तु बडिशैः यथा ॥ १९॥

्ति आशुः निराहाराः मनीषिणः ।
्धते ॥ २० ॥

्रियः पुमान् ।
्वं जिते रसे ॥ २१ ॥

पिङ्गला नाम वेश्या आसीत् विदेहनगरे पुरा ।
्चित् निबोध नृपनन्दन ॥ २२ ॥

सा स्वैरिण्येकदा कान्तं सङ्केत उपनेष्यती ।
अभूत्काले बहिर्द्वारि बिभ्रती रूपमुत्तमम् ॥ २३ ॥

्षभ ।
्थकामुका ॥ २४ ॥

आगतेष्वपयातेषु सा सङ्केतोपजीवनी ।
अप्यन्यो वित्तवान्कोऽपि मामुपैष्यति भूरिदः ॥ २५ ॥

्यवलम्बती ।
्गच्छन्ती प्रविशती निशीथं समपद्यत ॥ २६ ॥

तस्या वित्ताशया शुष्यद्वक्त्राया दीनचेतसः ।
्वेदः परमो जज्ञे चिन्ताहेतुः सुखावहः ॥ २७॥

तस्या निर्विण्णचित्ताया गीतं श्रुणु यथा मम ।
्वेद आशापाशानां पुरुषस्य यथा ह्यसिः ॥ २८॥

्वेदः देहबन्धं जिहासति ।
यथा विज्ञानरहितः मनुजः ममतां नृप ॥ २९॥

पिङ्गला उवाच ।
अहो मे मोहविततिं पश् यत अविजित आत्मनः ।
या कान्तात् असतः कामं कामये येन बालिशा ॥ ३०॥

सन्तं समीपे रमणं रतिप्रदं
    वित्तप्रदं नित्यम् इमं विहाय ।
अकामदं दुःखभय आदि शोक
    मोहप्रदं तुच्छम् अहं भजे अज्ञा ॥ ३१॥

अहो मयात्मा परितापितो वृथा
्तया ।

थतृषोऽनुशोच्या

    त्क्रीतेन वित्तं रतिमात्मनेच्छती ॥ ३२॥

थिभिर्निर्मितवंशवंश्य

    स्थूणं त्वचा रोमनखैः पिनद्धम् ।

द्वरन्नवद्वारमगारमेतद्

णं मदुपैति कान्या ॥ ३३॥

मिन्नहमेकैव मूढधीः ।

मिच्छन्त्यसत्यस्मादात्मदात्काममच्युतात् ॥ ३४॥

सुहृत्प्रेष्ठतमो नाथ आत्मा चायं शरीरिणाम् ।

तं विक्रीयात्मनैवाहं रमेऽनेन यथा रमा ॥ ३५॥

रियं ते व्यभजन्कामा ये कामदा नराः ।

आद्यन्तवन्तो भार्याया देवा वा कालविद्रुताः ॥ ३६॥

मरणा ।

वेदः अयं दुराशाया यत् मे जातः सुखावहः ॥ ३७॥

वेदहेतवः ।

येनानुबन्धं निहत्य पुरुषः शममृच्छति ॥ ३८॥

तेन उपकृतम् आदाय शिरसा ग्राम्यसङ्गताः ।
त्यक्त्वा दुराशाः शरणं व्रजामि तम् अधीश्वरम् ॥ ३९ ॥

सन्तुष्टा श्रद्दधत्येतद्यथालाभेन जीवती ।
विहराम्यमुनैवाहमात्मना रमणेन वै ॥ ४०॥

्मुषितेक्षणम् ।
ग्रस्तं कालाहिनाऽऽत्मानं कोऽन्यस्त्रातुमधीश्वरः ॥ ४१ ॥

आत्मा एव हि आत्मनः गोप्ता निर्विद्येत यदाखिलात् ।
अप्रमत्तः इदं पश्य यत् ग्रस्तं कालाहिना जगत् ॥ ४२ ॥

ब्राह्मण उवाच ।
्षजाम् ।
छित्वोपशममास्थाय शय्यामुपविवेश सा ॥ ४३ ॥

आशा हि परमं दुःखं नैराश्य यं परमं सुखम् ।
यथा संछिद्य कान्ताशां सुखं सुष्वाप पिङ्गला ॥ ४४ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे पिङ्गलोपाख्याऽनेष्टमोऽध्यायः
॥ ८॥

अथ नवमोऽध्यायः ।
ब्राह्मणः उवाच ।
्रियतमं नृणाम् ।
अनन्तं सुखम् आप्नोति तत् विद्वान् यः तु अकिञ्चनः ॥ १॥

सामिषं कुररं जघ्नुः बलिनः ये निरामिषाः ।
तत् आमिषं परित्यज्य सः सुखं समविन्दत ॥ २॥

्रिणाम् ।
आत्मक्रीडः आत्मरतिः विचरामि इह बालवत् ॥ ३॥

द्वौ एव चिन्तया मुक्तौ परम आनन्दः आप्लुतौ ।
यः विमुग्धः जडः बालः यः गुणेभ्यः परं गतः ॥ ४॥

क्वचित् कुमारी तु आत्मानं वृणानान् गृहम् आगतान् ।
्हयामास क्वापि यातेषु बन्धुषु ॥ ५॥

्थं शालीन् रहसि पार्थिव ।
अवघ्नन्त्याः प्रकोष्ठस्थाः चक्रुः शङ्खाः स्वनं महत् ॥

६॥

्सितं मत्वा महती व्रीडिता ततः ।
बभञ्ज एकैकशः शङ्खान् द्वौ द्वौ पाराा योः अशेषयत् ॥

७॥

उभयोः अपि अभूत् घोषः हि अवघ्नन्त्याः स्म शङ्खयोः ।
तत्र अपि एकं निरभिदत् एकस्मान् न अभवत् ध्वनिः ॥ ८॥

अन्वशिक्षम् इमं तस्याः उपदेशम् अरिन्दम ।
लोकान् अनुचरन् एतान् लोकतत्त्वविवित्सया ॥ ९॥

वासे बहूनां कलहः भवेत् वार्ता द्वयोः अपि ।
एकः एव चरेत् तस्मात् कुमार्याः इव कङ्कराः ॥ १०॥

मनः एकत्र संयुज्यात् जितश्वासः जित आसनः ।
्रितः ॥ ११॥

्मिन् मनः लब्धपदं यत् एतत्
्मरेरगून् ।
सत्त्वेन वृद्धेन रजः तमः च
विधूय निर्वाणम् उपैति अनिन्धनम् ॥ १२॥

तत् एवम् आत्मनि अवरुद्धचित्तः
्चित् बहिः अन्तरं वा ।
यथा इषुकारः नृपतिं व्रजन्तम्
्श पार्श्वे ॥ १३॥

्यनिकेतः स्यात् अप्रमत्तः गुहाशयः ।
अलक्ष्यमाणः आचारैः मुनिः एकः अल्पभाषणः ॥ १४ ॥

गृहारम्भः अतिदुःखाय विफलः च अध्रुवात्मनः ।
्पः परकृतं वेश्म प्रविश्य सुखम् एधते ॥ १५॥

्वसृष्टं स्वमायया ।
संहृत्य कालकलया कल्पान्त इदमीश्वरः ॥ १६॥

्वितीयोऽभूदात्माधारोऽखिलाश्रयः ।

्तिषु ।
सत्त्वादिष्वादिपुएरुषः प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ १७॥

्त्रितः ।
केवलानुभवानन्दसन्दोहो निरुपाधिकः ॥ १८॥

्मिकाम् ।
संक्षोभयन्सृजत्यादौ तया सूत्रमरिन्दम ॥ १९॥

्तिं सृजन्तीं विश्वतोमुखम् ।
्मिन्प्रोतमिदं विश्वं येन संसरते पुमान् ॥ २०॥

्रगनाभिः हृदयात् ऊर्णां सन्तत्य वक्त्रतः ।
तया विहृत्य भूयस्तां ग्रसति एवं महेश्वरः ॥ २१॥

यत्र यत्र मनः देही धारयेत् सकलं धिया ।
स्नेहात् द्वेषात् भयात् वा अपि याति तत् तत् सरूपताम् ॥
२२॥

कीटः पेशस्कृतं ध्यायन् कुड्यां तेन प्रवेशितः ।
्वरूपम् असन्त्यजन् ॥ २३॥

्षिता मतिः ।
्धिं शृणु मे वदतः प्रभो ॥ २४ ॥

्तिविवेकहेतुः
्कम् ।
तत्त्वानि अनेन विमृशामि यथा तथा अपि
पारक्यम् इति अवसितः विचरामि असङ्गः ॥ २५ ॥

्थपशुभृत्यगृहाप्तवर्गान्
्षया वितन्वन् ॥

स्वान्ते सकृच्छ्रम् अवरुद्धधनः सः देहः
सृष्ट्वा अस्य बीजम् अवसीदति वृद्धधर्मा ॥ २६ ॥

्षति कर्हि तर्षा
्चित् ।
्तिः
्ति ॥ २७ ॥

सृष्ट्वा पुराणि विविधानि अजया आत्मशक्त्या

वृद्धान् सरीसृपपशून्खगदंशमत्स्यान् ।
तैः तैः अतुष्टहृदयः पुरुषं विधाय
ब्रह्मावलोकधिषणं मुदमाप देवः ॥ २८॥

्लभम् इदं बहुसम्भवान्ते
्थदमनित्यमपीह धीरः ।
्रणं यतेत न पतेत् अनुमृत्युः यावत्
्वतः स्यात् ॥ २९॥

एवं सञ्जातवैराग्यः विज्ञानलोक आत्मनि ।
विचरामि महीम् एतां मुक्तसङ्गः अनहङ्कृतिः ॥ ३०॥

्थिरं स्यात् सुपुष्कलम् ।
्वितीयं वै गीयते बहुधा ऋषिभिः ॥ ३१॥

श्रीभगवानुवाच ।
इत्युक्त्वा स यदुं विप्रस्तमामन्त्र्य गभीरधीः ।
्दितोऽभ्यर्थितो राज्ञा ययौ प्रीतो यथागतम् ॥ ३२॥

्वजः ।

॒मुक्तः समचित्तो बभूव ह ॥ ३३॥

(इति अवधूतगीतम् ।)

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे
नवमोऽध्यायः ॥ ९॥

अथ दशमोऽध्यायः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
॒मेषु मदाश्रयः ।
वर्णाश्रमकुल आचारम् अकामात्मा समाचरेत् ॥ १॥

अन्वीक्षेत विशुद्धात्मा देहिनां विषयात्मनाम् ।
॒ययम् ॥ २॥

सुप्तस्य विषयालोकः ध्यायतः वा मनोरथः ।
नानात्मकत्वात् विफलः तथा भेदात्मधीः गुणैः ॥ ३॥

॒म सेवेत प्रवृत्तं मत्परः त्यजेत् ।
॒म चोदनाम् ॥ ४॥

यमानभीक्ष्णं सेवेत नियमान् मत्परः क्वचित् ।
मदभिज्ञं गुरुं शान्तम् उपासीत मदात्मकम् ॥ ५॥

्ममः दृढसौहृदः ।
्थजिज्ञासुः अनसूयौः अमोघवाक् ॥ ६॥

जायापत्यगृहक्षेत्रस्वजनद्रविण आदिषु ।
्थम् इव आत्मनः ॥ ७॥

्षिता स्वदृक् ।
्निः दारुणः दाह्यात् दाहकः अन्यः प्रकाशकः ॥ ८॥

्ति अणु बृहन् नानात्वं तत्कृतान् गुणान् ।
अन्तः प्रविष्टः आधत्तः एवं देहगुणान् परः ॥ ९॥

यः असौ गुणैः विरचितः देहः अयं पुरुषस्य हि ।
संसारः तत् निबन्धः अयं पुंसः विद्यात् छिदात्मनः ॥ १०॥

तस्मात् जिज्ञासया आत्मानम् आत्मस्थं परम् ।
्धिं यथाक्रमम् ॥ ११॥

्यः अरणिः आद्यः स्यात् अन्तेवासि उत्तर अरणिः ।
्धिः सुखावहः ॥ १२॥

्धिः
    धुनोति मायां गुणसम्प्रसूताम् ।
गुणान् च सन्दह्य यत् आत्मम् एतत्
्निः ॥ १३॥

्तृणां भोक्तृणां सुखदुःखयोः ।
नानात्वम् अथ नित्यत्वं लोककालागम आत्मनाम् ॥ १४॥

्तिकी यथा ।
तत् तत् आकृतिभेदेन जायते भिद्यते च धीः ॥ १५॥

्वेषां देहिनां देहयोगतः ।
्ति भावा जन्मादयोः असकृत् ॥ १६॥

्तुः अस्वातन्त्र्यं च लक्ष्यते ।
्थः विवशं भजेत् ॥ १७॥

्चित् विद्यते विदुषाम् अपि ।
तथा च दुःखं मूढानां वृथा अहङ्करणं परम् ॥ १८॥

्ति सुखदुःखयोः ।
ते अपि अद्धा न विदुः योगं मृत्युः न प्रभवेत् यथा ॥ १९॥

्तिके ।
्टिदः ॥ २०॥

श्रुतं च दृष्टवत् दुष्टं स्पर्धा असूया अत्ययव्ययैः ।
बहु अन्तराय कामत्वात् कृषिवत् च अपि निष्फलम् ॥ २१॥

्ठितः ।
तेनापि निर्जितं स्थानं यथा गच्छति तत् श्रुणु ॥ २२॥

्ञिकः ।
भुञ्जीत देववत् तत्र भोगान् दिव्यान् निज अर्जितान् ॥
२३॥

स्वपुरा य उपचिते शुभ्रे विमानः उपगीयते ।
गन्धर्वैः विहरन्मध्ये देवीनां हृद्यवेषधृक् ॥ २४॥

स्त्रीभिः कामगयानेन किङ्किरणीजालमालिना ।
्वृतः ॥ २५॥

्गे यावत् पुरा यं समाप्यते ।
द्धीरगपुरा यः पतति अर्वाक् अनिच्छन् कालचालितः ॥
२६॥

्रियः ।
कामात्मा कृपरगः लुब्धः स्त्रैरगः भूतविहिंसकः ॥ २७॥

पशून् अविधिना आलभ्य प्रेतभूतगरगान् यजन् ।
नरकान् अवशः जन्तुः गत्वा याति उल्बरगं तमः ॥ २८॥

्वन् देहेन तैः पुनः ।
्त्यधर्मिरगः ॥ २९॥

लोकानां लोक पालानां मद्भयं कल्पजीविनाम् ।
्विपराधपर आयुषः ॥ ३०॥

्ति कर्मारिग गुरगः अनुसृजते गुरगान् ।

्मफलानि असौ ॥ ३१॥

यावत् स्यात् गुणवैषम्यं तावत् नानात्वम् आत्मनः ।
नानात्वम् आत्मनः यावत् पारतन्त्र्यं तदा एव हि ॥ ३२॥

यावत् अस्य अस्वतन्त्रत्वं तावत् ईश्वरतः भयम् ।
्ति शुचार्पिताः ॥ ३३॥

्मः एव च ।
इति मां बहुधा प्राहुः गुणव्यतिकरे सति ॥ ३४॥

उद्धवः उवाच ।
्तमानः अपि देहजेषु अनपावृताः ।
गुणैः न बध्यते देही बध्यते वा कथं विभो ॥ ३५॥

्तेत विहरेत् कैः वा ज्ञायेत लक्षणैः ।
किं भुञ्जीत उत विसृजेत् शयीत आसीत याति वा ॥ ३६॥

एतत् अच्युत मे ब्रूहि प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।
नित्यमुक्तः नित्यबद्धः एकः एव इति मे भ्रमः ॥ ३७॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे
दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
बद्धः मुक्तः इति व्याख्या गुणतः मे न वस्तुतः ।
गुणस्य मायामूलत्वात् न मे मोक्षः न बन्धनम् ॥ १ ॥

्तिः च मायया ।
स्वप्नः यथा आत्मनः ख्यातिः संसृतिः न तु वास्तवी ॥ २ ॥

्धि उद्धव शरीरिणाम् ।
मोक्षबन्धकरी आद्ये मायया मे विनिर्मिते ॥ ३ ॥

एकस्य एव मम अंशस्य जीवस्य एव महामते ।
बन्धः अस्य अविद्यया अनादिः विद्यया च तथा इतरः ॥
४ ॥

अथ बद्धस्य मुक्तस्य वैलक्षण्यं वदामि ते ।

्थितयोः एकधर्मिरिग ॥ ५॥

सुपर्णौ एतौ सदृशौ सखायौ
    यदृच्छया एतौ कृतनीडौ च वृक्षे ।
एकः तयोः खादति पिप्पलान्नम्
    अन्यः निरन्नः अपि बलेन भूयान् ॥ ६॥

आत्मानम् अन्यं च सः वेद विद्वान्
    अपिप्पलादः न तु पिप्पलादः ।
यः अविद्यया युक् स तु नित्यबद्धः
    विद्यामयः यः स तु नित्यमुक्तः ॥ ७॥

्थितः ।
अदेहस्थः अपि देहस्थः कुमतिः स्वप्नदृक् यथा ॥ ८॥

्थेषु गुणैः अपि गुणेषु च ।
्रियः ॥ ९॥

्मणा ।
्मि इति निबध्यते ॥ १०॥

एवं विरक्तः शयनः आसनाटनमज्जने ।
्शनघ्राणभोजनश्रवणआदिषु ॥ ११॥

न तथा बध्यते विद्वान् तत्र तत्र आदयन् गुणान् ।
प्रकृतिस्थः अपि असंसक्तः यथा खं सविता अनिलः ॥
१२॥

वैशारद्येद्धया असङ्गशितया छिन्नसंशयः ।
्तते ॥ १३॥

्रियमनोधियाम् ।
्मुक्तः देहस्थः अपि हि तत् गुणैः ॥ १४॥

्चित् यदृच्छया ।
्रियते बुधः ॥ १५॥

्वतः साधु असाधु वा ।
वदतः गुणदोषाभ्यां वर्जितः समदृक् मुनिः ॥ १६॥

्चित् न ध्यायेत् साधु असाधु वा ।
आत्मारामः अनया वृत्त्या विचरेत् जडवत् मुनिः ॥ १७॥

शब्दब्रह्मणि निष्णातः न निष्णायात् परे यदि ।
श्रमः तस्य श्रमफलः हि अधेनुम् इव रक्षतः ॥ १८॥

गां दुग्धदोहाम् असतीं च भार्याम्
 देहं पराधीनम् असत्प्रजां च ।
वित्तं तु अतीर्थीकृतम् अङ्ग वाचम्
 हीनां मया रक्षति दुःखदुःखी ॥ १९॥

्म
्थितिउद्भवप्राण निरोधनम् अस्य ।
्सितजन्म वा स्यात्
 बन्ध्यां गिरं तां बिभृयात् न धीरः ॥ २०॥

एवं जिज्ञासया अपोह्य नानात्वभ्रमम् आत्मनि ।
्वगे ॥ २१॥

यदि अनीशः धारयितुं मनः ब्रह्मणि निश्चलम् ।
मयि सर्वाणि कर्माणि निरपेक्षः समाचर ॥ २२॥

श्रद्धालुः मे कथाः शृण्वन् सुभद्रा लोकपावनीः ।

्म जन्म च अभिनयन् मुहुः ॥ २३॥

्मकामार्थान् आचरन् मदपाश्रयः ।
्तिं मयि उद्धव सनातने ॥ २४॥

सत्सङ्गलब्धया भक्त्या मयि मां सः उपासिता ।
्भिः अञ्जसा विन्दते पदम् ॥ २५॥

उद्धव उवाच ।
्विधः प्रभो ।
्भिः आदृता ॥ २६॥

एतत् मे पुरुषाध्यक्ष लोकाध्यक्ष जगत् प्रभो ।
प्रणताय अनुरक्ताय प्रपन्नाय च कथ्यताम् ॥ २७॥

त्वं ब्रह्म परमं व्योम पुरुषः प्रकृतेः परः ।
्णः असि भगवन् स्वेच्छाउपात्तपृथक् वपुः ॥ २८॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्वदेहिनाम् ।
सत्यसारः अनवद्यात्मा समः सर्वोपकारकः ॥ २९॥

कामैः अहतधीः दान्तः मृदुः शुचिः अकिञ्चनः ।
्थिरः मत् शरणः मुनिः ॥ ३० ॥

्जितषड्गुणः ।
अमानी मानदः कल्पः मैत्रः कारुणिकः कविः ॥ ३१ ॥

आज्ञाय एवं गुणान् दोषान्मयादिष्टान् अपि स्वकान् ।
धर्मान् सन्त्यज्य यः सर्वान् मां भजेत सः सत्तमः ॥ ३२ ॥

्मि
यादृशः ।
्ति अनन्यभावेन ते मे भक्ततमाः मताः ॥ ३३ ॥

्चनम् ।
्तनम् ॥ ३४ ॥

मत्कथाश्रवणे श्रद्धा मत् अनुध्यानम् उद्धव ।
्वलाभ उपहरणं दास्येन आत्मनिवेदनम् ॥ ३५ ॥

्मकथनं मम पर्वानुमोदनम् ।

गीततारा डववादित्रगोष्ठीभिः मद्गृह उत्सवः ॥ ३६॥

्वसु ।
्रिकी दीक्षा मदीयव्रतधाररगम् ॥ ३७॥

मम अर्चास्थापने श्रद्धा स्वतः संहत्य च उद्यमः ।
्मरिग । ३८॥

्तनैः ।
गृहशुश्रूषरगं मह्यं दासवद्यदमायया ॥ ३९॥

्तनम् ।
अपि दीपावलोकं मे न उपयुञ्ज्यात् निवेदितम् ॥ ४०॥

्रियम् आत्मनः ।
तत् तत् निवेदयेत् मह्यं तत् आनन्त्याय कल्पते ॥ ४१॥

्निः ब्राह्मरगः गावः वैष्रगवः खं मरुत् जलम् ।
्वभूतानि भद्र पूजापदानि मे ॥ ४२॥

्ये तु विद्यया त्रय्या हविषाग्नौ यजेत माम् ।

आतिथ्येन तु विप्राग्र्यः गोष्वङ्ग यवसादिना ॥ ४३॥

वैष्णवे बन्धुसत्कृत्या हृदि खे ध्याननिष्ठया ।
वायौ मुख्यधिया तोये द्रव्यैः तोयपुरस्कृतैः ॥ ४४॥

्डिले मन्त्रहृदयैः भोगैः आत्मानम् आत्मनि ।
्वभूतेषु समत्वेन यजेत माम् ॥ ४५॥

धिष्ण्येषु एषु इति मद्रूपं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।
्चेत् समाहितः ॥ ४६॥

्तेन माम् एवं यः यजेत समाहितः ।
्तिं मत्स्मृतिः साधुसेवया ॥ ४७॥

्तियोगेन सत्सङ्गेन विना उद्धव ।
न उपायः विद्यते सध्र्यङ् प्रायणं हि सताम् अहम् ॥ ४८॥

अथ एतत् परमं गुह्यं शृण्वतः यदुनन्दन ।
सुगोप्यम् अपि वक्ष्यामि त्वं मे भृत्यः सुहृत् सखा ॥ ४९॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां

संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे एकादशपूजाविधानयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
्मः एव च ।
्षिणा ॥ १॥

व्रतानि यज्ञः छन्दांसि तीर्थानि नियमाः यमाः ।
्वसङ्ग अपहः हि माम् ॥ २॥

सत्सङ्गेन हि दैतेया यातुधानः मृगाः खगाः ।
्व अप्सरसः नागाः सिद्धाः चारणगुह्यकाः ॥ ३॥

्रियः अन्त्यजाः ।
्मिन् युगे अनघ ॥ ४॥

बहवः मत्पदं प्राप्ताः त्वाष्ट्रकायाधवादयः ।
वृषपर्वा बलिः बाणः मयः च अथ विभीषणः ॥ ५॥

सुग्रीवः हनुमान् ऋक्षः गजः गृध्रः वणिक्पथः ।

व्याधः कुब्जा व्रजे गोप्यः यज्ञपत्न्यः तथा अपरे ॥ ६॥

ते न अधितश्रुतिगरणाः न उपासितमहत्तमाः ।
अव्रतातप्ततपसः मत्सङ्गात् माम् उपागताः ॥ ७॥

केवलेन हि भावेन गोप्यः गावः नगाः मृगाः ।
ये अन्ये मूढधियः नागाः सिद्धाः माम् ईयुः अञ्जसा ॥ ८॥

यं न योगेन साङ्ख्येन दानव्रततपः अध्वरैः ।
व्याख्याः स्वाध्यायसंन्यासैः प्राप्नुयात् यत्नवान् अपि ॥
९॥

्धं मथुरां प्रणीते
्किना मयि अनुरक्तचित्ताः ।
विगाढभावेन न मे वियोग
तीव्राधयः अन्यं ददृशुः सुखाय ॥ १०॥

ताः ताः क्षपाः प्रेष्ठतमेन नीताः
मया एव वृन्दावनगोचरेण ।
्धवत् ताः पुनरङ्ग तासां

हीना माया कल्पसमा बभूवुः ॥ ११॥

ताः न अविदन् मयि अनुषङ्गबद्ध
धियः स्वमात्मानम् अदः तथा इदम् ।
्धितोये
नद्यः प्रविष्टाः इव नामरूपे ॥ १२॥

मत्कामा रमणं जारम् अस्वरूपविदः अबलाः ।
ब्रह्म मां परमं प्रापुः सङ्गात् शतसहस्रशः ॥ १३॥

तस्मात् त्वम् उद्धव उत्सृज्य चोदनां प्रतिचोदनाम् ।
प्रवृत्तं च निवृत्तं च श्रोतव्यं श्रुतम् एव च ॥ १४॥

्वदेहिनाम् ।
याहि सर्वात्मभावेन मया स्याः हि अकुतोभयः ॥ १५॥

उद्धवः उवाच ।
संशयः शृण्वतः वाचं तव योगेश्वर ईश्वर ।
्ततः आत्मस्थः येन भ्राम्यति मे मनः ॥ १६॥

श्रीभगवान् उवाच ।

सः एष जीवः विवरप्रसूतिः
    प्रारोन घोषेरा गुहां प्रविष्टः ।
मनोमयं सूद्मम् उपेत्य रूपं
्रगः इति स्थविष्ठः ॥ १७॥

यथा अनलः खे अनिलबन्धुः ऊष्मा
    बलेन दारुरा यधिमथ्यमानः ।
अरगुः प्रजातः हविषा समिध्यते
्तिः इयं हि वारगी ॥ १८॥

्गः
्शः श्रुतिः च ।
सङ्कल्पविज्ञानम् अथ अभिमानः
    सूत्रं रजः सत्त्वतमोविकारः ॥ १९॥

्रिवृत् अब्जयोनिः
    अव्यक्तः एकः वयसा सः आद्यः ।
्तिः बहुधा एव भाति
    बीजानि योनिं प्रतिपद्य यद्वत् ॥ २०॥

्मिन् इदं प्रोतम् अशेषम् ओतं
    पटः यथा तन्तुवितानसंस्थः ।
यः एष संसारतरुः पुरागः
    कर्मात्मकः पुष्पफले प्रसूते ॥ २१॥

्रिनालः
    पञ्चस्कन्धः पञ्चरसप्रसूतिः ।
्रगनीडः
्कं प्रविष्टः ॥ २२॥

्ति च एकं फलम् अस्य गृध्रा
    ग्रामेचराः एकम् अरण्य यवासाः ।
हंसाः यः एकं बहुरूपम् इज्यैः
    मायामयं वेद सः वेद वेदम् ॥ २३॥

एवं गुरु उपासनया एकभक्त्या
    विद्याकुठारेण शितेन धीरः ।
विवृश्च्य जीवाशयम् अप्रमत्तः
    सम्पद्य च आत्मानम् अथ त्यज अस्त्रम् ॥ २४॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

श्रीभगवान् उवाच ।

सत्त्वं रजः तमः इति गुणाः बुद्धेः न च आत्मनः ।

सत्त्वेन अन्यतमौ हन्यात् सत्त्वं सत्त्वेन च एव हि ॥ १॥

्तिलक्षणः ।

्तते ॥ २॥

्धिः अनुत्तमः ।

्मः उभये हते ॥ ३॥

्म च जन्म च ।

ध्यानं मन्त्रः अथ संस्कारः दश एते गुणहेतवः ॥ ४॥

्विकम् एव एषां यत् यत् वृद्धाः प्रचक्षते ।

्षितम् ॥ ५॥

्विकानि एव सेवेत पुमान् सत्त्वविवृद्धये ।
्मः ततः ज्ञानं यावत् स्मृतिः अपोहनम् ॥ ६॥

्निः दग्ध्वा शाम्यति तत् वनम् ।
्रियः ॥ ७॥

उद्धवः उवाच ।
्ति मर्त्याः प्रायेण विषयान् पदम् आपदाम् ।
तथा अपि भुञ्जते कृष्ण तत् कथं श्व खर अजावत् ॥ ८॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्धिः प्रमत्तस्य यथा हृदि ।
्पति रजः घोरं ततः वैकारिकं मनः ॥ ९॥

रजोयुक्तस्य मनसः सङ्कल्पः सविकल्पकः ।
्मतेः ॥ १०॥

्रियः ।
दुःखोदर्काणि सम्पश्यन् रजोवेगविमोहितः ॥ ११।
्षिप्तधीः पुनः ।

्टिः न सज्जते ॥ १२॥

्पयन् शनैः ।
अनिर्विरणः यथाकालं जितश्वासः जितासनः ॥ १३॥

एतावान् योगः आदिष्टः मत् शिष्यैः सनक आदिभिः ।
्वतः मनः आकृष्य मय्यद्धा आवेश्‍ यते यथा ॥ १४॥

उद्धवः उवाच ।
यदा त्वं सनक आदिभ्यः येन रूपेण केशव ।
योगम् आदिष्टवान् एतत् रूपम् इच्छामि वेदितुम् ॥ १५॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्भस्य मानसाः सनक आदयः ।
्तिकीं गतिम् ॥

१६॥

सनक आदयः ऊचुः ।
गुणेषु आविशते चेतः गुणाः चेतसि च प्रभो ।
कथम् अन्योन्यसन्त्यागः मुमुक्षोः अतितितीर्षोः ॥ १७॥

श्रीभगवान् उवाच ।
एवं पृष्टः महादेवः स्वयम्भूः भूतभावनः ।
्मधीः ॥ १८॥

्षया ।
तस्य अहं हंसरूपेण सकाशम् अगमं तदा ॥ १९॥

दृष्ट्वा माम् त उपव्रज्य कृत्वा पाद अभिवन्दनम् ।
ब्रह्माणम् अग्रतः कृत्वा पप्रच्छुः कः भवान् इति ॥ २०॥

इति अहं मुनिभिः पृष्टः तत्त्वजिज्ञासुभिः तदा ।
यत् अवोचम् अहं तेभ्यः तत् उद्धव निबोध मे ॥ २१॥

वस्तुनः यदि अनानात्वम् आत्मनः प्रश्नः ईदृशः ।
कथं घटेत वः विप्राः वक्तुः वा मे कः आश्रयः ॥ २२॥

पञ्चात्मकेषु भूतेषु समानेषु च वस्तुतः ।
्थकः ॥ २३॥

्रियैः ।

अहम् एव न मत्तः अन्यत् इति बुध्यध्वम् अञ्जसा ॥ २४॥

गुणेषु आविशते चेतः गुणाः चेतसि च प्रजाः ।
जीवस्य देहः उभयं गुणाः चेतः मत् आत्मनः ॥ २५॥

गुणेषु च आविशत् चित्तम् अभीक्ष्णं गुणसेवया ।
गुणाः च चित्तप्रभवाः मत् रूपः उभयं त्यजेत् ॥ २६॥

्धिवृत्तयः ।
्चितः ॥ २७॥

्तिदः ।
्थितः जह्यात् त्यागः तत् गुणचेतसाम् ॥ २८॥

्ययम् ।
्थितः त्यजेत् ॥ २९॥

्तिभिः ।
जागर्ति अपि स्वपन् अज्ञः स्वप्ने जागरणं यथा ॥ ३०॥

असत्त्वात् आत्मनः अन्येषां भावानां तत् कृता भिदा ।

गतयः हेतवः च अस्य मृषा स्वप्नदृशः यथा ॥ ३१ ॥

यो जागरे बहिः अनुक्षणधर्मिणः अर्थान्
भुङ्क्ते समस्तकरणैः हृदि तत् सदृक्षान् ।
स्वप्ने सुषुप्तः उपसंहरते सः एकः
्रिय ईशः ॥ ३२ ॥

एवं विमृश य गुणतः मनसः त्र्यवस्था
्चितार्थाः ।
्तितीक्ष्ण
ज्ञानासिना भजतः मा अखिलसंशयाधिम् ॥ ३३ ॥

ईक्षेत विभ्रमम् इदं मनसः विलासम्
दृष्टं विनष्टम् अतिलोलम् अलातचक्रम् ।
विज्ञानम् एकम् उरुधा इव विभाति माया
्गकृतः विकल्पः ॥ ३४ ॥

्त्य निवृत्ततृष्णः
तूष्णीं भवेत् निजसुख अनुभवः निरीहः ।
सन्दृश यते क्व च यदि इदम् अवस्तुबुद्ध्या

त्यक्तं भ्रमाय न भवेत् स्मृतिः आनिपातात् ॥ ३५॥

्थितं वा

सिद्धः न पश्यति यतः अध्यगमत्स्वरूपम् ।

दैवात् अपेतम् उत दैवशात् उपेतम्

वासः यथा परिकृतं मदिरामदान्धः ॥ ३६॥

्म यावत्

स्वारम्भकं प्रतिसमीक्षतः एव सासुः ।

तं अप्रपञ्चम् अधिरूढसमाधियोगः

स्वाप्नं पुनः न भजते प्रतिबुद्धवस्तुः ॥ ३७॥

मया एतत् उक्तं वः विप्राः गुह्यं यत् साङ्ख्ययोगयोः ।

्मविवक्षया ॥ ३८॥

्तस्य तेजसः ।

्तेः दमस्य च ॥ ३९॥

्गुणं निरपेक्षकम् ।

्रियम् आत्मानं साम्य असङ्ग आदयः गुणाः ॥ ४०॥

इति मे छिन्नसन्देहाः मुनयः सनक आदयः ।
सभाजयित्वा परया भक्त्या अगृरगत संस्तवैः ॥ ४१॥

तैः अहं पूजितः सम्यक् संस्तुतः परम ऋषिभिः ।
्ठिनः ॥ ४२॥

इति श्रीमद्भागवते महापुरारगे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्रगोद्धवसंवादे
हंसगीतानिरूपरगं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३॥

्दशोऽध्यायः ।
उद्धवः उवाच ।
्ति कृष्रग श्रेयांसि बहूनि ब्रह्मवादिनः ।
तेषां विकल्पप्राधान्यम् उत अहो एकमुख्यता ॥ १॥

्षितः ।
्वतः सङ्गं येन त्वयि आविशेत् मनः ॥ २॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्ञिता ।

मः यस्यां मदात्मकः ॥ ३॥

वजाय सा ।
षयः ॥ ४॥

तेभ्यः पितृभ्यः तत् पुत्राः देवदानवगुह्यकाः ।
मनुष्याः सिद्धगन्धर्वाः सविद्याधरचारणाः ॥ ५॥

किन्देवाः किन्नराः नागाः रक्षः किम्पुरुष आदयः ।
बह्व्यः तेषां प्रकृतयः रजःसत्त्वतमोभुवः ॥ ६॥

याभिः भूतानि भिद्यन्ते भूतानां मतयः तथा ।
ति हि ॥ ७॥

एवं प्रकृतिवैचित्र्यात् भिद्यन्ते मतयः नृणाम् ।
चित् पाखण्डमतयः अपरे ॥ ८॥

षभ ।
म यथारुचि ॥ ९॥

मम् एके यशः च अन्ये कामं सत्यं दमं शमम् ।

्यं त्यागभोजनम् ।
केचित् यज्ञतपोदानं व्रतानि नियम अन्यमान् ॥ १० ॥

्मविनिर्मिताः ।
दुःख उदर्काः तमोनिष्ठाः क्षुद्र आनन्दाः शुच अर्पिताः ॥

११ ॥

्वतः ।
मया आत्मना सुखं यत् तत् कुतः स्यात् विषय आत्मनाम्
॥

१२ ॥

अकिञ्चनस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतसः ।
मया सन्तुष्टमनसः सर्वाः सुखमयाः दिशः ॥ १३ ॥

न पारमेष्ठ्यं न महेन्द्रधिष्ण यम्
्वभौमं न रसाधिपत्यम् ।
्भवं वा
मयि अर्पित आत्मा इच्छति मत् विना अन्यत् ॥ १४ ॥

्रियतमः आत्मयोनिः न शङ्करः ।
्षरगाः न श्रीः न एव आत्मा च यथा भवान्
॥ १५॥

्शनम् ।
्रिरेगुभिः ॥ १६॥

्किञ्चना मयि अनुरक्तचेतसः
शान्ताः महान्तः अखिलजीववत्सलाः ।
्ति यत्
तत् नैरपेक्ष्यं न विदुः सुखं मम ॥ १७॥

्रियः ।
प्रायः प्रगल्भया भक्त्या विषयैः न अभिभूयते ॥ १८॥

्निः सुसमृद्ध अर्चिः करोति एधांसि भस्मसात् ।
्तिः उद्धव एनांसि कृत्स्नशः ॥ १९॥

्मः उद्धव ।
्तिः मम ऊर्जिता ॥ २०॥

्रियः सताम् ।
्निष्ठा श्वपाकान् अपि संभवात् ॥ २१॥

्विता ।
मद्भक्त्यापेतम् आत्मानं न सम्यक् प्रपुनाति हि ॥ २२॥

्षं द्रवता चेतसा विना ।
विनानन्द अश्रुकलया शुध्येत् भक्त्या विनाशयः ॥ २३॥

वाक् गद्गदा द्रवते यस्य चित्तम्
    रुदति अभीक्ष्णं हसति क्वचित् च ।
विलज्जः उद्गायति नृत्यते च
्तियुक्तः भुवनं पुनाति ॥ २४॥

्निना हेम मलं जहाति
    ध्मातं पुनः स्वं भजते च रूपम् ।
आत्मा च कर्मानुशयं विधूय
्तियोगेन भजति अथः माम् ॥ २५॥

यथा यथा आत्मा परिमृज्यते असौ

मत्पुण्यगाथाश्रवण अभिधानैः ।
तथा तथा पश्यति वस्तु सूक्ष्मम्
चक्षुः यथा एव अञ्जनसम्प्रयुक्तम् ॥ २६ ॥

विषयान् ध्यायतः चित्तं विषयेषु विषज्जते ।
माम् अनुस्मरतः चित्तं मयि एव प्रविलीयते ॥ २७ ॥

तस्मात् असत् अभिध्यानं यथा स्वप्नमनोरथम् ।
हित्वा मयि समाधत्स्व मनः मद्भावभावितम् ॥ २८ ॥

स्त्रीणां स्त्रीसङ्गिनां सङ्गं त्यक्त्वा दूरतः आत्मवान् ।
्रितः ॥ २९ ॥

न तथा अस्य भवेत् क्लेशः बन्धः च अन्यप्रसङ्गतः ।
योषित् सङ्गात् यथा पुंसः यथा तत् सङ्गिसङ्गतः ॥ ३० ॥

उद्धवः उवाच ।
यथा त्वाम् अरविन्दाक्ष यादृशं वा यदात्मकम् ।
्हसि ॥ ३१ ॥

श्रीभगवान् उवाच ।

समः आसनः आसीनः समकायः यथासुखम् ।
हस्तौ उत्सङ्गः आधाय स्वनासाग्रकृत ईक्षणः । ३२ ॥

्गं पूरकुम्भकरेचकैः ।
्रियः ॥ ३३ ॥

्णावत् ।
्य तत्र अथ पुनः संवेशयेत् स्वरम् ॥ ३४ ॥

एवं प्रणवसंयुक्तं प्राणम् एव समभ्यसेत् ।
्रिषवणां मासात् अर्वाक् जित अनिलः ॥३५॥

्ध्वनालम् अधोमुखम् ।
्निद्रम् अष्टपत्रं सकर्णिकम् ॥ ३६ ॥

्यसोमाग्नीन् उत्तरोत्तरम् ।
्निमध्ये स्मरेत् रूपं मम एतत् ध्यानमङ्गलम् ॥ ३७ ॥

्भुजम् ।
्मितम् ॥ ३८ ॥

्रग विन्यस्त स्फुरन् मकर कुरा डलम् ।
हेम अम्बरं घनश्यामं श्रीवत्स श्रीनिकेतनम् ॥ ३९॥

शङ्ख चक्र गदा पद्म वनमाला विभूषितम् ।
नूपुरैः विलसत् पादं कौस्तुभ प्रभया युतम् ॥ ४०॥

द्युमत् किरीट कटक कटिसूत्र अङ्गद अयुतम् ।
सर्वाङ्ग सुन्दरं हृद्यं प्रसाद सुमुख ईक्षणम् ॥ ४१॥

सुकुमारम् अभिध्यायेत् सर्वाङ्गेषु मनः दधत् ।
्रियेभ्यः मनसा आकृष्य तत् मनः ।
्वतः ॥ ४२॥

्व व्यापकं चित्तम् आकृष्य एकत्र धारयेत् ।
्मितं भावयेत् मुखम् ॥ ४३॥

्नि धारयेत् ।
्चित् अपि चिन्तयेत् ॥ ४४॥

एवं समाहितमतिः माम् एव आत्मानम् आत्मनि ।
विचष्टे मयि सर्वात्मन् ज्योतिः ज्योतिषि संयुतम् ॥ ४५॥

ध्यानेन इत्थं सुतीव्रेण युञ्जतः योगिनः मनः ।
्रिया भ्रमः ॥ ४६॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे
्दशोऽध्यायः ॥ १४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
्रियस्य युक्तस्य जितश्वासस्य योगिनः
्ति सिद्धयः ॥ १॥

उद्धवः उवाच ।
्धिः अच्युत ।
्धिदः भवान् ॥ २॥

श्रीभगवान् उवाच ।
सिद्धयः अष्टादश प्रोक्ता धारणायोगपारगैः ।
तासाम् अष्टौ मत् प्रधानाः दशः एव गुणहेतवः ॥ ३॥

्रियैः ।
्तिप्रेररगम् ईशिता ॥ ४ ॥

गुरगेषु ग्रसङ्गः वशिता यत् कामः तत् ग्रवस्यति ।
्तिकाः मताः ॥ ५ ॥

्शनम् ।
मनोजवः कामरूपं परकायप्रवेशनम् ॥ ६ ॥

्शनम् ।
्धिः ग्राज्ञाप्रतिहता गतिः ॥ ७ ॥

्रिकालज्ञत्वम् ग्रद्वन्द्वं परचित्तादि ग्रभिज्ञता ।
्क ग्रम्बु विष ग्रादीनां प्रतिष्टम्भः ग्रपराजयः ॥ ८ ॥

एताः च उद्देशतः प्रोक्ता योगधाररगसिद्धयः ।
यया धाररगया या स्यात् यथा वा स्यात् निबोध मे ॥ ९ ॥

भूतसूद्दम ग्रात्मनि मयि तन्मात्रं धारयेत् मनः ।
ग्ररिगमानम् ग्रवाप्नोति तन्मात्र उपासकः मम ॥ १० ॥

महति आत्मन् मयि परे यथासंस्थं मनः दधत् ।
महिमानम् अवाप्नोति भूतानां च पृथक् पृथक् ॥ ११॥

परमाणुमये चित्तं भूतानां मयि रञ्जयन् ।
कालसूक्ष्मात्मतां योगी लघिमानम् अवाप्नुयात् ॥ १२॥

धारयन् मयि अहंतत्त्वे मनः वैकारिके अखिलम् ।
्तिं प्राप्नोति मन्मनाः ॥ १३॥

महति आत्मनि यः सूत्रे धारयेत् मयि मानसम् ।
प्राकाम्यं पारमेष्ठ्यं मे विन्दते अव्यक्तजन्मनः ॥ १४॥

विष्णौ त्र्यधि ईश्वरे चित्तं धारयेत् कालविग्रहे ।
सः ईशित्वम् अवाप्नोति क्षेत्रक्षेत्रज्ञचोदनाम् ॥ १५॥

्दिते ।
मनः मयि आदधत् योगी मत् धर्माः वहिताम् इयात् ॥ १६॥

्गुणे ब्रह्मणि मयि धारयन् विशदं मनः ।
परमानन्दम् आप्नोति यत्र कामः अवसीयते ॥ १७॥

्ममये मयि ।
धारयन् श्वेततां याति षडूर्मिरहितः नरः ॥ १८॥

मयि आकाश आत्मनि प्राणे मनसा घोषम् उद्वहन् ।
तत्र उपलब्धा भूतानां हंसः वाचः श्रुणोति असौ ॥ १९॥

चक्षुः त्वष्टरि संयोज्य त्वष्टारम् अपि चक्षुषि ।
मां तत्र मनसा ध्यायन् विश्वं पश्यति सूक्ष्मदृक् ॥ २०॥

मनः मयि सुसंयोज्य देहं तदनु वायुना ।
मद्धारणा अनुभावेन तत्र आत्मा यत्र वै मनः ॥ २१॥

यदा मनः उपादाय यत् यत् रूपं बुभूषति ।
तत् तत् भवेत् मनोरूपं मद्योगबलम् आश्रयः ॥ २२॥

परकायं विशन् सिद्धः आत्मानं तत्र भावयेत् ।
्रिवत् ॥ २३॥

्धसु ।
आरोप्य ब्रह्मरन्ध्रेण ब्रह्म नीत्वा उत्सृजेत् तनुम् ॥ २४॥

विहरिष्यन् सुराक्रीडे मत्स्थं सत्त्वं विभावयेत् ।
्रियः ॥ २५॥

यथा सङ्कल्पयेत् बुद्ध्या यदा वा मत्परः पुमान् ।
मयि सत्ये मनः युञ्जन् तथा तत् समुपाश्नुते ॥ २६॥

यः वै मद्भावम् आपन्नः ईशितुः वशितुः पुमान् ।
्चित् न विहन्येत तस्य च आज्ञा यथा मम ॥ २७॥

मद्भक्त्या शुद्धसत्त्वस्य योगिनः धारणाविदः ।
्धिः जन्म मृत्यु उपबृंहिता ॥ २८॥

्नि आदिभिः न हन्येत मुनेः योगम् अयं वपुः ।
मद्योगश्रान्तचित्तस्य यादसाम् उदकं यथा ॥ २९॥

्विभूतिः अभिध्यायन् श्रीवत्स अस्त्रबिभूषिताः ।
ध्वजातपत्रव्यजनैः सः भवेत् अपराजितः ॥ ३०॥

उपासकस्य माम् एवं योगधारणया मुनेः ।
्ति अशेषतः ॥ ३१॥

्रियस्य दान्तस्य जितश्वास आत्मनः मुनेः ।
्लभा ॥ ३२ ॥

्ति एताः युञ्जतः योगम् उत्तमम् ।
मया सम्पद्यमानस्य कालक्षेपरगहेतवः ॥ ३३ ॥

जन्म ओषधि तपो मन्त्रैः यावतीः इह सिद्धयः ।
योगेन आप्नोति ताः सर्वाः न अन्यैः योगगतिं व्रजेत् ॥ ३४ ॥

सर्वासाम् अपि सिद्धीनां हेतुः पतिः अहं प्रभुः ।
्मस्य ब्रह्मवादिनाम् ॥ ३५ ॥

्वदेहिनाम् ।
यथा भूतानि भूतेषु बहिः अन्तः स्वयं तथा ॥ ३६ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुरारगे पारमहंस्यां संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्रगोद्धवसंवादे सिद्धनिरूपरगयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः ।

उद्धवः उवाच ।
त्वं ब्रह्म परमं साक्षात् अनादि अनन्तम् अपावृतम् ।
्थिति अप्यय उद्भवः ॥ १॥

उच्चावचेषु भूतेषु दुर्ज्ञेयम् अकृत आत्मभिः ।
उपासते त्वां भगवन् याथातथ्येन ब्राह्मणाः ॥ २॥

्षयः ।
्धिं तत् वदस्व मे ॥ ३॥

गूढः चरसि भूतात्मा भूतानां भूतभावन ।
्ति भूतानि पश्यन्तं मोहितानि ते ॥ ४॥

याः काः च भूमौ दिवि वै रसायाम्
  विभूतयः दिक्षु महाविभूते ।
ताः मह्यम् आख्याहि अनुभाविताः ते
्रिपद्मम् ॥ ५॥

श्रीभगवान् उवाच ।
एवम् एतत् अहं पृष्टः प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।

्जुनेन वै ॥ ६॥

्मं राज्यहेतुकम् ।
ततः निवृत्तः हन्ता अहं हतः अयम् इति लौकिकः ॥ ७॥

सः तदा पुरुषव्याघ्रः युक्त्या मे प्रतिबोधितः ।
्धनि ॥ ८॥

अहम् आत्मा उद्धव आमीषां भूतानां सुहृत् ईश्वरः ।
्थिति उद्भव अप्ययः ॥ ९॥

अहं गतिः गतिमतां कालः कलयताम् अहम् ।
्तिकः गुरणः ॥ १०॥

गुरिगनाम् अपि अहं सूत्रं महतां च महान् अहम् ।
्जयानाम् अहं मनः ॥ ११॥

्रिवृत् ।
्मि पदानि छन्दसाम् अहम् ॥ १२॥

्मि हव्यवाट् ।

आदित्यानाम् अहं विष्णू रुद्राणां नीललोहितः ॥ १३॥

ब्रह्मर्षीणां भृगुः अहं राजर्षीणाम् अहं मनुः ।
्मि धेनुषु ॥ १४॥

्रिणाम् ।
्यमा ॥ १५॥

्धि उद्धव दैत्यानां प्रह्लादम् असुरेश्वरम् ।
सोमं नक्षत्र ओषधीनां धनेशं यक्षरक्षसाम् ॥ १६॥

ऐरावतं गजेन्द्राणां यादसां वरुणं प्रभुम् ।
्यं मनुष्याणां च भूपतिम् ॥ १७॥

्मि काञ्चनम् ।
्मि वासुकिः ॥ १८॥

्रिणाम् ।
्यः वर्णानां प्रथमः अनघ ॥ १९॥

तीर्थानां स्रोतसां गङ्गा समुद्रः सरसाम् अहम् ।

्रिपुरघ्नः धनुष्मताम् ॥ २०॥

्मि अहं मेरुः गहनानां हिमालयः ।
वनस्पतीनाम् अश्वत्थः ओषधीनाम् अहं यवः ॥ २१॥

्मिष्ठानां बृहस्पतिः ।
्वसेनान्याम् अग्रण्यां भगवान् अजः ॥ २२॥

यज्ञानां ब्रह्मयज्ञः अहं व्रतानाम् अविहिंसनम् ।
्क अम्बु वाक् आत्मा शुचीनाम् अपि अहं शुचिः ॥ २३॥

्मि विजिगीषताम् ।
्षिकी कौशलानां विकल्पः ख्यातिवादिनाम् ॥ २४॥

स्त्रीणां तु शतरूपा अहं पुंसां स्वायंभुवः मनुः ।
नारायणः मुनीनां च कुमारः ब्रह्मचारिणाम् ॥ २५॥

्मि संन्यासः क्षेमाणाम् अबहिः मतिः ।
गुह्यानां सूनृतं मौनं मिथुनानाम् अजः तु अहम् ॥ २६॥

्मि अनिमिषाम् ऋतूनां मधुमाधवौ ।

्षः अहं नक्षत्राणां तथा अभिजित्
॥ २७॥

अहं युगानां च कृतं धीराणां देवलः असितः ।
्मि व्यासानां कवीनां काव्यः आत्मवान् ॥ २८॥

वासुदेवः भगवतां त्वं भागवतेषु अहम् ।
्शानः ॥ २९॥

्मि पद्मकोशः सुपेशसाम् ।
्भजातीनां गव्यम् आज्यं हविष्षु अहम् ॥

३०॥

व्यवसायिनाम् अहं लक्ष्मीः कितवानां छलग्रहः ।
्मि तितिक्षूणां सत्त्वं सत्त्ववताम् अहम् ॥ ३१॥

्धि सात्त्वताम् ।
सात्त्वतां नवमूर्तीनाम् आदिमूर्तिः अहं परा ॥ ३२॥

्व अप्सरसाम् अहम् ।

्यं गन्धमात्रम् अहं भुवः ॥ ३३॥

अपां रसः च परमः तेजिष्ठानां विभावसुः ।
्य इन्दु ताराणां शब्दः अहं नभसः परः ॥ ३४ ॥

्जुनः ।
्तिः अहं वै प्रतिसङ्क्रमः ॥ ३५॥

्श लब्धरणम् ।
्रियम् ॥ ३६॥

पृथिवी वायुः आकाशः आपः ज्योतिः अहं महान् ।
विकारः पुरुषः अव्यक्तं रजः सत्त्वं तमः परम् ।
अहम् एतत् प्रसङ्ख्यानं ज्ञानं सत्त्वविनिश्चयः ॥ ३७॥

मया ईश्वरेण जीवेन गुणेन गुणिना विना ।
्वेण न भावः विद्यते क्वचित् ॥ ३८॥

्रियते मया ।
न तथा मे विभूतीनां सृजतः अण्डानि कोटिशः ॥ ३९ ॥

्यं ह्रीः त्यागः सौभगं भगः ।
्यं तितिक्षा विज्ञानं यत्र यत्र स मे अंशकः ॥ ४०॥

एताः ते कीर्तिताः सर्वाः संक्षेपेण विभूतयः ।
मनोविकाराः एव एते यथा वाचा अभिधीयते ॥ ४१॥

्रियाणि च ।
आत्मानम् आत्मना यच्छ न भूयः कल्पसे अध्वने ॥ ४२॥

यः वै वाक् मनसि सम्यक् असंयच्छन् धिया यतिः ।
तस्य व्रतं तपः दानं स्रवत्यामघटाम्बुवत् ॥ ४३॥

तस्मात् मनः वचः प्राणान् नियच्छेत् मत् परायणः ।
्ति युक्तया बुद्ध्या ततः परिसमाप्यते ॥ ४४॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे
विभूतियोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।
उद्धवः उवाच ।

्तिलब्धरगः ।
्विपदाम् ग्रपि ॥ १॥

्तिः नृरगां भवेत् ।
्हसि ॥ २॥

्मं परमकं प्रभो ।
यत् तेन हंसरूपेरग ब्रह्मरगे ग्रभ्यात्थ माधव ॥ ३॥

्शन ।
्त्यलोके प्राक् ग्रनुशासितः ॥ ४॥

्मस्य ग्रच्युत ते भुवि ।
सभायाम् ग्रपि वैरिञ्च्यां यत्र मूर्तिधराः कलाः ॥ ५॥

कर्त्रा ग्रवित्रा प्रवक्त्रा च भवता मधुसूदन ।
त्यक्ते महीतले देव विनष्टं कः प्रवद्यति ॥ ६॥

्तिलब्धरगः ।
्रगाय मे प्रभो ॥ ७॥

श्रीशुकः उवाच ।
इत्थं स्वभृत्यमुख्येन पृष्टः सः भगवान् हरिः ।
प्रीतः क्षेमाय मर्त्यानां धर्मान् आह सनातनान् ॥ ८॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्म्यः एष तव प्रश्न नः नैःश्रेयसकरः नृणाम् ।
वर्णाश्रम आचारवतां तम् उद्धव निबोध मे ॥ ९॥

्णः नृणां हंसः इति स्मृतः ।
कृतकृत्याः प्रजाः जात्याः तस्मात् कृतयुगं विदुः ॥ १०॥

्मः अहं वृषरूपधृक् ।
्बिषाः ॥ ११॥

त्रेतामुखे महाभाग प्राणात् मे हृदयात् त्रयी ।
्रिवृन्मखः ॥ १२॥

्रिय विट् शूद्राः मुख बाहु उरु पादजाः ।
वैराजात् पुरुषात् जाताः यः आत्माचारलक्षणाः ॥ १३॥

्यं हृदः मम ।

्थितः ॥ १४ ॥

वर्णानाम् आश्रमाणां च जन्मभूमि अनुसारिणीः ।
आसन् प्रकृतयः नृणां नीचैः नीच उत्तम उत्तमाः ॥ १५ ॥

्जवम् ।
्तिः च दया सत्यं ब्रह्मप्रकृतयः तु इमाः ॥ १६ ॥

्यम् उद्यमः ।
्यं क्षत्रप्रकृतयः तु इमाः ॥

१७ ॥

्तिक्यं दाननिष्ठा च अदम्भः ब्रह्मसेवनम् ।
्थ उपचयैः वैश्यप्रकृतयः तु इमाः ॥ १८ ॥

्विजगवां देवानां च अपि अमायया ।
तत्र लब्धेन सन्तोषः शूद्रप्रकृतयः तु इमाः ॥ १९ ॥

्तिक्यं शुष्कविग्रहः ।
्षः च स्वभावः अन्तेवसायिनाम् ॥ २० ॥

ग्रहिंसा सत्यम् ग्रस्तेयम् ग्रकामक्रोधलोभता ।
्ववर्गिकः ॥ २१॥

्विजः ।
वसन् गुरुकुले दान्तः ब्रह्म ग्रधीयीत च ग्राहुतः ॥ २२॥

मेखला ग्रजिन दरा ड ग्रद्ध ब्रह्मसूत्र कमरा डलून् ।
जटिलः ग्रधौतदद्वासः ग्ररक्तपीठः कुशान् दधत् ॥ २३॥

स्नान भोजन होमेषु जप उच्चारे च वाग्यतः ।
्छिन्द्यात् नख रोमारिग कद्ध उपस्थगतानि ग्रपि ॥ २४॥

रेतः न ग्रवरिकेत् जातु ब्रह्मव्रतधरः स्वयम् ।
्रिपदीं जपेत् ॥ २५॥

्य गो विप्र गुरु वृद्ध सुरान् शुचिः ।
समाहितः उपासीत सन्ध्ये च यतवाक् जपन् ॥ २६॥

्यं मां विजानीयात् न ग्रवमन्येत कर्हिचित् ।
्वदेवमयः गुरुः ॥ २७॥

सायं प्रातः उपानीय भैक्ष्यं तस्मै निवेदयेत् ।
यत् च अन्यत् अपि अनुज्ञातम् उपयुञ्जीत संयतः ॥ २८॥

्यं सदा उपासीत नीचवत् ।
यान शय्या आसन स्थानैः न अतिदूरे कृताञ्जलिः ॥ २९॥

एवंवृत्तः गुरुकुले वसेत् भोगविवर्जितः ।
्डितम् ॥ ३०॥

यदि असौ छन्दसां लोकम् आरोक्ष्यन् ब्रह्मविष्टपम् ।
्थं वृहत् व्रतः ॥ ३१॥

्वभूतेषु मां परम् ।
्चस्वी अकल्मषः ॥ ३२॥

्श संलाप क्ष्वेलन आदिकम् ।
प्राणिनः मिथुनीभूतान् अगृहस्थः अग्रतः त्यजेत् ॥ ३३॥

्जवम् ।
्जनम् ॥

३४ ॥

व आश्रम प्रयुक्तः अयं नियमः कुलनन्दन।
बभूतेषु मनोवाक्काय संयमः ॥ ३५ ॥

निः इव ज्वलन् ।
म आशयः अमलः ॥ ३६ ॥

अथ अनन्तरम् आवेद्यन् यथा जिज्ञासित आगमः ।
षिणां दत्त्वा स्नायत् गुरु अनुमोदितः ॥ ३७ ॥

विज उत्तमः ।
आश्रमात् आश्रमं गच्छेत् न अन्यथा मत्परः चरेत् ॥ ३८ ॥

सिताम् ।
यवीयसीं तु वयसा यां सवर्णाम् अनुक्रमात् ॥ ३९ ॥

विजन्मनाम् ।
प्रतिग्रहः अध्यापनं च ब्राह्मणस्य एव याजनम् ॥ ४० ॥

प्रतिग्रहं मन्यमानः तपः तेजोयशोनुदम् ।
अन्याभ्याम् एव जीवेत शिलैः वा दोषदृक् तयोः ॥ ४१॥

ब्राह्मणस्य हि देहः अयं क्षुद्रकामाय न इष्यते ।
कृच्छ्राय तपसे च इह प्रेत्य अनन्तसुखाय च ॥ ४२॥

शिलोञ्छवृत्त्या परितुष्टचित्तः
्मं महान्तं विरजं जुषाणः ।
मयि अर्पितात्मा गृहः एव तिष्ठन्
्तिम् ॥ ४३॥

्ति ये विप्रं सीदन्तं मत्परायणम् ।
्णवात् ॥ ४४॥

सर्वाः समुद्धरेत् राजा पिता इव व्यसनात् प्रजाः ।
आत्मानम् आत्मना धीरः यथा गजपतिः गजान् ॥ ४५॥

्कवचसा ।
विधूय इह अशुभं कृत्स्नम् इन्द्रेण सह मोदते ॥ ४६॥

सीदन् विप्रः वणिक् वृत्त्या पण्यैः एव आपदं तरेत् ।

खड्गेन वा आपदाक्रान्तः न श्ववृत्त्या कथञ्चन ॥ ४७॥

वैश्‍ यवृत्त्या तु राजन् यः जीवेत् मृगयया आपदि ।
चरेत् वा विप्ररूपेण न श्ववृत्त्या कथञ्चन ॥ ४८॥

्रियाम् ।
्मरणा ॥ ४९॥

वेद अध्याय स्वधा स्वाहा बलि अन्न आद्यैः यथा उदयम् ।
देवर्षि पितृभूतानि मद्रूपाणि अन्वहं यजेत् ॥ ५०॥

यदृच्छया उपपन्नेन शुक्लेन उपार्जितेन वा ।
धनेन अपीडयन् भृत्यान् न्यायेन एव आहरेत् क्रतून् ॥
५१॥

कुटुंबेषु न सज्जेत न प्रमाद्येत् कुटुंबि अपि ।
्चित् नश्वरं पश्‍ येत् अदृष्टम् अपि दृष्टवत् ॥ ५२॥

पुत्र दारा आप्त बन्धूनां सङ्गमः पान्थसङ्गमः ।
्ति एते स्वप्नः निद्रानुगः यथा ॥ ५३॥

इत्थं परिमृशन् मुक्तः गृहेषु अतिथिवत् वसन् ।
्ममः निरहङ्कृतः ॥ ५४॥

्तिमान् ।
तिष्ठेत् वनं वा उपविशेत् प्रजावान् वा परिव्रजेत् ॥ ५५॥

यः तु आसक्तम् अतिः गेहे पुत्र वित्तैषरग आतुरः ।
स्त्रैरगः कृपरगधीः मूढः मम अहम् इति बध्यते ॥ ५६॥

अहो मे पितरौ वृद्धौ भार्या बालात्मजा आत्मजाः ।
्ति दुःखिताः ॥ ५७॥

्षिप्त हृदयः मूढधीः अयम् ।
अतृप्तः तान् अनुध्यायन् मृतः अन्धं विशते तमः ॥ ५८॥

इति श्रीमद्भागवते महापुरारगे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्रगोद्धवसंवादे
्मनिरूपरगे सप्तदशोऽध्यायः ॥

१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
वनं विविक्षुः पुत्रेषु भार्यां न्यस्य सह एव वा ।
वनः एव वसेत् शान्तः तृतीयं भागम् आयुषः ॥ १॥

्तिं प्रकल्पयेत् ।
्रग अजिनानि च ॥ २॥

केशरोमनखश्मश्रुमलानि बिभृयात् अतः ।
्डिलेशयः ॥ ३॥

ग्रीष्मे तप्येत पञ्चाग्नीन् वर्षास्वासारषाड् जले ।
आकरा ठमग्नः शिशिरः एवंवृत्तः तपश्चरेत् ॥ ४॥

्निपक्वं समश्नीयात् कालपक्वम् अथ अपि वा ।
उलूखल अश्मकुट्टः वा दन्त उलूखलः एव वा ॥ ५॥

्तिकाररणम् ।
देशकालबल अभिज्ञः न आददीत अन्यदा आहृतम् ॥ ६॥

्वपेत् कालचोदितान् ।

न तु श्रौतेन पशुना मां यजेत वनाश्रमी ॥ ७॥

्ववत् ।
चातुर्मास्यानि च मुनेः आम्नातानि च नैगमैः ॥ ८॥

एवं चीर्र्णेन तपसा मुनिः धमनिसन्ततः ।
मां तपोमयम् आराध्य ऋषिलोकात् उपैति माम् ॥ ९॥

्रगं तपः निःश्रेयसं महत् ।
कामाय अल्पीयसे युञ्ज्यात् वालिशः कः अपरः ततः ॥
१०॥

यदा असौ नियमे अकल्पः जरया जातवेपथुः ।
्निं समाविशेत् ॥ ११॥

्मविपाकेषु लोकेषु निरय आत्मसु ।
्निः प्रव्रजेत् ततः ॥ १२॥

्विजे ।
अग्नीन् स्वप्राणः आवेश्य निरपेक्षः परिव्रजेत् ॥ १३॥

विप्रस्य वै संन्यसतः देवाः दारादिरूपिरगः ।
ति अयं हि अस्मान् आक्रम्य समियात् परम् ॥ १४॥

बिभृयात् चेत् मुनिः वासः कौपीन आच्छादनं परम् ।
चित् अनापदि ॥ १५॥

टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं पिबेत् जलम् ।
सत्यपूतां वदेत् वाचं मनःपूतं समाचरेत् ॥ १६॥

मौन अनीहा अनिल आयामाः दरा डाः वाक् देह चेतसाम् ।
ति अङ्गः वेरगुभिः न भवेत् यतिः ॥ १७॥

जयन् चरेत् ।
सप्तागारान् असंक्लृप्तान् तुष्येत् लब्धेन तावता ॥ १८॥

बहिः जलाशयं गत्वा तत्र उपस्पृश य वाग्यतः ।
विभज्य पावितं शेषं भुञ्जीत अशेषम् आहृतम् ॥ १९॥

रियः ।
शनः ॥ २०॥

विविक्तक्षेमशरणः मद्भावविमलाशयः ।
आत्मानं चिन्तयेत् एकम् अभेदेन मया मुनिः ॥ २१॥

अन्वीक्षेत आत्मनः बन्धं मोक्षं च ज्ञाननिष्ठया ।
्रियविक्षेपः मोक्षः एषां च संयमः ॥ २२॥

्गं मद्भावेन चरेत् मुनिः ।
विरक्तः क्षुल्लकामेभ्यः लब्ध्वा आत्मनि सुखं महत् ॥ २३॥

्थं प्रविशन् चरेत् ।
पुण्यदेशसरित् शैलवन आश्रमवतीं महीम् ॥ २४॥

वानप्रस्थ आश्रम पदेषु अभीक्ष्णं भैक्ष्यम् आचरेत् ।
संसिध्यत्याश्वसंमोहः शुद्धसत्त्वः शिलान्धसा ॥ २५॥

न एतत् वस्तुतया पश्येत् दृश्यमानं विनश्यति ।
असक्तचित्तः विरमेत् इह अमुत्र चिकीर्षितात् ॥ २६॥

यत् एतत् आत्मनि जगत् मनोवाक्प्राणसंहतम् ।
्केण स्वस्थः त्यक्त्वा न तत् स्मरेत् ॥ २७॥

ज्ञाननिष्ठः विरक्तः वा मद्भक्तः वा अनपेक्षकः ।
सलिङ्गान् आश्रमां त्यक्त्वा चरेत् अविधिगोचरः ॥ २८॥

बुधः बालकवत् क्रीडेत् कुशलः जडवत् चरेत् ।
वदेत् उन्मत्तवत् विद्वान् गोचर्यां नैगमः चरेत् ॥ २९॥

वेदवादरतः न स्यात् न पाखरा डी न हैतुकः ।
्चित् पक्षं समाश्रयेत् ॥ ३०॥

्विजेत जनात् धीरः जनं च उद्वेजयेत् न तु ।
अतिवादान् तितिक्षेत न अवमन्येत कञ्चन ।
्दिश्य पशुवत् वैरं कुर्यात् न केनचित् ॥ ३१॥

्थितः ।
यथा इन्दुः उदपात्रेषु भूतानि एकात्मकानि च ॥ ३२॥

अलब्ध्वा न विषीदेत काले काले अशनं क्वचित् ।
्रितम् ॥ ३३॥

्थं समीहेत युक्तं तत् प्राराधाररगम् ।

तत्त्वं विमृश यते तेन तत् विज्ञाय विमुच्यते ॥ ३४॥

यत् ऋच्छया उपपन्नात् अन्नम् अद्यात् श्रेष्ठम् उत अपरम्
।
तथा वासः तथा शय्यां प्राप्तं प्राप्तं भजेत् मुनिः ॥ ३५॥

शौचम् आचमनं स्नानं न तु चोदनया चरेत् ।
अन्यान् च नियमान् ज्ञानी यथा अहं लीलया ईश्वरः ॥ ३६॥

नहि तस्य विकल्पाख्या या च मद्वीक्षया हता ।
आदेहान्तात् क्वचित् ख्यातिः ततः सम्पद्यते मया ॥ ३७॥

्वेदः आत्मवान् ।
्मः गुरुं मुनिम् उपाव्रजेत् ॥ ३८॥

तावत् परिचरेत् भक्तः श्रद्धावान् अनसूयकः ।
यावत् ब्रह्म विजानीयात् माम् एव गुरुम् आदृतः ॥ ३९॥

्रिय सारथिः ।
्रिदरा डम् उपजीवति ॥ ४०॥

्महा ।
अविपक्व कषायः अस्मात् उष्मात् च विहीयते ॥ ४१॥

्मः शमः अहिंसा तपः ईक्षा वनौकसः ।
्यसेवनम् ॥ ४२॥

्यं तपः शौचं सन्तोषः भूतसौहृदम् ।
्वेषां मदुपासनम् ॥ ४३॥

्मेरण भजन् नित्यम् अनन्यभाक् ।
्तिं विन्दते अचिरात् ॥ ४४॥

्वलोकमहेश्वरम् ।
्ति अपि अयं ब्रह्म कारणं मा उपयाति सः ॥ ४५॥

्म निर्णिक्त सत्त्वः निर्ज्ञात् मद्गतिः ।
ज्ञान विज्ञान सम्पन्नः न चिरात् समुपैति माम् ॥ ४६॥

्मः एषः आचारलक्षणः ।
्तियुतः निःश्रेयसकरः परः ॥ ४७॥

एतत् ते अभिहितं साधो भवान् पृच्छति यत् च माम् ।
मसंयुक्तः भक्तः मां समियात् परम् ॥ ४८॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे
मनिरूपणं नामाष्टादशोऽध्यायः
॥ १८॥

अथ एकोनविंशः अध्यायः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
यः विद्याश्रुतसम्पन्नः आत्मवान् न अनुमानिकः ।
मायामात्रम् इदं ज्ञात्वा ज्ञानं च मयि संन्यसेत् ॥ १॥

थः हेतुः च संमतः ।
रियः ॥ २॥

ज्ञानविज्ञानसंसिद्धाः पदं श्रेष्ठं विदुः मम ।
रियतमः अतः मे ज्ञानेन असौ बिभर्ति माम् ॥ ३॥

थं जपः दानं पवित्राणि इतराणि च ।

्धिं या ज्ञानकलया कृता ॥ ४॥

तस्मात् ज्ञानेन सहितं ज्ञात्वा स्वात्मानम् उद्धव ।
्तिभावतः ॥ ५॥

ज्ञानविज्ञानयज्ञेन माम् इष्ट्वा आत्मानम् आत्मनि ।
्धिं मुनयः अगमन्॥ ६॥

्रिविधः विकारः
्गयोः यत् ।
जन्मादयः अस्य यत् अमी तव तस्य किं स्युः
्ति तत् एव मध्ये ॥ ७॥

उद्धवः उवाच ।
ज्ञानं विशुद्धं विपुलं यथा एतत्
    वैराग्यविज्ञानयुतं पुरारगम् ।
्ते
्तियोगं च महत् विमृग्यम् ॥ ८॥

तापत्रयेण अभिहतस्य घोरे

सन्तप्यमानस्य भवाध्वनीश ।

्रि

द्वन्द्व आतपत्रात् अमृत अभिवर्षात् ॥ ९॥

्मिन्

्षम् ।

समुद्धर एनं कृपया अपवर्ग्यैः

वचोभिः आसिञ्च महानुभाव ॥ १०॥

श्रीभगवान् उवाच ।

्मभृतां वरम् ।

्वेषां नः अनुशुश्रूषताम् ॥ ११॥

निवृत्ते भारते युद्धे सुहृत् निधनविह्वलः ।

श्रुत्वा धर्मान् बहून् पश्चात् मोक्षधर्मान् अपृच्छत ॥

१२॥

तान् अहं ते अभिधास्यामि देवव्रतमुखात् श्रुतान् ।

्ति उपबृंहितान् ॥ १३॥

नव एकादश पञ्च त्रीन् भावान् भूतेषु येन वै ।
्चितम् ॥ १४ ॥

एतत् एव हि विज्ञानं न तथा एकेन येन यत् ।
्रिगुरग ग्रात्मनाम् ॥

१५ ॥

्वियात् ।
पुनः तत् प्रतिसङ्क्रामे यत् शिष्येत तत् एव सत् ॥ १६ ॥

श्रुतिः प्रत्यक्षम् ऐतिह्यम् ग्रनुमानं चतुष्टयम् ।
प्रमारगेषु ग्रनवस्थानात् विकल्पात् सः विरज्यते ॥ १७ ॥

्मरगां परिरगामित्वात् ग्राविरिञ्चात् ग्रमङ्गलम् ।
्चित् नश्वरं पश्र येत् ग्रदृष्टम् ग्रपि दृष्टवत् ॥ १८ ॥

्तियोगः पुरा एव उक्तः प्रीयमारगाय ते ग्रनघ ।
पुनः च कथयिष्यामि मद्भक्तेः काररगं परम् ॥ १९ ॥

्तनम् ।

परिनिष्ठा च पूजायां स्तुतिभिः स्तवनं मम ॥ २०॥

आदरः परिचर्यायां सर्वाङ्गैः अभिवन्दनम् ।
्वभूतेषु मन्मतिः ॥ २१॥

्थेषु अङ्गचेष्टा च वचसा मद्गुणेरणम् ।
्जनम् ॥ २२॥

्थ परित्यागः भोगस्य च सुखस्य च ।
्थं यत् व्रतं तपः ॥ २३॥

्मैः मनुष्याणाम् उद्धव आत्मनिवेदिनाम् ।
्थः अस्य अवशिष्यते ॥ २४॥

यदा आत्मनि अर्पितं चित्तं शान्तं सत्त्व उपबृंहितम् ।
्यं च अभिपद्यते ॥ २५॥

्रियैः परिधावति ।
्ययम् ॥ २६॥

्शनम् ।

्यं च अरिगम् आदयः ॥ २७॥

उद्धवः उवाच ।
्शन ।
कः शमः कः दमः कृष्ण का तितिक्षा धृतिः प्रभो ॥ २८॥

्यं किं सत्यम् ऋतम् उच्यते ।
्षिरणा ॥

२९॥

्वित् बलं श्रीमन् भगः लाभः च केशव ।
का विद्या ह्रीः परा का श्रीः किं सुखं दुःखम् एव च ॥

३०॥

्खः कः पन्थाः उत्पथः च कः ।
्वित् कः बन्धुः उत किं गृहम् ॥ ३१॥

कः आढ्यः कः दरिद्रः वा कृपणः कः ईश्वरः ।
एतान् प्रश्नान् मम ब्रूहि विपरीतान् च सत्पते ॥ ३२॥

श्रीभगवान् उवाच ।
अहिंसा सत्यम् अस्तेयम् असङ्गः ह्रीः असञ्चयः ।
्यं क्षमा अभयम् ॥

३३।
्चनम् ।
्यसेवनम् ॥ ३४ ॥

एते यमाः सनियमाः उभयोः द्वादश स्मृताः ।
्ति हि ॥ ३५॥

्रियसंयमः ।
्षः जिह्वा उपस्थजयः धृतिः ॥ ३६॥

दण्डन्यासः परं दानं कामत्यागः तपः स्मृतम् ।
्शनम् ॥ ३७॥

ऋतं च सूनृता वाणी कविभिः परिकीर्तिता ।
्मस्वसङ्गमः शौचं त्यागः संन्यासः उच्यते ॥ ३८॥

्मः इष्टं धनं नृणां यज्ञः अहं भगवत्तमः ।
्षिणा ज्ञानसन्देशः प्राणायामः परं बलम् ॥ ३९॥

्तिः उत्तमः ।
्मसु ॥ ४०॥

श्रीः गुणाः नैरपेक्ष्य आद्याः सुखं दुःखसुख अत्ययः ।
्डितः बन्धमोक्षवित् ॥ ४१॥

्धिः पन्थाः मत् निगमः स्मृतः ।
्गः सत्त्वगुण उअदयः ॥ ४२॥

नरकः तमः उन्नहः बन्धुः गुरुः अहं सखे ।
गृहं शरीरं मानुष्यं गुणाढ्यः हि आढ्यः उच्यते ॥ ४३॥

्रियः ।
्ययः ॥ ४४॥

्वे साधु निरूपिताः ।
किं वर्णितेन बहुना लक्षणं गुणदोषयोः ।
गुणदोष दृशिः दोषः गुणः तु उभयवर्जितः ॥ ४५॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे
एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९॥

अथ विंशः अध्यायः ।
उद्धवः उवाच ।
विधिः च प्रतिषेधः च निगमः हि ईश्वरस्य ते ।
मरणाम् ॥ १॥

वर्णाश्रम विकल्पं च प्रतिलोम अनुलोमजम् ।
गं नरकम् एव च ॥ २॥

टिम् अन्तरेण वचः तव ।
निःश्रेयसं कथं नृणां निषेध विधि लक्षणम् ॥ ३॥

पितृदेवमनुष्याणां वेदः चक्षुः तव ईश्वर ।
थे साध्यसाधनयोः अपि ॥ ४॥

टिः निगमात् ते न हि स्वतः ।
निगमेन अपवादः च भिदायाः इति हि भ्रमः ॥ ५॥

श्रीभगवान् उवाच ।
योगाः त्रयः मया प्रोक्ता नृरणां श्रेयोविधित्सया ।
्ति कुत्रचित् ॥

६ ॥

्मसु ।
्मयोगः ति कामिनाम् ॥ ७ ॥

यदृच्छया मत् कथा आदौ जातश्रद्धः तु यः पुमान् ।
्धिदः ॥ ८ ॥

तावत् कर्माणि कुर्वीत न निर्विद्येत यावता ।
मत् कथाश्रवण आदौ वा श्रद्धा यावत् न जायते ॥ ९ ॥

्मस्थः यजन्यज्ञैः अनाशीः कामः उद्धव ।
्गनरकौ यदि अन्यत्र समाचरेत् ॥ १० ॥

्मस्थः अनघः शुचिः ।
्तिं वा यदृच्छया ॥ ११ ॥

्ति लोकं निरयिणः तथा ।
्तिभ्याम् उभयं तत् असाधकम् ॥ १२॥

्गतिं काङ्क्षेत् नारकीं वा विचक्षणः ।
न इमं लोकं च काङ्क्षेत देह आवेशात् प्रमाद्यति ॥ १३॥

एतत् विद्वान् पुरा मृत्योः अभवाय घटेत सः ।
्धिदम् ॥ १४ ॥

छिद्यमानं यमैः एतैः कृतनीडं वनस्पतिम् ।
खगः स्वकेतम् उत्सृज्य क्षेमं याति हि अलम्पटः ॥ १५॥

अहोरात्रैः छिद्यमानं बुद्ध्वायुः भयवेपथुः ।
मुक्तसङ्गः परं बुद्ध्वा निरीह उपशाम्यति ॥ १६॥

्लभम्
्रणधारम् ।
मया अनुकूलेन नभस्वतेरितम्
्धिं न तरेत् सः आत्महा ॥ १७॥

्रियः ।
अभ्यासेन आत्मनः योगी धारयेत् अचलं मनः ॥ १८॥

्थितम् ।
्गेण आत्मवशं नयेत् ॥ १९॥

्रियः ।
सत्त्वसम्पन्नया बुद्ध्या मनः आत्मवशं नयेत् ॥ २०॥

एषः वै परमः योगः मनसः सङ्ग्रहः स्मृतः ।
्वतः मुहुः ॥ २१॥

्वभावानां प्रतिलोम अनुलोमतः ।
भव अपि अयौ अनुध्ययेत् मनः यावत् प्रसीदति ॥ २२॥

निर्विण्णस्य विरक्तस्य पुरुषस्य उक्तवेदिनः ।
्तितस्य अनुचिन्तया ॥ २३॥

्षिक्या च विद्यया ।
मम अर्चोपासनाभिः वा न अन्यैः योग्यं स्मरेत् मनः ॥
२४॥

्म विगर्हितम् ।
योगेन एव दहेत् अंहः न अन्यत् तत्र कदाचन ॥ २५॥

स्वे स्वे अधिकारे या निष्ठा सः गुणः परिकीर्तितः ।
्मणां जाति अशुद्धानाम् अनेन नियमः कृतः ।
गुणदोषविधानेन सङ्गानां त्याजनेच्छया ॥ २६॥

्मसु ।
वेद दुःखात्मकान् कामान् परित्यागे अपि अनीश्वरः ॥
२७॥

ततः भजेत मां प्रीतः श्रद्धालुः दृढनिश्चयः ।
्हयन् ॥ २८॥

्तियोगेन भजतः मा असकृत् मुनेः ।
्थिते ॥ २९॥

्वसंशयाः ।
क्षीयन्ते च अस्य कर्माणि मयि दृष्टे अखिल आत्मनि ॥ ३०॥

तियुक्तस्य योगिनः वै मत् आत्मनः ।
न ज्ञानं न च वैराग्यं प्रायः श्रेयः भवेत् इह ॥ ३१ ॥

मभिः यत् तपसा ज्ञानवैराग्यतः च यत् ।
मेण श्रेयोभिः इतरैः अपि ॥ ३२ ॥

तियोगेन मद्भक्तः लभते अञ्जसा ।
चित् यदि वाञ्छति ॥ ३३ ॥

तिनः मम ।
भवम् ॥ ३४ ॥

नैरपेक्ष्यं परं प्राहुः निःश्रेयसम् अनल्पकम् ।
तिः निरपेक्षस्य मे भवेत् ॥ ३५ ॥

न मयि एकान्तभक्तानां गुणदोष उद्धवाः गुणाः ।
साधूनां समचित्तानां बुद्धेः परम् उपेयुषाम् ॥ ३६ ॥

ति मे पथः ।
ति मत् स्थानं यत् ब्रह्म परमं विदुः ॥ ३७ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे
वेदत्रयीविभागयोगो नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

अथ एकविंशः अध्यायः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
्रियात्मकान् ।
्ति ते ॥ १ ॥

स्वे स्वे अधिकारे या निष्ठा सः गुणः परिकीर्तितः ।
्ययः तु दोषः स्यात् उभयोः एषः निश्चयः ॥ २ ॥

्धि अशुद्धी विधीयेते समानेषु अपि वस्तुषु ।
्थं गुणदोषौ शुभ अशुभौ ॥ ३ ॥

्थम् इति च अनघ ।
्मम् उद्वहतां धुरम् ॥ ४ ॥

्नि अनिल आकाशाः भूतानां पञ्च धातवः ।
आब्रह्म स्थावर आदीनां शरीराः आत्मसंयुताः ॥ ५ ॥

वेदेन नामरूपाणि विषमाणि समेषु अपि ।
्थसिद्धये ॥ ६॥

देश काल आदि भावानां वस्तूनां मम सत्तम ।
्मणाम् ॥ ७॥

अकृष्णसारः देशानाम् अब्रह्मण्य यः अशुचिः भवेत् ।
कृष्णसारः अपि असौवीर कीकट असंस्कृतेरिणम् ॥ ८॥

्मण यः गुणवान् कालः द्रव्यतः स्वतः एव वा ।
्मकः स्मृतः ॥ ९॥

्धि अशुद्धी च द्रव्येण वचनेन च ।
संस्कारेण अथ कालेन महत्त्व अल्पतया अथवा ॥ १०॥

शक्त्या अशक्त्या अथवा बुद्ध्या समृद्ध्या च यत् आत्मने ।
्ति हि यथा देश अवस्था अनुसारतः ॥ ११॥

्मणाम् ।
्नि मृत्तोयैः पार्थिवानां युत अयुतैः ॥ १२॥

अमेध्यलिप्तं यत् येन गन्धं लेपं व्यपोहति ।
भजते प्रकृतिं तस्य तत् शौचं तावत् इष्यते ॥ १३॥

्मभिः ।
्विजः
॥ १४॥

्परगम् ।
्ययः ॥ १५॥

क्वचित् गुणः अपि दोषः स्यात् दोषः अपि विधिना गुणः ।
्थनियमः तत् भिदाम् एव बाधते ॥ १६॥

्म आचरणं पतितानां न पातकम् ।
्तिकः गुणः सङ्गः न शयानः पतति अधः ॥ १७॥

्तेत विमुच्येत ततः ततः ।
्मः नृणां क्षेमः शोकमोहभय अपहः ॥ १८॥

विषयेषु गुणाध्यासात् पुंसः सङ्गः ततः भवेत् ।

सङ्गात् तत्र भवेत् कामः कामात् एव कलिः नृणाम् ॥
१९॥

्तते ।
तमसा ग्रस्यते पुंसः चेतना व्यापिनी द्रुतम् ॥ २०॥

तया विरहितः साधो जन्तुः शून्याय कल्पते ।
्छितस्य मृतस्य च ॥ २१॥

विषयाभिनिवेशेन न आत्मानं वेद न अपरम् ।
्थं भस्त्र इव यः श्वसन् ॥ २२॥

फलश्रुतिः इयं नृणां न श्रेयः रोचनं परम् ।
श्रेयोविवक्षया प्रोक्तं यथा भैषज्यरोचनम् ॥ २३॥

्ति एव हि कामेषु प्राणेषु स्वजनेषु च ।
्थहेतुषु ॥ २४॥

्थं भ्राम्यतः वृजिनाध्वनि ।
कथं युञ्ज्यात् पुनः तेषु तान् तमः विशतः बुधः ॥ २५॥

एवं व्यवसितं केचित् अविज्ञाय कुबुद्धयः ।
्ति हि ॥ २६॥

कामिनः कृपरगाः लुब्धाः पुष्पेषु फलबुद्धयः ।
्ति ते ॥ २७॥

्ति हृदिस्थं यः इदं यतः ।
उक्थशस्त्राः हि असुतृपः यथा नीहारचक्षुषः ॥ २८॥

ते मे मतम् अविज्ञाय परोक्षं विषयात्मकाः ।
हिंसायां यदि रागः स्यात् यज्ञः एव न चोदना ॥ २९॥

हिंसाविहाराः हि अलब्धैः पशुभिः स्वसुखएच्छया ।
यजन्ते देवताः यज्ञैः पितृभूतपतीन् खलाः ॥ ३०॥

्रियम् ।
्ति अर्थान् यथा वणिक् ॥ ३१॥

रजःसत्त्वतमोनिष्ठाः रजःसत्त्वतमोजुषः ।
उपासतः इन्द्रमुख्यान् देवादीन् न तथा एव माम् ॥ ३२॥

इष्ट्वा इह देवताः यज्ञैः गत्वा रंस्यामहे दिवि ।
तस्य अन्तः इह भूयास्मः महाशाला महाकुलाः ॥ ३३॥

्षिप्तमनसां नृणाम् ।
मानिनान् च अतिस्तब्धानां मद्वार्ता अपि न रोचते ॥ ३४ ॥

्रिकाण्डविषयाः इमे ।
्रियम् ॥ ३५॥

्रिय मनोमयम् ।
अनन्तपारं गम्भीरं दुर्विगाह्यं समुद्रवत् ॥ ३६॥

्तिना ।
्ण इव लक्ष्यते ॥ ३७॥

्णनाभिः हृदयात् ऊर्णाम् उद्वमते मुखात् ।
्शरूपिणा ॥ ३८॥

छन्दोमयः अमृतमयः सहस्रपदवीं प्रभुः ।
्श स्वर उष्म अन्तस्थ भूषिताम् ॥

३९॥

विचित्रभाषाविततां छन्दोभिः चतुर उत्तरैः ।
्षिपते स्वयम् ॥ ४०॥

्तिः एव च ।
्टि अतिजगत् विराट् ॥ ४१॥

किं विधत्ते किम् आचष्टे किम् अनूद्य विकल्पयेत् ।
इति अस्याः हृदयं लोके न अन्यः मत् वेद कश्चन ॥४२॥

मां विधत्ते अभिधत्ते मां विकल्प्य अपोह्यते तु अहम् ।
्थः शब्दः आस्थाय मां भिदाम् ।
मायामात्रम् अनूद्य अन्ते प्रतिषिध्य प्रसीदति ॥ ४३॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे वेदत्रयविभागनिरूपणं नाम एकविंशोऽध्यायः ॥ २१॥

अथ द्वाविंशः अध्यायः ।
उद्धवः उवाच ।

कति तत्त्वानि विश्वेश सङ्ख्यातानि ऋषिभिः प्रभो ।
नव एकादश पञ्च त्रीणि आत्थ त्वम् इह शुश्रुम ॥ १ ॥

्विंशतिं प्राहुः अपरे पञ्चविंशतिम् ।
सप्त एके नव षट् केचित् चत्वारि एकादश अपरे ।
केचित् सप्तदश प्राहुः षोडश एके त्रयोदश ॥ २ ॥

एतावत् त्वम् हि सङ्ख्यानाम् ऋषयः यत् विवक्षया ।
्हसि ॥ ३ ॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्वत्र भाषन्ते ब्राह्मणाः यथा ।
्घटम् ॥ ४ ॥

्मि तत् तथा ।
एवं विवदतां हेतुं शक्तयः मे दुरत्ययाः ॥ ५ ॥

यासां व्यतिकरात् आसीत् विकल्पः वदतां पदम् ।
प्राप्ते शमदमे अपि एति वादस्तमनु शाम्यति ॥ ६ ॥

्षभ ।

्षितम् ॥ ७॥

्मिन् अपि दृश यन्ते प्रविष्टानि इतराणि च ।
्वशः ॥ ८॥

्यम् अतः अमीषां प्रसङ्ख्यानम् अभीप्सताम् ।
्तिसंभवात् ॥ ९॥

अनादि अविद्यायुक्तस्य पुरुषस्य आत्मवेदनम् ।
स्वतः न संभवात् अन्यः तत्त्वज्ञः ज्ञानदः भवेत् ॥ १०॥

पुरुष ईश्वरयोः अत्र न वैलक्षण यम् अणु अपि ।
तत् अन्यकल्पनापार्था ज्ञानं च प्रकृतेः गुणः ॥ ११॥

प्रकृतिः गुणसाम्यं वै प्रकृतेः न आत्मनः गुणाः ।
्ति अन्तहेतवः ॥ १२॥

्म तमः अज्ञानम् इह उच्यते ।
गुणव्यतिकरः कालः स्वभावः सूत्रम् एव च ॥ १३॥

पुरुषः प्रकृतिः व्यक्तम् अहङ्कारः नभः अनिलः ।

्षितिः इति तत्त्वानि उक्तानि मे नव ॥ १४ ॥

्शनं घ्राणः जिह्वा इति ज्ञानशक्तयः ।
्रिः कर्माणि यङ्ग उभयं मनः ॥ १५ ॥

्थजातयः ।
्म आयतन सिद्धयः ॥ १६ ॥

्य कारण रूपिणी ।
सत्त्व आदिभिः गुणैः धत्ते पुरुषः अव्यक्तः ईक्षते ॥ १७ ॥

व्यक्त आदयः विकुर्वाणाः धातवः पुरुष ईक्षया ।
्ति अण्डं संहताः प्रकृतेः बलात् ॥ १८ ॥

सप्त एव धातवः इति तत्र अर्थाः पञ्च खादयः ।
्रिय आसवः ॥ १९ ॥

षड् इति अत्र अपि भूतानि पञ्च षष्ठः परः पुमान् ।
तैः युक्तः आत्मसंभूतैः सृष्ट्वा इदं समुपाविशत् ॥ २० ॥

चत्वारि एव इति तत्र अपि तेजः आपः अन्नम् आत्मनः ।

जातानि तैः इदं जातं जन्म अवयविनः खलु ॥ २१॥

्रियाणि च ।
पञ्चपञ्च एक मनसा आत्मा सप्तदशः स्मृतः ॥ २२॥

तद्वत् षोडशसङ्ख्याने आत्मा एव मनः उच्यते ।
्रियाणि पञ्च एव मनः आत्मा त्रयोदशः ॥ २३॥

्रियाणि च ।
अष्टौ प्रकृतयः च एव पुरुषः च नव इति अथ ॥ २४॥

इति नाना प्रसङ्ख्यानं तत्त्वानाम् ऋषिभिः कृतम् ।
्तिमत्वात् विदुषां किम् अशोभनम् ॥ २५॥

उद्धवः उवाच ।
प्रकृतिः पुरुषः च उभौ यदि अपि आत्मविलक्षणौ ।
अन्योन्य अपाश्रयात् कृष्ण दृश्यते न भिदा तयोः ।
प्रकृतौ लक्ष्यते हि आत्मा प्रकृतिः च तथा आत्मनि ॥ २६॥

एवं मे पुण्डरीकाक्ष महान्तं संशयं हृदि ।
्वन्न वचोभिः नयनैपुणैः ॥ २७॥

्तितः ।
त्वम् एव हि आत्म मायाया गतिं वेत्थ न च अपरः ॥ २८॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्षभ ।
्गः गुरगव्यतिकरात्मकः ॥ २९॥

मम अङ्ग माया गुरगमयी अनेकधा
विकल्पबुद्धीः च गुरगैः विधत्ते ।
्रिविधः अध्यात्मम् एकम्
अथ अधिदैवम् अधिभूतम् अन्यत् ॥ ३०॥

्कं वपुः अत्र रन्ध्रे
परस्परं सिध्यति यः स्वतः खे ।
आत्मा यत् एषम् अपरः यः आद्यः
्धिः ।
एवं त्वक् आदि श्रवरगादि चक्षुः
जिह्व आदि नास आदि च चित्तयुक्तम् ॥ ३१॥

यः असौ गुणक्षोभकृतौ विकारः

प्रधानमूलात् महतः प्रसूतः ।

्रिवृत् मोहविकल्पहेतुः

्रियः च ॥ ३२॥

आत्मापरिज्ञानमयः विवादः

्थनिष्ठः ।

्थः अपि न एव उपरमेत पुंसां

मत्तः परावृत्तधियां स्वलोकात् ॥ ३३॥

उद्धवः उवाच ।

्मभिः प्रभो ।

्ति च ॥ ३४॥

तत् मम आख्याहि गोविन्द दुर्विभाव्यम् अनात्मभिः ।

्चिताः ॥ ३५॥

श्रीभगवान् उवाच ।

्रियैः पञ्चभिः युतम् ।

्तते ॥ ३६॥

ध्यायन् मनः अनुविषयान् दृष्टान् वा अनुश्रुतान् अथ ।
्मतन्त्रं स्मृतिः तत् अनुशाम्यति ॥ ३७॥

विषय अभिनिवेशेन न आत्मानं यत् स्मरेत् पुनः ।
जन्तोः वै कस्यचित् हेतोः मृत्युः अत्यन्तविस्मृतिः ॥ ३८॥

्वभावेन भूरिद ।
विषय स्वीकृतिं प्राहुः यथा स्वप्नमनोरथः ॥ ३९॥

स्वप्नं मनोरथं च इत्थं प्राक्तनं न स्मरति असौ ।
्वं च अनुपश्यति ॥ ४०॥

्रिय आयन सृष्ट्या इदं त्रैविध्यं भाति वस्तुनि ।
बहिः अन्तः भिदाहेतुः जनः असत् जनकृत् यथा ॥ ४१॥

्ति च ।
कालेन अलक्ष्यवेगेन सूक्ष्मत्वात् तत् न दृश्यते ॥ ४२॥

यथा अर्चिषां स्रोतसां च फलानां वा वनस्पतेः ।
्वभूतानां वयः अवस्था आदयः कृताः ॥ ४३॥

सः अयं दीपः अर्चिषां यद्वत् स्रोतसां तत् इदं जलम् ।
सः अयं पुमान् इति नृणां मृषाः गीः धीः मृषा
आयुषाम् ॥ ४४ ॥

्मबीजेन जायते सः अपि अयं पुमान् ।
्निः दारु संयुतः ॥ ४५ ॥

्भजन्मानि बाल्यकौमारयौवनम् ।
वयोमध्यं जरा मृत्युः इति अवस्थाः तनोः नव ॥ ४६ ॥

एताः मनोरथमयीः हि अन्यस्य उच्चावचाः तनूः ।
्चित् जहाति च ॥ ४७ ॥

आत्मनः पितृपुत्राभ्याम् अनुमेयौ भवाप्ययौ ।
न भवाप्ययवस्तूनाम् अभिज्ञः द्वयलक्षणः ॥ ४८ ॥

तरोः बीजविपाकाभ्यां यः विद्वात् जन्मसंयमौ ।
तरोः विलक्षणः द्रष्टा एवं द्रष्टा तनोः पृथक् ॥ ४९ ॥

प्रकृतेः एवम् आत्मानम् अविविच्य अबुधः पुमान् ।

्शसंमूढः संसारं प्रतिपद्यते ॥ ५०॥

सत्त्वसङ्गात् ऋषीन् देवान् रजसा असुरमानुषान् ।
्मभिः ॥ ५१॥

नृत्यतः गायतः पश्यन् यथा एव अनुकरोति तान् ।
्यते ॥ ५२॥

यथा अम्भसा प्रचलता तरवः अपि चलाः इव ।
चक्षुषा भ्राम्यमाणेन दृश्यते भ्रमति इव भूः ॥ ५३॥

यथा मनोरथधियः विषयानुभवः मृषा ।
्ह तथा संसारः आत्मनः ॥ ५४॥

्तते ।
्थ आगमः यथा ॥ ५५॥

्रियैः ।
्पिकं भ्रमम् ॥ ५६॥

्भिः प्रलब्धः असूयितः अथवा ।

ताडितः संनिबद्धः वा वृत्त्या वा परिहापितः ॥ ५७॥

्पितः ।
श्रेयस्कामः कृच्छ्रगतः आत्मना आत्मानम् उद्धरेत् ॥ ५८॥

उद्धवः उवाच ।
यथा एवम् अनुबुद्ध्येयं वद नः वदतां वर ।
सुदुःसहम् इमं मन्यः आत्मनि असत् अतिक्रमम् ॥ ५९॥

विदुषम् अपि विश्वात्मन् प्रकृतिः हि बलीयसी ।
्मनिरतान् शान्ताः ते चरणालयान् ॥ ६०॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे
द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२॥

अथ त्रयोविंशः अध्यायः ।
बादरायणिः उवाच ।
सः एवम् आशंसितः उद्धवेन
्हमुख्यः ।

सभाजयन् बृत्यवचः मुकुन्दः
यः ॥ १ ॥

श्रीभगवान् उवाच ।
जन् ईरितैः ।
दुरुक्तैः भिन्नम् आत्मानं यः समाधातुम् ईश्वरः ॥ २ ॥

मगैः ।
मस्थाः हि असतां परुषेषवः ॥ ३ ॥

ति महत्पुण्यम् इतिहासम् इह उद्धव ।
णयिष्यामि निबोध सुसमाहितः ॥ ४ ॥

जनैः ।
मणाम् ॥ ५ ॥

रिया ।
यः तु कामी लुब्धः अतिकोपनः ॥ ६ ॥

ज्ञातयः अतिथयः तस्य वाङ्मात्रेण अपि न अर्चिताः ।
शून्य अवसथः आत्मा अपि काले कामैः अनर्चितः ॥ ७ ॥

्यस्य द्रुह्यन्ते पुत्रबान्धवाः ।
्रियम् ॥ ८ ॥

तस्य एवं यक्षवित्तस्य च्युतस्य उभयलोकतः ।
्मकामविहीनस्य चुक्रुधुः पञ्चभागिनः ॥ ९ ॥

तत् अवध्यान विस्रस्त पुरा य स्कन्धस्य भूरिद ।
्थः अपि अगच्छन् निधनं बहु आयास परिश्रमः ॥ १० ॥

्चित् अस्यवः उद्धव ।
्चित् ब्रह्मबन्धोः नृपार्थिवात् ॥ ११ ॥

्मकामविवर्जितः ।
्षितः च स्वजनैः चिन्ताम् आप दुरत्ययाम् ॥ १२ ॥

्विनः ।
्वेदः सुमहान् अभूत् ॥ १३ ॥

सः च आह इदम् अहो कष्टं वृथा आत्मा मे अनुतापितः ।
्थ आयासः ईदृशः ॥ १४ ॥

प्रायेण अर्थाः कदर्याणां न सुखाय कदाचन ।
इह च आत्मोपतापाय मृतस्य नरकाय च ॥ १५॥

विनां शुद्धं श्लाघ्याः ये गुणिनां गुणाः ।
सितम् ॥ १६॥

थस्य साधने सिद्धः उत्कर्षे रक्षणे व्यये ।
नाश उपभोगः आयासः त्रासः चिन्ता भ्रमः नृणाम् ॥ १७॥

स्तेयं हिंसा अनृतं दम्भः कामः क्रोधः स्मयः मदः ।
भेदः वैरम् अविश्वासः संस्पर्धा व्यसनानि च ॥ १८॥

थमूलाः मताः नृणाम् ।
थम् अर्थाख्यं श्रेयः अर्थी दूरतः त्यजेत् ॥ १९॥

भिद्यन्ते भ्रातरः दाराः पितरः सुहृदः तथा ।
वे अरयः कृताः ॥ २०॥

थेन अल्पीयसा हि एते संरब्धा दीप्तम् अन्यवः ।
ति सहसा उत्सृज्य सौहृदम् ॥

२१॥

्विज अग्र्यताम् ।
्ति अशुभां गतिम् ॥

२२॥

्गयोः द्वारं प्राप्य लोकम् इमं पुमान् ।
्थस्य धामनि ॥ २३॥

देवर्षि पितृ भूतानि ज्ञातीन् बन्धून् च भागिनः ।
असंविभज्य च आत्मानं यद्ववित्तः पतति अधः ॥ २४॥

्थेहया वित्तं प्रमत्तस्य वयः बलम् ।
्ति जरठः किं नु साधये ॥ २५॥

्थेहया असकृत् ।
कस्यचित् मायया नूनं लोकः अयं सुविमोहितः ॥ २६॥

किं धनैः धनदैः वा किं कामैः वा कामदैः उत ।

्मभिः वा उत जन्मदैः ॥ २७॥

्वदेवमयः हरिः ।
्वेदः च आत्मनः प्लवः ॥ २८॥

सः अहं कलौ अशेषेण शोषयिष्ये अङ्गम् आत्मनः ।
्थे यदि स्यात् सिद्धः आत्मनि ॥ २९॥

्रिभुवनेश्वराः ।
्तेन ब्रह्मलोकं खट्वाङ्गः समसाधयत् ॥ ३०॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्विजसत्तमः ।
उन्मुच्य हृदयग्रन्थीन् शान्तः भिक्षुः अभूत् मुनिः ॥ ३१॥

्रिय अनिलः ।
्षितः अविशत् ॥ ३२॥

तं वै प्रवयसं भिक्षुम् अवधूतम् असज्जनाः ।
्यभवन् भद्रः बह्वीभिः परिभूतिभिः ॥ ३३॥

्रिवेर्गुं जगृहुः एके पात्रं कमरा डलुम् ।
पीठं च एके अक्षसूत्रं च कन्थां चीरारिग केचन ॥ ३४ ॥

प्रदाय च पुनः तानि दर्शितानि आददुः मुनेः ।
अन्नं च भैक्ष्यसम्पन्नं भुञ्जानस्य सरित् तटे ॥ ३५ ॥

्धनि ।
्ति चेत् ॥ ३६ ॥

्भिः स्तेनः अयम् इति वादिनः ।
्ति रज्ज्वा तं केचित् बध्यतां बध्यताम् इति ॥ ३७ ॥

्मध्वजः शठः ।
्भितः ॥ ३८ ॥

अहो एषः महासारः धृतिमान् गिरिः आडिव ।
्थं बकवत् दृढनिश्चयः ॥ ३९ ॥

्ति च ।
्विजम् ॥ ४० ॥

एवं सः भौतिकं दुःखं दैविकं दैहिकं च यत् ।
भोक्तव्यम् आत्मनः दिष्टं प्राप्तं प्राप्तम् अबुध्यत ॥ ४१॥

परिभूतः इमां गाथाम् अगायत नराधमैः ।
्विकीम् ॥ ४२॥

्विजः उवाच ।
न अयं जनः मे सुखदुःखहेतुः
्मकालाः ।
्ति
्तयेत् यत् ॥ ४३॥

मनः गुणान् वै सृजते बलीयः
ततः च कर्माणि विलक्षणानि ।
शुक्लानि कृष्णानि अथ लोहितानि
्ति ॥ ४४॥

अनीहः आत्मा मनसा समीहता
्विचष्टे ।
मनः स्वलिङ्गं परिगृह्य कामान्

जुषन् निबद्धः गुणसङ्गतः असौ ॥ ४५॥

्मः नियमः यमः च

श्रुतं च कर्माणि च सद्व्रतानि ।

्वे मनोनिग्रहलब्धणान्ताः

परः हि योगः मनसः समाधि ॥ ४६॥

समाहितं यस्य मनः प्रशान्तम्

दानादिभिः किं वद तस्य कृत्यम् ।

असंयतं यस्य मनः विनश्यत्

दानादिभिः चेत् अपरं किमेभिः ॥ ४७॥

मनोवशे अन्ये हि अभवन् स्म देवाः

मनः च न अन्यस्य वशं समेति ।

भीष्मः हि देवः सहसः सहीयान्

युञ्ज्यात् वशे तं सः हि देवदेवः ॥ ४८॥

्जयं शत्रुम् असह्यवेगं

मरुन्तुदं तत् न विजित्य केचित् ।

्ति असत् विग्रहम् अत्र मर्त्यैः

मित्राणि उदासीन रिपून् विमूढाः ॥ ४९॥

देहं मनोमात्रम् इमं गृहीत्वा
मम अहम् इति अन्ध धियः मनुष्याः ।
एषः अहम् अन्यः अयम् इति भ्रमेण
्ति ॥ ५०॥

जनः तु हेतुः सुखदुःखयोः चेत्
किम् आत्मनः च अत्र ह भौमयोः तत् ।
्भिः
तत् वेदनायां कतमाय कुप्येत् ॥ ५१॥

दुःखस्य हेतुः यदि देवताः तु
किम् आत्मनः तत्र विकारयोः तत् ।
यत् अङ्गम् अङ्गेन निहन्यते क्वचित्
क्रुध्येत कस्मै पुरुषः स्वदेहे ॥ ५२॥

आत्मा यदि स्यात् सुखदुःखहेतुः
किम् अन्यतः तत्र निजस्वभावः ।
न हि आत्मनः अन्यत् यदि तत् मृषा स्यात्

क्रुध्येत कस्मात् न सुखं न दुःखम् ॥ ५३॥

ग्रहाः निमित्तं सुखदुःखयोः चेत्
किम् आत्मनः अजस्य जनस्य ते वै ।
्ति पीडाम्
क्रुध्येत कस्मै पुरुषः ततः अन्यः ॥ ५४॥

कर्माः तु हेतुः सुखदुःखयोः चेत्
किम् आत्मनः तत् हि जडाजडत्वे ।
्रगः
्ममूलम् ॥ ५५॥

कालः तु हेतुः सुखदुःखयोः चेत्
किम् आत्मनः तत्र तत् आत्मकः असौ ।
न अग्नेः हि तापः न हिमस्य तत् स्यात्
क्रुध्येत कस्मै न परस्य द्वन्द्वम् ॥ ५६॥

न केनचित् क्व अपि कथञ्चन अस्य
द्वन्द्व उपरागः परतः परस्य ।
यथाहमः संसृतिरूपिरगः स्यात्

एवं प्रबुद्धः न बिभेति भूतैः ॥ ५७॥

एतां सः आस्थाय परात्मनिष्ठाम्
्वतमैः महर्षिभिः ।
अहं तरिष्यामि दुरन्तपारम्
्रिनिषेवया एव ॥ ५८॥

श्रीभगवान् उवाच ।
निर्विद्य नष्टद्रविणः गतक्लमः
्यटमानः इत्थम् ।
्भिः अपि स्वधर्मात्
्पितः अमुं मुनिः आह गाथाम् ॥ ५९॥

सुखदुःखप्रदः न अन्यः पुरुषस्य आत्मविभ्रमः ।
मित्र उदासीनरिपवः संसारः तमसः कृतः ॥ ६०॥

तस्मात् सर्वात्मना तात निगृहाण मनो धिया ।
मयि आवेशितया युक्तः एतावान् योगसङ्ग्रहः ॥ ६१॥

यः एतां भिक्षुणा गीतां ब्रह्मनिष्ठां समाहितः ।

धारयन् श्रावयन् श्रुरा वन् द्वन्द्वैः न एव अभिभूयते ॥ ६२॥

इति श्रीमद्भागवते महापुरारो पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे
बिह्नुगीतनिरूपरां नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्याः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
्चितम् ।
्पिकं भ्रमम् ॥ १॥

्पितम् ।
यदा विवेकनिपुरााः आदौ कृतयुगे अयुगे ॥ २॥

्पितम् ।
्विधा समभवत् बृहत् ॥ ३॥

्मिका ।
ज्ञानं तु अन्यतरः भावः पुरुषः सः अभिधीयते ॥ ४॥

तमः रजः सत्त्वम् इति प्रकृतेः अभवन् गुराः ।

मया प्रक्षोभ्यमाणायाः पुरुष अनुमतेन च ॥ ५॥

तेभ्यः समभवत् सूत्रं महान् सूत्रेण संयुतः ।
्वतः जातः यः अहङ्कारः विमोहनः ॥ ६॥

्रिवृत् ।
्रिय मनसां कारणं चित् अचित् मयः ॥ ७॥

्रियाणि च ।
तैजसात् देवताः आसन् एकादश च वैकृतात् ॥ ८॥

्वे संहति अकारिणः ।
अण्डम् उत्पादयामासुः मम आयतनम् उत्तमम् ॥ ९॥

्थितौ ।
मम नाभ्याम् अभूत् पद्मं विश्वाख्यं तत्र च आत्मभूः ॥

१०॥

सः असृजत् तपसा युक्तः रजसा मत् अनुग्रहात् ।
्रिधा ॥ ११॥

देवानाम् ओकः आसीत् स्वः भूतानां च भुवः पदम् ।
्रितयात् परम् ॥

१२॥

अधः असुराणां नागानां भूमेः ओकः असृजत् प्रभुः ।
्रिगुण आत्मनाम् ॥ १३॥

योगस्य तपसः च एव न्यासस्य गतयः अमलाः ।
्तियोगस्य मद्गतिः ॥ १४ ॥

्मयुक्तम् इदं जगत् ।
्मिन् उन्मज्जति निमज्जति ॥ १५॥

अणुः बृहत् कृशः स्थूलः यः यः भावः प्रसिध्यति ।
्वः अपि उभयसंयुक्तः प्रकृत्या पुरुषेण च ॥ १६॥

यः तु यस्य आदिः अन्तः च सः वै मध्यं च तस्य सन् ।
्थः यथा तैजस पार्थिवाः ॥ १७॥

्वः तु भावः विकुरुते अपरम् ।
आदिः अन्तः यदा यस्य तत् सत्यम् अभिधीयते ॥ १८॥

प्रकृतिः हि अस्य उपादानम् आधारः पुरुषः परः ।
्रितयं तु अहम् ॥ १९॥

्येरग नित्यशः ।
्थिति अन्तः यावत् ईश्वरगम् ॥ २०॥

विराट् मया आसाद्यमानः लोककल्पविकल्पकः ।
पञ्चत्वाय विशेषाय कल्पते भुवनैः सह ॥ २१॥

्त्यम् अन्नं धानासु लीयते ।
धानाः भूमौ प्रलीयन्ते भूमिः गन्धे प्रलीयते ॥ २२॥

अप्सु प्रलीयन्ते गन्धः आपः च स्वगुरगे रसे ।
लीयते ज्योतिषि रसः ज्योती रूपे प्रलीयते ॥ २३॥

्शे लीयते सः अपि च अम्बरे ।
्रियारिग स्वयोनिषु ॥ २४॥

योनिः वैकारिके सौम्य लीयते मनसि ईश्वरे ।
शब्दः भूतादिम् अपि एति भूतादिः महति प्रभुः ॥ २५॥

सः लीयते महान् स्वेषु गुणेषु गुणवत्तमः ।
ते अव्यक्ते सम्प्रलीयन्ते तत्कले लीयते अव्यये ॥ २६॥

कालः मायामये जीवे जीवः आत्मनि मयि अजे ।
आत्मा केवलः आत्मस्थः विकल्प अपाय लक्षणः ॥ २७॥

्पिकः भ्रमः ।
्क उदये तमः ॥ २८॥

्थिभेदनः ।
प्रतिलोम अनुलोमाभ्यां परावरदृशा मया ॥ २९॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे
प्रकृतिपुरुषसाङ्ख्ययोगो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।
श्रीभगवानुवाच ।

गुणानाम् असमिश्राणां पुमान्येन यथा भवेत् ।
्य इअदम् उपधारय शंसतः ॥ १ ॥

समः दमः तितिक्षा ईक्षा तपः सत्यं दया स्मृतिः ।
्वृतिः
॥ २ ॥

कामः ईहा मदः तृष्णा स्तम्भः आशीः भिदा सुखम् ।
्यं बल उद्यमः ॥ ३ ॥

क्रोधः लोभः अनृतं हिंसा याञ्चा दम्भः क्लमः कलिः ।
शोकमोहौ विषादार्ती निद्रा आशा भीः अनुद्यमः ॥ ४ ॥

्वशः ।
वृत्तयः वर्णितप्रायाः संनिपातम् अथः श्रुणु ॥ ५ ॥

संनिपातः तु अहम् इति मम इति उद्धव या मतिः ।
्रियासुभिः ॥ ६ ॥

्ठितः ।
्षः अयं श्रद्धाः अतिधनावहः ॥ ७ ॥

्तिलब्धरगो निष्ठा पुमान् यः हि गृहाश्रमे ।
्मे च अनुतिष्ठेत गुरगानां समितिः हि सा ॥ ८॥

पुरुषं सत्त्वसंयुक्तम् अनुमीयात् शम आदिभिः ।
कामादिभी रजोयुक्तं क्रोधाद्यैः तमसा युतम् ॥ ९॥

्मभिः ।
्रियम् एव वा ॥ १०॥

्मभिः ।
तं रजःप्रकृतिं विद्यात् हिंसाम् आशास्य तामसम् ॥ ११॥

सत्त्वं रजः तमः इति गुरगाः जीवस्य न एव मे ।
चित्तजा यैः तु भूतानां सज्जमानः निबध्यते ॥ १२॥

यदेतरौ जयेत् सत्त्वं भास्वरं विशदं शिवम् ।
्मज्ञान आदिभिः पुमान् ॥ १३॥

यदा जयेत् तमः सत्त्वं रजः सङ्गं भिदा चलम् ।
्रिया ॥ १४॥

यदा जयेत् रजः सत्त्वं तमः मूढः लयं जडम् ।
युज्येत शोकमोहाभ्यां निद्रया हिंसया आशया ॥ १५ ॥

्वृतिः ।
्धि मत्पदम् ॥ १६ ॥

्वृतिः च चेतसाम् ।
गात्रास्वास्थ्यं मनः भ्रान्तं रजः एतैः निशामय ॥ १७ ॥

सीदत् चित्तं विलीयेत चेतसः ग्रहणे अक्षमम् ।
मनः नष्टं तमः ग्लानिः तमः तत् उपधारय ॥ १८ ॥

एधमाने गुणे सत्त्वे देवानां बलम् एधते ।
असुराणां च रजसि तमसि उद्धव रक्षसाम् ॥ १९ ॥

सत्त्वात् जगरणं विद्यात् रजसा स्वप्नम् आदिशेत् ।
्रिषु सन्ततम् ॥ २० ॥

्ति सत्त्वेन आब्रह्मणः जनाः ।

तमसा अधः अधः आमुख्यात् रजसा अन्तरचारिगः ॥
२१॥

्ति नरलोकं रजोलयाः ।
्गुणाः ॥ २२॥

्म तत् ।
राजसं फलसङ्कल्पं हिंसाप्रायादि तामसम् ॥ २३॥

्पिकं च यत् ।
्गुणं स्मृतम्
॥ २४॥

्विकः वासः ग्रामः राजसः उच्यते ।
्गुणम् ॥ २५॥

्विकः कारकः असङ्गी रागान्धः राजसः स्मृतः ।
्गुणः मदपाश्रयः ॥ २६॥

्मश्रद्धा तु राजसी ।
्गुणा ॥ २७॥

विकं स्मृतम् ।
रियप्रेष्ठं तामसं च आर्तिद अशुचि ॥ २८॥

विकं सुखम् आत्मोत्थं विषयोत्थं तु राजसम् ।
गुणं मदपाश्रयम् ॥ २९॥

म च कारकाः ।
वः एव हि ॥

३०॥

ठिताः ॥ ३१॥

मनिबन्धनाः ।
येन इमे निर्जिताः सौम्य गुणाः जीवेन चित्तजाः ।
निष्ठः मद्भावाय प्रपद्यते ॥ ३२॥

तस्मात् अहम् इमं लब्ध्वा ज्ञानविज्ञानसंभवम् ।
धूय मां भजन्तु विचक्षणाः ॥ ३३॥

्रियः ।
रजः तमः च अभिजयेत् सत्त्वसंसेवया मुनिः ॥ ३४ ॥

सत्त्वं च अभिजयेत् युक्तः नैरपेक्ष्येण शान्तधीः ।
सम्पद्यते गुणैः मुक्तः जीवः जीवं विहाय माम् ॥ ३५ ॥

्मुक्तः गुणैः च आशयसंभवैः ।
्णः न बहिः न अन्तरः चरेत् ॥ ३६ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे
्गुणनिरूपणं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

्विंशोऽध्यायः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
्थितः ।
आनन्दं परमात्मानम् आत्मस्थं समुपैति माम् ॥१ ॥

गुणमय्याः जीवयोन्याः विमुक्तः ज्ञाननिष्ठया ।
गुणेषु मायामात्रेषु दृश्यमानेषु अवस्तुतः ।

्तमानः अपि न पुमान् युज्यते अवस्तुभिः गुरगैः ॥ २॥

सङ्गं न कुर्यात् असतां शिश्न उदर तृपां क्वचित् ।
तस्य अनुगतः तमसि अन्धे पतति अन्ध अनुगान्धवत् ॥
३॥

ऐलः सम्राट् इमां गाथाम् अगायत बृहच्छ्रवाः ।
्वशी विरहात् मुह्यन् निर्विस्पः शोकसंयमे ॥ ४॥

त्यक्त्वा आत्मानं व्रजन्तीं तां नग्नः उन्मत्तवत् नृपः ।
विलपन् अन्वगात् जाये घोरे तिष्ठ इति विक्लवः ॥ ५॥

्षयामिनीः ।
्वशी आकृष्टचेअतनः ॥ ६॥

ऐलः उवाच ।
अहो मे मोहविस्तारः कामकष्मलचेतसः ।
देव्याः गृहीतकरा ठस्य न आयुःखरा डाः इमे स्मृताः ॥
७॥

्यः वा अभ्युदितः अमुया ।

्षपूगानां बत अहानि गतानि उत ॥ ८॥

अहो मे आत्मसंमोहः येन आत्मा योषितां कृतः ।
क्रीडामृगः चक्रवर्ती नरदेवशिखामणिः ॥ ९॥

सपरिच्छदम् आत्मानं हित्वा तृणम् इव ईश्वरम् ।
्रियं च अन्वगमं नग्नः उन्मत्तवत् रुदन् ॥ १०॥

कुतः तस्य अनुभावः स्यात् तेजः ईशत्वम् एव वा ।
्रियं यान्तीं खरवत् पादताडितः ॥ ११॥

किं विद्यया किं तपसा किं त्यागेन श्रुतेन वा ।
किं विविक्तेन मौनेन स्त्रीभिः यस्य मनः हृतम् ॥ १२॥

्डित मानिनम् ।
यः अहम् ईश्वरतां प्राप्य स्त्रीभिः गो खरवत् जितः ॥ १३॥

्वश् यः अधरासवम् ।
्निः आहुतिभिः यथा ॥ १४॥

पुंश्चल्या अपहृतं चित्तं कोन्वन्यः मोचितुं प्रभुः ।

आत्मारामेश्वरम् ऋते भगवन्तम् अधोक्षजम् ॥ १५ ॥

्मतेः ।
मनोगतः महामोहः न अपयाति अजितात्मनः ॥ १६ ॥

्पचेतसः ।
्रियः ॥ १७ ॥

्धि आदि आत्मकः अशुचिः ।
क्व गुणाः सौमनस्य आद्याः हि अध्यासः अविद्यया कृतः ॥ १८ ॥

पित्रोः किं स्वं नु भार्यायाः स्वामिनः अग्नेः श्वगृध्रयोः ।
किम् आत्मनः किं सुहृदाम् इति यः न अवसीयते ॥ १९ ॥

्मिन् कलेवरे अमेध्ये तुच्छनिष्ठे विषज्जते ।
्रियः ॥ २० ॥

्थि संहतौ ।
विण् मूत्रपूये रमतां कृमीणां कियत् अन्तरम् ॥ २१ ॥

्थवित् ।
्रिय संयोगात् मनः क्षुभ्यति न अन्यथा ॥ २२॥

अदृष्टात् अश्रुतात् भावात् न भावः उपजायते ।
्तिमितं मनः ॥ २३॥

्रियैः ।
्गः किमु मादृशाम् ॥

२४॥

श्रीभगवान् उवाच ।
एवं प्रगायन् नृपदेवदेवः
्वशीलोकम् अथः विहाय ।
आत्मानम् आत्मनि अवगम्य मां वै
उपारमत् ज्ञानविधूतमोहः ॥ २५॥

्धिमान् ।
्तिभिः ॥ २६॥

्चित्ताः प्रशान्ताः समदर्शिनः ।

द्वन्द्वाः निष्परिग्रहाः ॥ २७॥

तेषु नित्यं महाभागः महाभागेषु मत्कथाः ।
ति अघम् ॥ २८॥

ति च अदृताः ।
ति ते मयि ॥ २९॥

तिं लब्धवतः साधोः किम् अन्यत् अवशिष्यते ।
मयि अनन्तगुणे ब्रह्मणि आनन्द अनुभव आत्मनि ॥ ३०॥

यथा उपश्रयमाणस्य भगवन्तं विभावसुम् ।
शीतं भयं तमः अपि एति साधून् संसेवतः तथा ॥ ३१॥

निमज्ज्य उन्मज्ज्यतां घोरे भवाब्धौ परम अयनम् ।
सन्तः ब्रह्मविदः शान्ताः नौः दृढ इव अप्सु मज्जताम् ॥
३२॥

अन्नं हि प्राणिनां प्राणः आर्तानां शरणं तु अहम् ।
मः वित्तं नृणां प्रेत्य सन्तः अर्वाक् बिभ्यतः अरणम् ॥

३३॥

्थितः ।
देवताः बान्धवाः सन्तः सन्तः आत्मा अहम् एव च ॥ ३४॥

्वश या लोकनिःस्पृहः ।
मुक्तसङ्गः महीम् एताम् आत्मारामः चचार ह ॥ ३५॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे
्विंशोऽध्यायः ॥ २६॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।
उद्धवः उवाच ।
्रियायोगं समाचद्दव भवत् आराधनं प्रभो ।
्षभ ॥ १॥

्ति मुनयः मुहुः निःश्रेयसं नृणाम् ।
्यः अङ्गिरसः सुतः ॥ २॥

निःसृतं ते मुखाम्भोजाद्यत् आह भगवान् अजः ।

पुत्रेभ्यः भृगुमुख्येभ्यः देव्यै च भगवान् भवः ॥ ३॥

्ववर्णानाम् आश्रमाणां च संमतम् ।
श्रेयसाम् उत्तमं मन्ये स्त्रीशूद्राणां च मानद ॥ ४॥

्मबन्धविमोचनम् ।
भक्ताय च अनुरक्ताय ब्रूहि विश्वेश्वर ईश्वर ॥ ५॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्मकाण्डस्य च उद्धव ।
्वशः ॥ ६॥

्रिविधः मखः ।
्चयेत् ॥ ७॥

्विजत्वं प्राप्य पूरुषः ।
यथा यजेत मां भक्त्या श्रद्धया तत् निबोध मे ॥ ८॥

्विजः ।
्चेत् स्वगुरुं माम् अमायया ॥ ९॥

्वं स्नानं प्रकुर्वीत धौतदन्तः अङ्गशुद्धये ।
उभयैः अपि च स्नानं मन्त्रैः मृद्ग्रहणादिना ॥ १० ॥

्ति आदि कर्माणि वेदेन अचोदितानि मे ।
्मपावनीम् ॥ ११ ॥

शैली दारुमयी लौही लेप्या लेख्या च सैकती ।
मनोमयी मणिमयी प्रतिमा अष्टविधा स्मृता ॥ १२ ॥

्दिरम् ।
्चने ॥ १३ ॥

्डिले तु भवेत् द्वयम् ।
्जनम् ॥ १४ ॥

द्रव्यैः प्रसिद्धैः मत् यागः प्रतिमादिषु अमायिनः ।
भक्तस्य च यथालब्धैः हृदि भावेन च एव हि ॥ १५ ॥

स्नान अलङ्करणं प्रेष्ठम् अर्चायाम् एव तु उद्धव ।
्डिले तत्त्वविन्यासः वह्नौ आज्यप्लुतं हविः ॥ १६ ॥

्हरणं प्रेष्ठं सलिले सलिल आदिभिः ।
श्रद्धया उपाहृतं प्रेष्ठं भक्तेन मम वारि अपि ॥ १७॥

्यपि अभक्त उपहृतं न मे तोषाय कल्पते ।
गन्धः धूपः सुमनसः दीपः अन्न आद्य च किं पुनः ॥ १८॥

्पित आसनः ।
्चेत् अर्चायाम् अथ संमुखः ॥ १९॥

कृतन्यासः कृतन्यासां मदर्चां पाणिना मृजेत् ।
कलशं प्रोक्षणीयं च यथावत् उपसाधयेत् ॥ २०॥

्भिः देवयजनं द्रव्याणि आत्मानम् एव च ।
्भिः तैः तैः द्रव्यैः च साधयेत्
॥ २१॥

्थं त्रीणि पात्राणि दैशिकः ।
हृदा शीर्ष्णा अथ शिखया गायत्र्या च अभिमन्त्रयेत् ॥

२२॥

्नि संशुद्धे हृत्पद्मस्थां परां मम ।
अरा वीं जीवकलां ध्यायेत् नाद अन्ते सिद्धभाविताम् ॥
२३॥

तया आत्मभूतया पिरा डे व्याप्ते सम्पूज्य तन्मयः ।
्च आदिषु स्थाप्य न्यस्त अङ्गं मां प्रपूजयेत् ॥

२४॥

्हरा आदीन् उपचारान् प्रकल्पयेत् ।
धर्मादिभिः च नवभिः कल्पयित्वा आसनं मम ॥ २५॥

पद्मम् अष्टदलं तत्र कर्णिकाकेसर उज्ज्वलम् ।
उभाभ्यां वेदतन्त्राभ्यां मह्यं तु उभयसिद्धये ॥ २६॥

्शनं पाञ्चजन्यं गदासीषुधनुः हलान् ।
मुसलं कौस्तुभं मालां श्रीवत्सं च अनुपूजयेत् ॥ २७॥

नन्दं सुनन्दं गरुडं प्रचरा डं चरा डम् एव च ।
महाबलं बलं च एव कुमुदं कुमुदेक्षराम् ॥ २८॥

दुर्गां विनायकं व्यासं विष्वक्सेनं गुरून् सुरान् ।
स्वे स्वे स्थाने तु अभिमुखान् पूजयेत् प्रोक्षण आदिभिः ॥
२९ ॥

्पूर कुङ्कुम अगरु वासितैः ।
सलिलैः स्नापयेत् मन्त्रैः नित्यदा विभवे सति ॥ ३० ॥

्म अनुवाकेन महापुरुषविद्यया ।
पौरुषेण अपि सूक्तेन सामभीः राजनादिभिः ॥ ३१ ॥

वस्त्र उपवीत आभरण पत्र स्रक् गन्ध लेपनैः ।
अलङ्कुर्वीत सप्रेम मद्भक्तः मां यथा उचितम् ॥ ३२ ॥

पाद्यम् आचमनीयं च गन्धं सुमनसः अक्षतान् ।
्चकः ॥ ३३ ॥

गुडपायससर्पींषि शष्कुलि आपूप मोदकान् ।
संयाव दधि सूपां च नैवेद्यं सति कल्पयेत् ॥ ३४ ॥

्श दन्तधौ अभिषेचनम् ।
्वणि स्युः उतान्वहम् ॥ ३५ ॥

्तवेदिभिः ।
्निम् आधाय परितः समूहेत् पाणिना उदितम् ॥ ३६॥

्युद्धेत् अन्वाधाय यथाविधि ।
प्रोक्षणा या आसाद्य द्रव्याणि प्रोक्ष्याग्नौ भावयेत माम् ॥
३७॥

तप्तजाम्बूनदप्रख्यं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।
्भुजं शान्तं पद्मकिञ्जल्कवाससम् ॥ ३८॥

स्फुरत् किरीट कटक कटिसूत्रवर अङ्गदम् ।
श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत् कौस्तुभं वनमालिनम् ॥ ३९॥

्च्य दारूणि हविषा अभिघृतानि च ।
प्रास्य आज्यभागौ आघारौ दत्त्वा च आज्यप्लुतं हविः ॥
४०॥

्च अवदानतः ।
्टिकृतं बुधः ॥ ४१॥

्षदेभ्यः बलिं हरेत् ।
मूलमन्त्रं जपेत् ब्रह्म स्मरन् नारायरग आत्मकम् ॥ ४२॥

दत्त्वा आचमनम् उच्छेषं विष्वक्सेनाय कल्पयेत् ।
्हयेत् ॥ ४२॥

उपगायन् गृरगन् नृत्यन् कर्मारिग अभिनयन् मम ।
्तं क्षरिगकः भवेत् ॥ ४४।
स्तवैः उच्चावचैः स्तोत्रैः पौरारगैः प्रकृतैः अपि ।
स्तुत्वा प्रसीद भगवन् इति वन्देत दरा डवत् ॥ ४५॥

शिरः मत् पादयोः कृत्वा बाहुभ्यां च परस्परम् ।
्रगवात् ॥ ४६॥

इति शेषां मया दत्तां शिरसि आधाय सादरम् ।
उद्वासयेत् चेत् उद्वास्यं ज्योतिः ज्योतिषि तत् पुनः ॥ ४७॥

्चयेत् ।
्थितः ॥ ४८॥

्रिकैः ।

्सिताम् ॥ ४९॥

्दिरं कारयेत् दृढम् ।
्रितान् ॥ ५०॥

्वसु अथ अन्वहम् ।
्टिताम् इयात् ॥ ५१॥

्वभौमंसद्मना भुवनत्रयम् ।
्रिभिः मत् साम्यताम् इयात् ॥ ५२॥

्तियोगेन विन्दति ।
्तियोगं सः लभते एवं यः पूजयेत माम् ॥ ५३॥

यः स्वदत्तां परैः दत्तं हरेत सुरविप्रयोः ।
्तिं सः जायते विड्भुक् वर्षाणाम् अयुतायुतम् ॥ ५४॥

्तुः च सारथेः हेतोः अनुमोदितुः एव च ।
्मणां भागिनः प्रेत्य भूयः भूयसि तत्फलम् ॥ ५५॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां

संहितायामेकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे
सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७॥

अथ अष्टविंशः अध्यायः ।
श्रीभगवान् उवाच ।
हयेत् ।
विश्वम् एकात्मकं पश्यन् प्रकृत्या पुरुषेण च ॥ १॥

परस्वभावकर्माणि यः प्रशंसति निन्दति ।
सः आशु भ्रश्यते स्वार्थात् असत्य अभिनिवेशतः ॥ २॥

तैजसे निद्रया आपन्ने पिण्डस्थः नष्टचेतनः ।
थदृक् पुमान् ॥ ३॥

किं भद्रं किम् अभद्रं वा द्वैतस्य अवस्तुनः कियत् ।
वाचा उदितं तत् अनृतं मनसा ध्यातम् एव च ॥ ४॥

थकारिणः ।
ति आमृत्युतः भयम् ॥ ५॥

आत्मा एव तत् इदं विश्वं सृज्यते सृजति प्रभुः ।

्रियते हरति ईश्वरः ॥ ६॥

तस्मात् नहि आत्मनः अन्यस्मात् अन्यः भावः निरूपितः
।
्मूला भातिः आत्मनि ।
्रिविधं मायया कृतम् ॥ ७॥

एतत् विद्वान् मदुदितं ज्ञानविज्ञाननैपुणम् ।
्यवत् ॥ ८॥

प्रत्यक्षेण अनुमानेन निगमेन आत्मसंविदा ।
आदि अन्तवत् असत् ज्ञात्वा निःसङ्गः विचरेत् इह ॥ ९॥

उद्धवः उवाच ।
न एव आत्मनः न देहस्य संसृतिः द्रष्टृदृश्ययोः ।
अनात्मस्वदृशोः ईश कस्य स्यात् उपलभ्यते ॥ १०॥

आत्मा अव्ययः अगुणः शुद्धः स्वयञ्ज्योतिः अनावृतः ।
्निवत् दारुवत् देहः कस्य इह संसृतिः ॥ ११॥

श्रीभगवान् उवाच ।

्षरागम् ।
्थः अपि अविवेकिनः ॥ १२॥

्तते ।
्थ आगमः यथा ॥ १३॥

्थभृत् ।
सः एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते ॥ १४ ॥

्ष भय क्रोध लोभ मोह स्पृहादयः ।
अहङ्कारस्य दृश्यन्ते जन्म मृत्युः च न आत्मनः ॥ १५॥

्रिय प्राण मनः अभिमानः
्म मूर्तिः ।
सूत्रं महान् इति उरुधा इव गीतः
संसारः आधावति कालतन्त्रः ॥ १६॥

अमूलम् एतत् बहुरूप रूपितं
्म ।
ज्ञानासिना उपासनया शितेन

छित्त्वा मुनिः गां विचरति अतृष्रगः ॥ १७॥

ज्ञानं विवेकः निगमः तपः च
प्रत्यक्षम् ऐतिह्यम् अथ अनुमानम् ।
आदि अन्तयोः अस्य यत् एव केवलम्
कालः च हेतुः च तत् एव मध्ये ॥ १८॥

यथा हिररा यं स्वकृतं पुरस्तात्
्वस्य हिररा मयस्य ।
्यमारगम्
नानापदेशैः अहम् अस्य तद्वत् ॥ १९॥

्रियवस्तम् अङ्ग
्तृ ।
समन्वयेन व्यतिरेकतः च
्येरग तत् एव सत्यम् ॥ २०॥

न यत् पुरस्तात् उत यत् न पश्चात्
मध्ये च तत् न व्यपदेशमात्रम् ।
भूतं प्रसिद्धं च परेरग यद्यत्

तत् एव तत् स्यात् इति मे मनीषा ॥ २१॥

अविद्यमानः अपि अवभासते यः
्गः एषः ।
ब्रह्म स्वयञ्ज्योतिः अतः विभाति
्थ आत्म विकार चित्रम् ॥ २२॥

एवं स्फुटं ब्रह्मविवेकहेतुभिः
परापवादेन विशारदेन ।
छित्त्वा आत्मसन्देहम् उपारमेत
स्वानन्दतुष्टः अखिल कामुकेभ्यः ॥ २३॥

्रियाणि
देवाः हि असुः वायुजलं हुताशः ।
मनः अन्नमात्रं धिषणा च सत्त्वम्
्थसाम्यम् ॥ २४॥

समाहितैः कः करणैः गुणात्मभिः
गुणः भवेत् मत्सुविविक्तधाम्नः ।
्षिप्यमाणैः उत किं न दूषणम्

घनैः उपेतैः विगतैः रवेः किम् ॥ २५॥

यथा नभः वायु अनल अम्बु भू गुणैः
्तुगुणैः न सज्जते ।
तथा अक्षरं सत्त्व रजः तमः मलैः
अहंमतेः संसृतिहेतुभिः परम् ॥ २६॥

्जनीयः
गुणेषु मायारचितेषु तावत् ।
्तियोगेन दृढेन यावत्
रजः निरस्येत मनःकषायः ॥ २७॥

्सितः नृणाम्
पुनः पुनः सन्तुदति प्ररोहन् ।
्म
्वसङ्गम् ॥ २८॥

कुयोगिनः ये विहित अन्तरायैः
्रिदश उपसृष्टैः ।
ते प्राक्तन अभ्यासबलेन भूयः

्मतन्त्रम् ॥ २९ ॥

्रियते च जन्तुः
केनापि असौ चोदितः आनिपातात् ।
्थितः अपि
निवृत्त तृष्णः स्वसुख अनुभूत्या ॥ ३० ॥

तिष्ठन्तम् आसीनम् उत व्रजन्तम्
शयानम् उक्षन्तम् अदन्तम् अन्नम् ।
स्वभावम् अन्यत् किम् अपि इहमानम्
आत्मानम् आत्मस्थमतिः न वेद ॥ ३१ ॥

्रिय अथ
नाना अनुमानेन विरुद्धम् अन्यत् ।
न मन्यते वस्तुतया मनीषी
स्वाप्नं यथा उत्थाय तिरोदधानम् ॥ ३२ ॥

्मचित्रम्
अज्ञानम् आत्मनि अविविक्तम् अङ्ग ।
्तते तत् पुनः ईक्षया एव

न गृह्यते न अपि विसृज्य आत्मा ॥ ३३॥

यथा हि भानोः उदयः नृचक्षुषाम्
्विधत्ते ।
एवं समीक्षा निपुणा सती मे
हन्यात् तमिस्रं पुरुषस्य बुद्धेः ॥ ३४॥

एषः स्वयञ्ज्योतिः अजः अप्रमेयः
महानुभूतिः सकलानुभूतिः ।
्वितीयः वचसां विरामे
्ति ॥ ३५॥

एतावान् आत्मसंमोहः यत् विकल्पः तु केवले ।
आत्मन् ऋते स्वमात्मानम् अवलम्बः न यस्य हि ॥३६॥

्रणम् अबाधितम् ।
्डितमानिनाम् ॥ ३७॥

्थितैः ।
उपसर्गैः विहन्येत तत्र अयं विहितः विधिः ॥ ३८॥

्वितैः ।
्दहेत् ॥ ३९ ॥

्तन आदिभिः ।
योगेश्वर अनुवृत्त्या वा हन्यात् अशुभदान् शनैः ॥ ४० ॥

्थिरम् ।
्ति सिद्धये ॥ ४१ ॥

्थकः ।
अन्तवत्त्वात् शरीरस्य फलस्य इव वनस्पतेः ॥ ४२ ॥

योगं निषेवतः नित्यं कायः चेत् कल्पताम् इयात् ।
तत् श्रद्दध्यात् न मतिमान् योगम् उत्सृज्य मत्परः ॥ ४३ ॥

योगचर्याम् इमां योगी विचरन् मत् व्यपाश्रयः ।
न अन्तरायैः विहन्येत निःस्पृहः स्वसुखानुभूः ॥ ४४ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे
्णयो नाम अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

्रिंशः अध्यायः ।
सुदुस्तराम् इमां मन्ये योगचर्याम् अनात्मनः ।
यथा अञ्जसा पुमान् सिद्ध्येत् तत् मे ब्रूहि अञ्जसा अच्युत ॥
१ ॥

प्रायशः पुरा डरीकाद्ध युञ्जन्तः योगिनः मनः ।
्ति असमाधानात् मनोनिग्रहकर्शिताः ॥ २ ॥

अथ अतः आनन्ददुघं पदाम्बुजम्
हंसाः श्रयेरन् अरविन्दलोचन ।
्मभिः
त्वत् मायया अमी विहताः न मानिनः ॥ ३ ॥

किं चित्रम् अच्युत तव एतत् अशेषबन्धः
दासेषु अनन्यशररगेषु यत् आत्म सात्त्वम् ।
यः अरोचयत्सह मृगैः स्वयम् ईश्वराराणाम्
श्रीमत् किरीट तट पीडित पाद पीठः ॥ ४ ॥

्रितानाम्

्थदं स्वकृतवित् विसृजेत कः नु ।
कः वा भजेत् किम् अपि विस्मृतये अनु भूत्यै
किं वा भवेत् न तव पादरजोजुषां नः ॥ ५॥

्ति अपचितिं कवयः तव ईश
ब्रह्मायुषा अपि कृतम् ऋधमुदः स्मरन्तः ।
्बहिः तनुभृताम् अशुभं विधुन्वन्
्ति ॥ ६॥

श्रीशुकः उवाच ।
इति उद्धवेन अति अनुरक्त चेतसा
्तिभिः ।
गृहीत मूर्तित्रयः ईश्वर ईश्वरः
्मितः ॥ ७॥

श्रीभगवान् उवाच ।
हन्त ते कथयिष्यामि मम धर्मान् सुमङ्गलाम् ।
्जयम् ॥ ८॥

्थं शनकैः स्मरन् ।

्म आत्ममनोरतिः ॥ ९ ॥

्रितान् ।
देव आसुर मनुष्येषु मद्भक्त आचरितानि च ॥ १० ॥

्वयात्रा महोत्सवान् ।
कारयेत् गीतनृत्य आद्यैः महाराज विभूतिभिः ॥ ११ ॥

्वभूतेषु बहिः अन्तः अपावृतम् ।
ईक्षेत आत्मनि च आत्मानं यथा खम् अमल आशयः ॥
१२ ॥

इति सर्वाणि भूतानि मद्भावेन महाद्युते ।
्रितः ॥ १३ ॥

्के स्फुलिङ्गके ।
्डितः मतः ॥ १४ ॥

नरेषु अभीक्ष्णं मद्भावं पुंसः भावयतः अचिरात् ।
्ति हि ॥ १५ ॥

विसृज्य स्मयमानान् स्वान् दृशं व्रीडां च दैहिकीम् ।
प्रगमेत् दरा डवत् भूमौ ग्राश्व चारा डाल गो खरम् ॥ १६॥

वेषु भूतेषु मद्भावः न उपजायते ।
तिभिः ॥ १७॥

वं ब्रह्मात्मकं तस्य विद्यया ग्रात्म मनीषया ।
वतः मुक्त संशयः ॥ १८॥

वकल्पानां सध्रीचीनः मतः मम ।
तिभिः ॥ १९॥

मस्य उद्धव ग्ररगु ग्रपि ।
गुरगत्वात् ग्रनाशिषः ॥ २०॥

मः कल्प्यते निष्फलाय चेत् ।
थः स्यात् भयादेः इव सत्तम ॥ २१॥

धिः मनीषा च मनीषिरगाम् ।
त्येन ग्राप्नोति मा ग्रमृतम् ॥ २२॥

एष ते अभिहितः कृत्स्नः ब्रह्मवादस्य सङ्ग्रहः ।
्गमः ॥ २३॥

्तिमत् ।
एतत् विज्ञाय मुच्येत पुरुषः नष्टसंशयः ॥ २४॥

सुविविक्तं तव प्रश्‍नं मया एतत् अपि धारयेत् ।
सनातनं ब्रह्मगुह्यं परं ब्रह्म अधिगच्छति ॥ २५॥

यः एतत् मम भक्तेषु सम्प्रदद्यात् सुपुष्कलम् ।
तस्य अहं ब्रह्मदायस्य ददामि आत्मानम् आत्मना ॥ २६॥

यः एतत् समधीयीत पवित्रं परमं शुचि ।
्शयन् ॥ २७॥

यः एतत् श्रद्धया नित्यम् अव्यग्रः शृणुयात् नरः ।
्मभिः न सः बध्यते ॥ २८॥

अपि उद्धव त्वया ब्रह्म सखे समवधारितम् ।
अपि ते विगतः मोहः शोकः च असौ मनोभवः ॥ २९॥

्तिकाय शठाय च ।
अशुश्रूषोः अभक्ताय दुर्विनीताय दीयताम् ॥ ३० ॥

्रियाय च ।
्तिः स्यात् शूद्र योषिताम् ॥ ३१ ॥

न एतत् विज्ञाय जिज्ञासोः ज्ञातव्यम् अवशिष्यते ।
पीत्वा पीयूषम् अमृतं पातव्यं न अवशिष्यते ॥ ३२ ॥

्मरिग योगे च वार्तायां दरा डधाररगे ।
्थः नृरगां तात तावान् ते अहं चतुर्विधः ॥ ३३ ॥

्त्यः यदा त्यक्त समस्तकर्मा
निवेदितात्मा विचिकीर्षितः मे ।
तदा अमृतत्वं प्रतिपद्यमानः
मया आत्मभूयाय च कल्पते वै ॥ ३४ ॥

श्रीशुकः उवाच ।
्गः
तदा उत्तम श्लोकवचः निशम्य ।

बद्ध अञ्जलिः प्रीति उपरुद्ध करा ठः
्चित् ऊचेः अश्रु परिप्लुत अक्षः ॥ ३५॥

्रगम्
्येरग राजन् बहु मन्यमानः ।
कृताञ्जलिः प्राह यदुप्रवीरम्
शीर्ष्णा स्पृशन् तत् चररग अरविन्दम् ॥ ३६॥

उद्धवः उवाच ।
विद्रावितः मोह महा अन्धकारः
्निधानात् ।
विभावसोः किं नु समीपगस्य
्ति अज अद्य ॥ ३७॥

्पिना
भृत्याय विज्ञानमयः प्रदीपः ।
हित्वा कृतज्ञः तव पादमूलम्
कः अन्यत् समीयात् शररगं त्वदीयम् ॥ ३८॥

वृक्रगः च मे सुदृढः स्नेहपाशः

्रिग अन्धक सात्वतेषु ।
्टिविवृद्धये त्वया
स्वमायया हि आत्म सुबोध हेतिना ॥ ३९॥

नमः अस्तु ते महायोगिन् प्रपन्नम् अनुशाधि माम् ।
यथा त्वत् चरण अम्भोजे रतिः स्यात् अनपायिनी ॥ ४०॥

श्रीभगवान् उवाच ।
गच्छ उद्धव मया आदिष्टः बदरि आख्यं मम आश्रमम् ।
्शनैः शुचिः ॥ ४१॥

ईक्षया अलकनन्दाया विधूत अशेष कल्मषः ।
वसानः वल्कलानि अङ्ग वन्यभुक् सुख निःस्पृहः ॥ ४२॥

्रियः ।
शान्तः समाहितधिया ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ४३॥

्षितं यत् ते विविक्तमनुभावयन् ।
्म निरतः भव ।
अतिव्रज्य गतीः तिस्रः माम् एष्यसि ततः परम् ॥ ४४॥

श्रीशुकः उवाच ।

सः एवम् उक्तः हरिमेधसा उद्धवः

्षिरगां तं परिसृत्य पादयोः ।

्द्रधीः

न्यषिञ्चत् अद्वन्द्वपरः अपि उपक्रमे ॥ ४५॥

सुदुस्त्यज स्नेह वियोग कातरः

न शक्नुवन् तं परिहातुम् आतुरः ।

्तृपादुके

बिभ्रन् नमस्कृत्य ययौ पुनः पुनः ॥ ४६॥

्हृदि संनिवेश य

गतः महाभागवतः विशालाम् ।

यथा उपदिष्टां जगत् एकबन्धुना

ततः समास्थाय हरेः अगात् गतिम् ॥ ४७॥

यः एअतत् आनन्द समुद्र संभृतम्

ज्ञानामृतं भागवताय भाषितम् ।

्रिरगा

सच्छ्रद्धया आसेव्य जगत् विमुच्यते ॥ ४८॥

भवभय ग्रपहन्तुं ज्ञानविज्ञानसारम्

निगमकृत् उपजहे भृङ्गवत् वेदसारम् ।

ग्रमृतम् उदधितः च ग्रपाययत् भृत्यवर्गान्

्मि

॥ ४९॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां

संहितायामेकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे

्तिसुगमोपायकथनोद्धवबदरिकाश्रमप्रवेशो

्रिंशोऽध्यायः ॥ २९॥

्रिंशः ग्रध्यायः ।

राजा उवाच ।

्गते वनम् ।

द्वारवत्यां किम् ग्रकरोत् भगवान् भूतभावनः ॥ १॥

्षभः ।

्वनेत्राणां तनुं सः कथम् ग्रत्यजत् ॥ २॥

प्रत्याकृष्टुं नयनम् अबला यत्र लग्नं न शेकुः
    कर्णाविष्टं न सरति ततः यत् सताम् आत्मलग्नम् ।
यत् श्रीः वाचां जनयति रतिं किं नु मानं कवीनाम्
    दृष्ट्वा जिष्णोः युधि रथगतं यत् च तत् साम्यम्
ईयुः ॥ ३॥

ऋषिः उवाच ।
्थितान् ।
दृष्ट्वा आसीनान् सुधर्मायां कृष्णः प्राह यदून् इदम्
॥ ४ ॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्वत्यां यमकेतवः ।
्तम् अपि न स्थेयम् अत्र नः यदुपुङ्गवाः ॥ ५॥

्वितः ।
वयं प्रभासं यास्यामः यत्र प्रत्यक् सरस्वती ॥ ६॥

तत्र अभिषिच्य शुचय उपोष्य सुसमाहिताः ।
्हणौः ॥७॥

ब्राह्मणान् तु महाभागान् कृतस्वस्त्ययना वयम् ।
गो भू हिरण्य वासोभिः गज अश्वरथ वेश्मभिः ॥ ८॥

विधिः एषः हि अरिष्टघ्नः मङ्गल आयनम् उत्तमम् ।
्विज गवां पूजा भूतेषु परमः भवः ॥ ९॥

्विषः ।
्य प्रभासं प्रययू रथैः ॥ १०॥

्मिन् भगवता आदिष्टं यदुदेवेन यादवा ।
्वश्रेय उपबृंहितम् ॥ ११॥

्मिन् महापानं पपुः मैरेयकं मधु ।
दिष्ट विभ्रंशित धियः यत् द्रवैः भ्रश्यते मतिः ॥ १२॥

महापान अभिमत्तानां वीराणां दृप्तचेतसाम् ।
्षः सुमहान् अभूत् ॥ १३॥

युयुधुः क्रोधसंरब्धा वेलायाम् आततायिनः ।
्टिभिः ॥ १४॥

पतत्पताकै रथकुञ्जरादिभिः
खर उष्ट्र गोभिः महिषैः नरैः अपि ।
॒मदा
॒विपा वने ॥ १५॥

प्रद्युम्न साम्बौ युधि रूढमत्सरौ
अक्रूर भोजौ अनिरुद्ध सात्यकी ।
सुभद्र सङ्ग्रामजितौ सुदारुणौ
गदौ सुमित्रा सुरथौ समीयतुः ॥ १६॥

अन्ये च ये वै निशठ उल्मुक आदयः
सहस्रजित् शतजित् भानु मुख्याः ।
अन्योन्यम् आसाद्य मदान्धकारिता
जघ्नुः मुकुन्देन विमोहिता भृशम् ॥ १७॥

॒रिग अन्धक भोज सात्वता
॒बुदा माथुरशूरसेनाः ।
॒जनाः कुकुराः कुन्तयः च
मिथः ततः ते अथ विसृज्य सौहृदम् ॥ १८॥

पुत्राः अयुध्यन् पितृभिः भ्रातृभिः च
स्वस्त्रीय दौहित्र पितृव्यमातुलैः ।
्भिः
ज्ञातींस्त्वहन् ज्ञातयः एव मूढाः ॥ १९ ॥

शरेषु हीयमाणेषु भज्यमानेषु धन्वसु ।
्टिभिः जह्रुः एरकाः ॥ २० ॥

्टिनाः भृताः ।
्यमाणाः तु तं च ते ॥ २१ ॥

प्रत्यनीकं मन्यमानाः बलभद्रं च मोहिताः ।
हन्तुं कृतधियः राजन् आपन्नाः आततायिनः ॥ २२ ॥

अथ तौ अपि सङ्क्रुद्धौ उद्यम्य कुरुनन्दन ।
्टि परिघौ जरन्तौ जघ्नतुः युधि ॥ २३ ॥

ब्रह्मशाप उपसृष्टानां कृष्णमायावृत आत्मनाम् ।
्निः यथा वनम् ॥ २४ ॥

्वेषु कुलेषु स्वेषु केशवः ।
अवतारितः भुवः भारः इति मेने अवशेषितः ॥ २५॥

रामः समुद्रवेलायां योगम् आस्थाय पौरुषम् ।
तत् त्याज लोकं मानुष्यं संयोज्य आत्मानम् आत्मनि ॥
२६॥

रामनिर्याणम् आलोक्य भगवान् देवकीसुतः ।
निषसाद धरोपस्थे तूष्णीम् आसाद्य पिप्पलम् ॥ २७॥

्भुजं रूपं भ्राजिष्णु प्रभया स्वया ।
्वन् विधूमः इव पावकः ॥ २८॥

्चसम् ।
कौशेय अम्बर युग्मेन परिवीतं सुमङ्गलम् ॥ २९॥

्डितम् ।
पुण्डरीक अभिरामाक्षं स्फुरन् मकर कुण्डलम् ॥ ३०॥

कटिसूत्र ब्रह्मसूत्र किरीट कटक अङ्गदैः ।
हार नूपुर मुद्राभिः कौस्तुभेन विराजितम् ॥ ३१॥

्भिः निज स्रायुधैः ।
्षिरो पादम् स्रासीनं पङ्कज स्ररुरगाम् ॥ ३२॥

मुसलौ स्रशोषायः खरा डकृतेषुः लुब्धकः जराः ।
मृगास्य स्राकारं तत् चररगं विव्याध मृगशङ्कया ॥ ३३॥

्बिषः ।
्विषः ॥ ३४ ॥

स्रजानता कृतम् इदं पापेन मधुसूदन ।
्हसि पापस्य उत्तमश्र लोकः मे स्रनघ ॥ ३५॥

यस्य स्रनुस्मररगं नृरगाम् स्रज्ञान ध्वान्त नाशनम् ।
्ति तस्य ते विष्रगो मया स्रसाधु कृतं प्रभो ॥ ३६॥

तत् मा स्राशु जहि वैकुरा ठ पाप्मानं मृग लुब्धकम् ।
यथा पुनः स्रहं तु एवं न कुर्यां सत् स्रतिक्रमम् ॥ ३७॥

यस्य स्रात्म योग रचितं न विदुः विरिञ्चः
रुद्र स्रादयः स्रस्य तनयाः पतयः गिरां ये ।

त्वत् मायया पिहित दृष्टयः एतत् अञ्जः
 किं तस्य ते वयम् असत् गतयः गृणीमः ॥ ३८॥

श्रीभगवान् उवाच ।
्तिष्ठ कामः एषः कृतः हि मे ।
्गं सुकृतिनां पदम् ॥ ३९॥

इति आदिष्टः भगवता कृष्णेन इच्छा शरीरिणा ।
्रिः परिक्रम्य तं नत्वा विमानेन दिवं ययौ ॥ ४०॥

्विच्छन् अधिगम्यताम् ।
वायुं तुलसिकामोदम् आघ्राय अभिमुखं ययौ ॥ ४१॥

तं तत्र तिग्मद्युभिः आयुधैः वृतम्
 हि अश्वत्थमूले कृतकेतनं पतिम् ।
स्नेहप्लुतात्मा निपपात पादयो
 रथात् अवप्लुत्य सबाष्पलोचनः ॥ ४२॥

अपश्र यतः त्वत् चरण अम्बुजं प्रभो
्टिः प्रणष्टा तमसि प्रविष्टा ।

्तिम्

यथा निशायम् उडुपे प्रणष्टे ॥ ४३॥

इति ब्रुवते सूते वै रथः गरुडलाञ्छनः ।
खम् उत्पपात राजेन्द्र साश्वध्वजः उदीक्षतः ॥ ४४॥

तम् अन्वगच्छन् दिव्यानि विष्णुप्रहरणानि च ।
्दनः ॥ ४५॥

गच्छ द्वारवतीं सूत ज्ञातीनां निधनं मिथः ।
्षणस्य निर्याणं बन्धुभ्यः ब्रूहि मत् दशाम् ॥ ४६॥

्भिः च स्वबन्धुभिः ।
मया त्यक्तां यदुपुरीं समुद्रः प्लावयिष्यति ॥ ४७॥

्वे आदाय पितरौ च नः ।
्व इन्द्रप्रस्थं गमिष्यथ ॥ ४८॥

्मम् आस्थाय ज्ञाननिष्ठः उपेक्षकः ।
मन्माया रचनाम् एतां विज्ञाय उपशमं व्रज ॥ ४९॥

इति उक्तः तं परिक्रम्य नमस्कृत्य पुनः पुनः ।
्मनाः प्रययौ पुरीम् ॥ ५०॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां
संहितायामेकादशस्कन्धे यदुकुलसङ्क्षयो नाम
्रिंशोऽध्यायः ॥ ३०॥

्रिंशः अध्यायः ।
श्रीशुकः उवाच ।
अथ तत्र आगमत् ब्रह्मा भवान्या च समं भवः ।
महेन्द्रप्रमुखाः देवाः मुनयः सप्रजेश्वराः ॥ १॥

पितरः सिद्धगन्धर्वाः विद्याधर महोरगाः ।
्विजाः ॥ २॥

द्रष्टुकामाः भगवतः निर्याणं परम उत्सुकाः ।
गायन्तः च गृणन्तः च शौरेः कर्माणि जन्म च ॥ ३॥

्षुः पुष्पवर्षाणि विमान आवलिभिः नभः ।
्वन्तः सङ्कुलं राजन् भक्त्या परमया युताः ॥ ४॥

भगवान् पितामहं वीक्ष्य विभूतिः आत्मनः विभुः ।
संयोज्य आत्मनि च आत्मानं पद्मनेत्रे न्यमीलयत् ॥ ५॥

लोकाभिरामां स्वतनुं धारणा ध्यान मङ्गलम् ।
योगधारणया आग्नेय्या अदग्ध्वा धाम आविशत् स्वकम् ॥
६॥

दिवि दुन्दुभयः नेदुः पेतुः सुमनः च खात् ।
्मः धृतिः भूमेः कीर्तिः श्रीः च अनु तं वयुः
॥ ७॥

देव आदयः ब्रह्ममुख्याः न विशन्तं स्वधामनि ।
्मिताः ॥ ८॥

सौदामन्याः यथा आकाशे यान्त्याः हित्वा अभ्रमण्डलम् ।
गतिः न लक्ष्यते मर्त्यैः तथा कृष्णस्य दैवतैः ॥ ९॥

ब्रह्म रुद्र आदयः ते तु दृष्ट्वा योगगतिं हरेः ।
्मिताः तां प्रशंसन्तः स्वं स्वं लोकं ययुः तदा ॥ १०॥

राजन् परस्य तनुभृत् जननाप्ययेहा

मायाविडम्बनम् अवेहि यथा नटस्य ।
सृष्ट्वा आत्मना इदम् अनुविश् य विहृत्य च अन्ते
संहृत्य च आत्म महिना उपरतः सः आस्ते ॥ ११॥

्त्येन यः गुरुसुतं यमलोकनीतम्
त्वां च आनयत् शरणदः परम अस्त्र दग्धम् ।
जिग्ये अन्तक अन्तकम् अपि ईशम् असौ अवनीशः
किं स्वावने स्वरनयन् मृगयुं सदेहम् ॥ १२॥

्थिति सम्भव अपि
्तिधृक् ।
न इच्छत् प्रणेतुं वपुः अत्र शेषितम्
्शयन् ॥ १३॥

यः एतां प्रातः उत्थाय कृष्णस्य पदवीं पराम् ।
्तयेत् भक्त्या ताम् एव आप्नोति अनुत्तमाम् ॥ १४॥

दारुकः द्वारकाम् एत्य वसुदेव उग्रसेनयोः ।
पतित्वा चरणावस्रैः न्यषिञ्चत् कृष्णविच्युतः ॥ १५॥

कथयामास निधनं वृष्णीनां कृत्स्नशः नृप ।
्छिताः ॥ १६ ॥

तत्र स्म त्वरिता जग्मुः कृष्ण विश्लेष विह्वलाः ।
व्यसवाः शेरते यत्र ज्ञातयः घ्नन्तः आननम् ॥ १७ ॥

देवकी रोहिणी च एव वसुदेवः तथा सुतौ ।
कृष्ण राम अवपश्यन्तः शोक आर्ताः विजहुः स्मृतिम् ॥
१८ ॥

प्राणान् च विजहुः तत्र भगवत् विरह आतुराः ।
्रियः ॥ १९ ॥

्निम् आविशन् ।
वसुदेवपत्न्यः तत् गात्रं प्रद्युम्न आदीन् हरेः स्नुषाः ।
्मिकाः ॥ २० ॥

्जुनः प्रेयसः सख्युः कृष्णस्य विरह आतुरः ।
्तिभिः ॥ २१ ॥

्जुनः साम्परायिकम् ।

्वशः ॥ २२॥

द्वारकां हरिणा त्यक्ता समुद्रः अप्लावयत् क्षणात् ।
्जयित्वा महाराज श्रीमत् भगवत् आलयम् ॥ २३॥

नित्यं संनिहितः तत्र भगवान् मधुसूदनः ।
्व मङ्गलम् अमङ्गलम् ॥ २४॥

स्त्री बाल वृद्धान् आदाय हतशेषान् धनञ्जयः ।
इन्द्रप्रस्थं समावेश्य वज्र तत्र अभ्यषेचयत् ॥ २५॥

्जुनात् ते पितामहाः ।
्वे महापथम् ॥ २६॥

यः एतत् देवदेवस्य विष्णोः कर्माणि जन्म च ।
्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २७॥

इत्थं हरेः भगवतः रुचिर अवतार
वीर्याणि बालचरितानि च शन्तमानि ।
अन्यत्र च इह च श्रुतानि गृणन् मनुष्यः
्तिं परां परमहंसगतौ लभेत ॥ २८॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायामेकादशस्कन्धे मौसलोपाख्यानं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

॥ इति उद्धवगीता नाम एकादशस्कन्धः समाप्तः ॥